

Prostorová ekonomie pro magisterské studium

Distanční studijní text

Kamila Turečková

Karviná 2020

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**

OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ
FAKULTA V KARVINĚ

Obor: Tato distanční studijní opora tematicky spadá do oboru Veřejná ekonomika a správa.

Klíčová slova: Prostorová ekonomie, region, prostorová struktura, regionální aktéři, regionální ekonomie, regionální ekonomika, teoretické směry v regionální ekonomii, teorie regionálního rozvoje, lokalizační teorie, lokalizace, koncept regionálního rozvoje, prostorová analýza, regionální trh, regionální poptávka a nabídka, polarizace, teorie růstu, teorie sektorů, regionální trhy statků a služeb, regionální trh práce, regionální trh půdy, územní plánování, urbanizace, sídelní struktura, městské systémy, teorie centrálních míst, teorie městských systémů, aglomerace prostorová struktura hospodářství, odvětvová struktura ekonomiky, hospodářské sektory: primární, sekundární, terciární a kvartální. Technická infrastruktura, průmyslové zóny, klastry, průmyslové aglomerace, aglomerační efekty, externality.

Anotace: Předložená distanční studijní opora s názvem „Prostorová ekonomie“ se snaží být základním učebním textem předmětu Prostorová ekonomie zejména pro studenty kombinované formy navazujícího magisterského studia Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné, Slezské univerzity v Opavě. Jedná se o zcela nově zpracovanou oporu. Obsahovou náplní této distanční opory je teoretické vymezení prostorové ekonomie, jejich východisek v kontextu teoretických směrů ekonomických škol a lokalizačních teorií, institucionálního vymezení a zejména zdůraznění její opodstatněnosti ve fungující ekonomice a prosperující společnosti. Dalšími oblastmi, kterým se distanční opora věnuje, je problematika regionální struktury, regionálního rozvoje, regionální politiky, prostorové analýzy a regionálních trhů, územního plánování, oblasti urbanizace a teoriím centrálních míst a městských systémů, prostorové a odvětvové struktury ekonomiky s důrazem na roli hospodářských seskupení a aglomeračních efektů včetně efektů externalitního původu.

Opora je rozdělena do deseti kapitol a obsahuje podrobnější deskripci a analýzu základních teoretických i praktických oblastí týkajících se regionů a prostorové ekonomie, lokalizačních teorií, regionálního rozvoje, regionální politiky, prostorové analýzy a dalších dílčích témat, která odpovídá náplni kurzu magisterského stupně studia předmětu Prostorová ekonomie, resp. jeho alternativ, vyučovaných na všech standardních ekonomických fakultách.

Autor: Ing. Kamila Turečková, Ph.D.

Obsah

ÚVODEM.....	7
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	8
1 REGION A REGIONÁLNÍ STRUKTURA.....	10
1.1 Region, urbanizace a regionalizace.....	11
1.2 Regionální problémy.....	15
1.3 Regionální rozdíly (regionální disparity).....	16
1.3.1 Příčiny meziregionálních rozdílů.....	19
1.3.2 Regionální rozdíly v České republice.....	21
1.4 Regionální struktura České republiky.....	22
1.4.1 Regionální struktura České republiky.....	24
1.4.2 Administrativní územní celky v České republice.....	26
2 REGIONÁLNÍ POLITIKA.....	30
2.1 Regionální politika.....	31
2.2 Teoretické přístupy k regionální politice.....	34
2.3 Typy regionální politiky.....	35
2.4 Cíle regionální politiky.....	37
2.5 Nositelé regionální politiky (obecné pojetí).....	38
2.6 Nástroje regionální politiky.....	41
2.6.1 Makroekonomické nástroje regionální politiky.....	44
2.6.2 Mikroekonomické nástroje regionální politiky.....	45
3 ÚVOD DO PROSTOROVÉ EKONOMIE.....	48
3.1 Prostor a prostorová ekonomie.....	48
3.2 Věcný obsah prostorové ekonomie.....	51
4 KONCEPT REGIONÁLNÍHO ROZVOJE.....	54
4.1 Regionální rozvoj a jeho zdroje.....	54
4.2 Teoretické přístupy k regionálnímu rozvoji.....	59
4.3 Metodologie regionálního rozvoje, regionální strategie.....	63
4.4 Vybrané teorie regionálního rozvoje.....	68
4.4.1 Teorie „jádro – periferie“.....	69
4.4.2 Nová ekonomická geografie a princip path-dependency.....	70
4.4.3 Teorie výrobního okrsku, teorie učících se regionů a koncept sektorových aglomerací.....	72

5	LOKALIZAČNÍ TEORIE	76
5.1	Úvod do lokalizačních teorií	77
5.2	Lokalizace zemědělství	80
5.3	Lokalizace průmyslu	83
5.4	Prostorové uspořádání ekonomiky	87
5.4.1	Hotellingův model	87
5.4.2	Christallerova teorie centrálních míst	89
5.4.3	Löscheho model tržních zón	91
5.5	Zhodnocení lokalizačních teorií	92
6	PROSTOROVÁ ANALÝZA A REGIONÁLNÍ TRH	95
6.1	Prostorová analýza	95
6.1.1	Metody	97
6.1.2	Statistické prostorové analýzy	98
6.2	Regionální poptávka a nabídka	98
6.2.1	Faktory působící na regionální poptávku a nabídku	100
6.3	Regionální trh práce	102
6.3.1	Migrace	103
6.4	Regionální trh půdy	104
7	ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ.....	108
7.1	Územní plánování a územní plán	108
7.2	Cíle a úkoly územního plánování.....	114
7.3	Nástroje územního plánování.....	115
8	URBANIZACE, SÍDELNÍ STRUKTURA A MĚSTSKÉ SYSTÉMY	122
8.1	Urbanizace a suburbanizace	122
8.2	Fáze urbanizace a suburbanizace	125
8.3	Lokalizační a aglomerační efekty urbanizace	127
8.4	Prostorová struktura měst.....	129
8.4.1	Městotvorné prvky a hodnocení kvality městského prostředí	133
9	ODVĚTVOVÁ A SEKTOROVÁ STRUKTURA EKONOMIKY, VÝROBNÍ FAKTORY.....	137
9.1	Odvětví a odvětvová struktura ekonomiky	138
9.2	Ekonomicko-geografická analýza odvětvových charakteristik.....	142
9.2.1	Ukazatelé velikosti odvětví.....	142

9.2.2	Ukazatelé struktury odvětví	143
9.2.3	Geografická koncentrace a specializace odvětví (lokalizační analýza).....	143
9.3	Ekonomické sektory a sektorová struktura ekonomiky	148
9.3.1	Tradiční a rozšířené vymezení odvětvové struktury ekonomiky.....	149
9.3.2	Rozšířená sektorová struktura regionů České republiky	151
9.4	Výrobní faktory	154
10	AGLOMERAČNÍ EFEKTY A EXTERNALITY	157
10.1	Sektorové aglomerace a aglomerační efekty	158
10.2	Institucionalizované koalice v České republice.....	161
10.2.1	Vědeckotechnologické parky (inkubátory, BIC, inovační centra).....	162
10.2.2	Klastry.....	165
10.3	Externality	168
10.3.1	Pozitivní externality	170
10.3.2	Negativní externality.....	171
10.3.3	Řešení externalit.....	174
	LITERATURA	178
	SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	183
	PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	187

ÚVODEM

Předložená distanční studijní opora si klade za cíl v hlavních bodech seznámit čtenáře a studenta s vybranými oblastmi prostorové ekonomie, regionálního rozvoje, problematiky regionů a lokalizačních teorií standardně vyučovanými v rámci magisterského studia na ekonomicky orientovaných fakultách příslušných vysokých škol. Konkrétně je tato distanční studijní opora primárně určena zejména navazujícím studentům předmětu Prostorová ekonomie vyučovaného v kombinované formě na Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné, Slezské univerzitě v Opavě, ale lze ji využít napříč všemi zájemci o studium této problematiky. U čtenářů se předpokládá, a je výhodou, základní znalost (politické) geografie českého území, podstaty hospodářské politiky a skutečnost mít dostatečný všeobecný přehled. Předností je absolvování kurzu Regionální ekonomika a politika v bakalářském stupni studia, který poskytne studentovi a čtenáři vhodný znalostní základ k řešení problematice právě v rámci kurzu Prostorová ekonomie.

Studijní text je v této opoře rozdělen do deseti obsahově sjednocených celků, které korespondují s jednotlivými dílčími oblastmi problematiky kurzu Prostorové ekonomie vyučované na Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné a nacházejí paralelu v přednáškách a sylabu předmětu.

Obsahovou náplní této distanční opory je teoretické vymezení prostorové ekonomie, jejich východisek v kontextu teoretických směrů ekonomických škol a lokalizačních teorií, institucionálního vymezení a zejména zdůraznění její opodstatněnosti ve fungující ekonomice a prosperující společnosti. Dalšími oblastmi, kterým se distanční opora věnuje, je problematika regionální struktury, regionálního rozvoje, regionální politiky, prostorové analýzy a regionálních trhů, územního plánování, oblasti urbanizace a teoriím centrální míst a městských systémů, prostorové a odvětvové struktury ekonomiky s důrazem na roli hospodářských seskupení a aglomeračních efektů včetně efektů externalitního původu. Vlastní textová část opory je doplněna o tabulky a grafy a řadu distančních prvků (definice, k zapamatování, otázky apod.). Každá z kapitol pak obsahuje rychlý náhled na řešený problém, cíle, k nimž by měl student v průběhu studia dané kapitoly dospět a klíčová slova. V závěru je pak vždy uvedeno shrnutí kapitoly. Na závěr studijní opory je uveden seznam literatury a zdrojů, ze kterých bylo při psaní textů čerpáno.

Doufám, že Vám tato distanční studijní opora bude užitečným zdrojem informací z oblasti prostorové ekonomie, a přeji Vám hodně úspěchů ve studiu.

Kamila Turečková
Karviná, podzim 2020

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Vlastní studijní text distanční opory Prostorová ekonomie pro magisterské studium je rozdělen do deseti samostatných kapitol, které odpovídají deseti homogenním obsahovým celkům zahrnutých v tomto vyučovaném kurzu.

První kapitola se věnuje vstupu do oblasti prostorových jevů skrze vysvětlení problematiky týkající se regionů a regionalizace, urbanizace, regionálních problémů a regionálních rozdílů. Je představena regionální struktura České republiky.

Následující kapitola přibližuje regionální politiku, její cíle, aktéry a nástroje, která je jako součást národohospodářských politik klíčová pro ovlivňování prostorových jevů spojených zejména s ekonomickou stránkou společenského života na daném, konkrétním území.

Ve třetí kapitole je představena definice, předmět zkoumání a obsah prostorové ekonomie, která zkoumá prostorové rozložení ekonomických činností a dějů a hledá příčiny (ne)rovnoměrného rozložení hospodářských aktiv na daném území (mezi regiony). Dále jsou této kapitole definovány termíny jako je prostor, území, regionální ekonomika aj.

Čtvrtá kapitola se zabývá konceptem regionálního rozvoje, který představuje pozitivně orientované kvalitativní a dlouhodobé změny v regionu s cílem zlepšit blahobyt jeho obyvatel. Jsou zde definovány faktory – zdroje rozvoje, představeny základní teorie regionálního rozvoje a část textu je věnována také významu strategií v regionálním rozvoji.

Pátá kapitola je v rámci Prostorové ekonomie stěžejní a odkazuje se na představení a vysvětlení lokalizačních teorií, jejichž podstatou je nalézt faktory a identifikovat procesy, které rozhodují o optimálním umístění firmy v daném prostoru.

Šestá kapitola se v úvodu věnuje metodám prostorové analýzy. Další část textu definuje regionální poptávku a regionální nabídku spolu s popisem faktorů, které je na regionální úrovni ovlivňují. Závěr kapitoly je věnován regionálnímu trhu půdy (přírodních zdrojů) a práce s důrazem na fenomén migrace a jeho regionální dopad.

V sedmé kapitole věnované územnímu plánování je představena koncepční aktivita státu formovat funkční využití našeho území k různým účelům. Formálně je toto územní plánování zpracováno v územním plánu. Charakterizovány jsou také cíle a úkoly územního plánování a jeho nástroje.

Osmá kapitola se věnuje urbanizaci a suburbanizaci. Vysvětluje důvody a příčiny (aglomerační a lokalizační) vzniku měst na pozadí koncentrace obyvatel a firem na vymezeném prostoru. Seznamuje s prostorovou strukturou měst a definuje typy městských částí, které tvoří celé, kompaktní město.

Devátá kapitola se věnuje problematice oficiální klasifikace ekonomických aktivit a činností dle NACE a měřením hospodářské činnosti v rámci regionů na pozadí ekonomicko-geografické analýzy. Je představena tradiční i rozšířená sektorová (odvětvová) struktura ekonomiky.

Poslední kapitola této opory seznamuje čtenáře s aglomeračními efekty koncentrace firem na daném území, které úzce souvisí s externalitami a synergickými efekty, kdy dané firmy těží z geografické blízkosti formou sdílení informací, zkušeností, know-how, kvalifikace, inovací apod. Institucionalizovaná forma průmyslových aglomerací je přiblížena ve formě vědeckotechnologických parků a klastrů.

1 REGION A REGIONÁLNÍ STRUKTURA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

První kapitola je věnována teoretickému úvodu do problematiky regionů a seznámení se s regionální strukturou v České republice. Se znalostí pojmu region úzce souvisí a je představen pojem urbanizace a regionalizace. Další část kapitoly je věnována regionálním problémům, jejich příčinám a dopadům, na kterou navazuje subkapitola Regionální rozdíly, které představují územní nerovnosti či odlišnosti v ekonomicko-sociálně-teritoriálních jevech a jsou zdrojem i příčinou dříve definovaných regionálních problémů. Právě předcházení a řešení regionálních problémů je náplní aplikované regionální politiky. Poslední část bude věnována regionalizaci na území naší republiky. Vymezení a označení regionů má svou paralelu v historickém, politickém, kulturním a společenském vývoji naší země, které vytvořilo základ regionální struktury, kterou používáme dnes. Vlivem vstupu České republiky do Evropské unie se upravily administrativní územní celky a přešlo se na normalizovanou klasifikaci územních celků NUTS.

CÍLE KAPITOLY

- charakterizovat základní pojmy spojené s problematikou regionů
 - členit regiony podle typu vzniku, struktury, funkčnosti či jejich hierarchie
 - znát příčiny i dopady regionálních problémů
 - definovat pojem regionální disparita (rozdílnost, rozdíl)
 - znát základní členění disparit a rozlišit příčiny vzniku regionálních rozdílů
 - vymezit makroregiony, mezoregiony a mikroregiony na našem území
 - charakterizovat administrativní členění území České republiky
 - představit unifikovanou klasifikaci územních celků NUTS
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Region, problémový region, region přirozený a umělý, regionalizace, regionální ekonomie, regionální ekonomika, regionální problémy, urbanizace, území, disparita, pozitivní a negativní disparita, příčiny meziregionálních rozdílů, centrum, Česká republika, kraj, makroregion, mezoregion, mikroregion, NUTS, obec, okres, region soudržnosti, regionální metropole.

1.1 Region, urbanizace a regionalizace

Termín region pochází z latinského výrazu "regio, regionis" a slouží k vymezení území na základě jednoho nebo více kritérií. Jinými slovy region charakterizuje prostorové pojetí územního celku určité velikosti obvykle vymezený hranicemi, kterému jsou vlastní určité společné znaky vyplývající z homogenity a funkčnosti regionu. Možnými synonymy pro termín „region“ jsou: územní prostor, teritorium, krajina, oblast, lokalita aj. Nejobecnější geografická definice pojmu region je, že region je „komplex vznikající regionální diferenciací krajinné sféry“. Jednotná a univerzální definice regionu není.

DEFINICE

Region je území s definovanými prvky, v němž existuje specifická funkční a související infrastruktura a prosazuje se společný zájem na rozvoji regionu a na zlepšení blahobytu občanů.

(SKOKAN, 2004)

Zákon 248/ 2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje definuje region jako: „územní celek vymezený pomocí administrativních hranic krajů, okresů, správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem, správních obvodů obcí s rozšířenou působností obcí nebo sdružení obcí“. Ježek (2008) v souvislosti s tím konstatuje, že: „... regiony dnes již nejsou jen považovány za normální vyjádření prostorové klasifikace, ale jsou považovány za konstituční prvek společenské a ekonomické strukturace. S ohledem na rostoucí význam regionů se vědecký zájem také posunuje od hledání kritérií pro klasifikaci a typologizaci regionů k procesům institucionalizace a politického řízení regionů (viz. např. diskuze o region governance nebo regionálním managementu).“

Regiony mohou být stanoveny buď politicky, jako administrativní jednotka, nebo mohou vzniknout přirozeně, jako kulturní, či národnostní nebo náboženský celek, případně na základě vlastností (homogenní region) či vztahů jako (heterogenní) funkční region (viz dále v textu). Z různých hledisek tak existuje řada různě vymezených regionů, které se tak často vzájemně překrývají.

Základní členění reflektující také vznik regionu člení tyto regiony na: (1) region přirozený (vytvořený na základě vlastností povrchu země, přirozeným vývojem v daném prostoru) a (2) region umělý (vytvořený člověkem, administrativně). Administrativně definované regiony na našem území jsou vymezeny v následujících kapitolách.

PRO ZÁJEMCE

Region je část geografické sféry, která je charakterizována jako komplex přírodních a socioekonomických prvků a procesů:

- se specifickým rozmístěním, uspořádáním a mírou integrace,
- s vlastní prostorovou strukturou – má vnitřní zákonitou podobnost,
- odlišuje se od okolních prostorových územních jednotek – regionů specifickými funkcemi, znaky, prvky, procesy, rolemi apod.

Region se definuje jako území s více či méně přesně vyznačenými hranicemi, které často slouží jako správní jednotka nižší, než je úroveň národního státu. Regiony mají svou identitu, tvořenou specifickými rysy, jako je jejich krajina (hory, pobřeží, lesy), podnebí (suché, s velkými vodními srážkami), jazyk (např. v Belgii, Finsku, Španělsku), etnický původ (např. Wales, severní Švédsko a Finsko, Baskicko) či společně sdílená historie.

Obecné členění regionů vychází z jejich hierarchie. Pro naše účely stačí v tomto smyslu používat jednoduché označení různých regionů na mikroregiony, mezoregiony a makroregiony. Toto členění lze dále rozlišit podle řádu (stupně) regionu na regiony prvního (vyššího) řádu a regiony druhého (nižšího) řádu. Subregionem pak označujeme hierarchickou podřízenost regionu vůči jinému.

Zmíňme ještě členění regionů dle druhu prostorových útvarů. Lze říci, že se jedná o další typy makroregionů. Zde rozlišujeme (1) subnacionální region, (2) nacionální region ve smyslu území státu, (3) supranacionální region a (4) transnacionální region.

Subnacionální region představuje významnou část jednoho státu nebo jeho národního hospodářství, kdy tento region není oddělen od ostatních oblastí formálními hranicemi, ale je silně propojen ekonomickými, politickými, historickými či kulturními vazbami; patří zde dílčí území jednoho státu, např. kantony ve Švýcarsku, aglomerace Vídeň, země SRN aj. Supranacionální region je tvořen seskupením jednotlivých států, jako se například jedná o regiony Pobaltí, Beneluxu, Skandinávie, země Visegrádské čtyřky apod. Transnacionální regiony jsou tvořeny částí území dvou a více států, typickým příkladem jsou Euroregiony mezi zeměmi EU.

PRO ZÁJEMCE

Euroregiony (případně regionální sdružení obcí) jsou důležitým článkem přeshraniční spolupráce v České republice. V rámci programů přeshraniční spolupráce spravují prostředky (fondy) určené na projekty menších finančních objemů vždy v části území příslušného programu. Tyto fondy podporují především projekty prohlubující přímou komunikaci a kooperaci mezi obyvateli příhraničních regionů. Každé programové území je pro potřeby fondů rozděleno na několik částí a v každé z nich spravuje určený Euroregion přidělený fond. Například se jedná o přeshraniční spolupráce ČR – Slovensko v rámci euroregionu Euroregion Bílé Karpaty. *Centrum pro regionální rozvoj České republiky (2019)*

Další pojem, který souvisí s prostorovou ekonomikou je urbanizace, která těsně souvisí s osídlením území, kdy se jedná o proces prostorové koncentrace obyvatelstva a lidských činností a aktivit na daném území (nejčastěji se jedná o změnu venkovského způsobu života na městský). Urbanizace souvisí se změnami v chování a jednání obyvatel, v jejich kulturních a životních vzorcích, a s jejich reakcí na změny životního prostředí, industrializace, organizace společnosti apod. Jinak řečeno urbanizace (poměšťování) představuje proces formování a rozvoje městského způsobu života, růstu úlohy městských sídel ve vývoji společnosti a pronikání městských prvků do prostoru osídlení.

DEFINICE

Urbanizace představuje koncentraci prostorových forem organizace lidské společnosti.

PRO ZÁJEMCE

Osídlení jako takové je dynamický systém navzájem propojených prvků a vztahů, který označuje urbanisticko-sociální jednotku libovolné velikosti na daném území. Osídlení je výsledkem vývoje rozmístování obyvatelstva a současný stav osídlení na našem území je charakteristický hustou sítí sídel různé velikosti od osady, přes vesnici a město po velkoměsto (metropoli).

Dalším termínem, který je potřeba představit je regionalizace. Regionalizace je aktivní činnosti směřující k vymezení regionů, tj. k (pomyslnému či faktickému) ohraničování určitého území na základě zvolených kritérií, které vyplývají z konkrétních potřeb regionalizace. Regionalizace se zpravidla provádí na základě dvou hledisek:

- objektivního, na základě pevnosti vazeb mezi zkoumanými prvky v regionu,
- subjektivního, dle stanovené potřeby, například s ohledem na cíl výzkumu apod.

Regionalizace se provádí dvěma způsoby: (1) zdola a (2) shora. Při procesu vymezení regionů zdola objektivně vycházíme od základních jednotek, převážně z pohledu ekosystémů či geomorfologie nebo z historického vývoje. V tomto případě dvě a více jednotek, mezi nimiž je silnější interakce vazeb než k okolním jednotkám, vytvářejí region. Naproti tomu regionalizace prováděná shora se využívá subjektivní pohled při vymezení typických území regionů, zejména pro potřeby lidské společnosti.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Proces vymezování regionů označujeme jako regionalizace. Úkol regionalizace je stanovit charakteristické rysy, procesy, způsob vývoje a vazby tak, aby byly ukázány typické charakteristiky regionu. Současně je třeba vyloučit nerelevantní detaily.

Příčiny regionalizace souvisí s vývojem lidské společnosti a její potřebou členit geografickou sféru na menší specifické územní celky (státy, království, provincie, kantony, kraje, hrabství, župy, departamenty, prefektury aj.) a to převážně z důvodu provádět na těchto (administrativních) územních celcích jednotnou „státní“ správu či samosprávu. Příčiny regionalizace tak jsou zejména politické a ekonomické.

DEFINICE

Regionalizace je proces, který vytváří předpoklady pro to, aby se vnitrostátní regiony mohly rozvíjet na základě svého vlastního úsilí, mobilizací své ekonomické struktury, své regionální identity a dalších složek svého potenciálu. Regionalizace tak vede k diferenciaci regionů jak z pohledu ekonomického rozvoje, tak celkové životní úrovně lidí.

(MARCOU, 2002)

Jako poslední ze základních termínů souvisejících s regionem a prostorem je potřeba rozlišit dva pojmy, a to regionální ekonomiku a regionální ekonomii.

Regionální ekonomie je vědní disciplína, jejímž těžištěm jsou ekonomicky významné územní vztahy a jevy. Regionální ekonomie je v současnosti dynamickým interdisciplinárním oborem, který zahrnuje jak prvky standardní ekonomie, tak i dalších disciplín, jako je geografie, sociologie, urbanismus apod. Důležitým znakem je zahrnutí prostoru do rozhodování domácností a firem, které standardní ekonomie opomíjí. Předmětem zájmu regionální ekonomie jsou prostorová hlediska v kontextu teoretických ekonomických situací a systémů. Regionální ekonomie je podmnožinou oblasti, která se označuje regionální věda s tím, že klade důraz právě na vysvětlení ekonomických problémů a jevů.

Naproti tomu regionální ekonomikou chápeme ekonomický systém vymezený na územních celcích, které jsou součástí větších ekonomických systémů (států...), avšak se projevují jako relativně samostatné celky mající vlastní identitu. Na této teritoriální úrovni se aplikuje hospodářská politika s místním dosahem. Mezi věcné součásti regionální ekonomiky patří například vývoj regionální ekonomické základny, povaha odvětvové struktury, vztahy mezi vstupy a výstupy, vnitřní i vnější pohyb produkčních faktorů apod.

Regionální ekonomie i její praktický systém ve formě regionální ekonomiky úzce souvisí s regionální politikou, tj. aktivitami veřejného sektoru ovlivňovat prostřednictvím svých nástrojů činnosti a výstupy v prostorové struktuře daného hospodářství. To odkazuje na vazbu k prostorové ekonomii a uspořádání jevů, procesů, prvků a subjektů v daném prostoru, na daném území.

1.2 Regionální problémy

Regionální problémy jsou odrazem nežádoucí rozdílnosti regionů a jejich existence vyžaduje aktivizaci institucí působících v regionální rozvoji s cílem tyto regionální problémy omezit nebo odstranit. Regionální problémy úzce souvisí s regionálními rozdíly a jejich řešení se věnuje regionální politika.

Regionální problémy mohou být způsobeny řadou faktorů, ať už ekonomické nebo neekonomické povahy. Faktory (příčiny) způsobující regionální problémy členíme na primární a sekundární. Mezi primární faktory patří:

- nízká mobilita pracovní síly a kapitálu
- geografické faktory (odlehlost, nedostatečné přírodní zdroje)
- nevyhovující ekonomická struktura regionu
- institucionální faktor (přílišná centralizace)
- psychologické faktory

Sekundární faktory (příčiny) tvoří:

- vnější ekonomika (technická, finanční, infrastrukturální)
- demografická situace (věková pyramida, vzdělanostní úroveň)
- rigidita nákladů a cen
- regionální uniformita mezd dané skupiny (nereflektující ekonomickou výkonnost regionu)
- regionální diference v inovacích

Jinak řečeno, podstata regionálních problémů spočívá v tom, že ne všechny regiony se těší ze stejných ekonomických, sociálních, politických, ekologických a geografických podmínek. V této oblasti jsou silně vnímány rozdíly ve výši příjmů a jeho rozdělení, v míře růstu produkce a úrovni ekonomických nerovností mezi regiony, nerovnoměrném rozdělení pracovních příležitostí a toku investic, nabídce veřejných služeb apod.

Koncentrace regionálních problémů do určitých území, může vést ke vzniku regionů s vysokou nezaměstnaností nebo jinými sociálními problémy, s nízkou hospodářskou výkonností, se špatnou kvalitou životního prostředí, kdy lze identifikovat několik základních typů tzv. problémových regionů, a to například regiony s upadajícími či stagnujícími základními odvětvími, regiony s nedostatečným využitím vlastních zdrojů, regiony nedostatečně vybavené přírodními zdroji a regiony hospodářsky slabé. Je potřeba však upozornit, že termín

„problémový region“ je relativní pojem, který je charakteristický svou dynamikou v prostoru a čase.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Koncentrace regionálních problémů ústí do vzniku regionů s vysokou nezaměstnaností, vedou k prohlubování sociálních problémů, odrážejí se v nízké hospodářské výkonnosti a mají nežádoucí vliv na kvalitu životního prostředí.

Problémové regiony členíme na:

- 1) regiony s upadajícími/stagnujícími základními odvětvími,
- 2) regiony nedostatečně vybavené přírodními zdroji,
- 3) regiony s nedostatečným využitím vlastních zdrojů,
- 4) regiony hospodářsky slabé.

1.3 Regionální rozdíly (regionální disparity)

Pojem disparita je latinského původu (disparatus) a v doslovném překladu znamená rozdělení. Obecně lze slovo disparita lexikálně nahradit termíny (1) rozdíl, (2) nerovnost, (3) nesoulad, (4) různost či (5) rozdílnost. V kontextu adjektiva regionální, pak můžeme obecně hovořit o regionální (místní, lokální, geografické, územní) rozdílnosti ve sledovaném jevu či proměnné, které jsou výsledkem odlišné výchozí situace a odlišného vývoje. Regionální disparity lze nalézt ve sféře sociální, ekonomické i územní.

Problematika sledování regionálních disparit je výzkumným fenoménem posledních desetiletí, kdy dochází k větší polarizaci prvků, procesů a činností mezi regiony, které jsme schopni snáze identifikovat a rozpoznat. Samotné vymezení regionálních disparit se liší pak napříč teoriemi regionálního rozvoje (Hučka, 2007). Existence regionálních rozdílů stojí za regionálními problémy.

DEFINICE

Regionální disparitou rozumíme územní nerovnosti či nepoměr ekonomických, sociální nebo teritoriálních jevů.

Kutscherauer a kol. (2008) chápou regionální disparitu jako rozdílnost, která je výsledkem přirozeného vývoje reálně fungující ekonomiky. S tímto přístupem evolučního procesu vzniku disparit souvisí konflikt s nositeli hospodářsko-politických rozhodnutí, kteří

obvykle považují disparity za zcela nežádoucí, což se projevuje v jejich snahách o jejich zmírňování, eliminaci či úplné odstranění.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Obecně mohou být disparity pozitivní či negativní. Pozitivně vnímané disparity by měly být dále podporovány a prohlubovány, naproti tomu negativní disparity by měly být omezeny a potlačovány. Klíčovým subjektem v aktivitách spojených s regionálními rozdíly je tomu určené ministerstvo (gestor regionální politiky).

Na druhé straně však existují takové disparity, které jsou žádoucí a chtěné. Přínosy a prospěch existence takových „pozitivních“ disparit převyšují náklady a nežádoucí efekty rovnoměrného rozložení takového jevu, procesu či znaku a obvykle vyústí do komparativní, resp. konkurenční výhody zkoumaného objektu, které zpravidla spočívají v unikátních a hodnotných zdrojích a unikátních schopnostech tyto zdroje využívat (Geppert a Stephan, 2008). Roli pozitivní disparity lze nalézt v tom, že může být motorem rozvoje a zdrojem komparativních výhod, a tedy i zdrojem konkurenceschopnosti (Rodrigeuz-Pose a Ezcurra, 2009). V souvislosti s takovou disparitou by nemělo být snahou národohospodářských i politických autorit tyto disparity mírnit či se pokusit je dočasně nebo trvale odstranit.

Regionální rozdíly jsou prvořadým předmětem, který se týká regionální politiky. Ta tak představuje institucionalizovanou reakci na existující meziregionální rozdíly – regionální disparity. Prvořadým cílem regionální politiky je tedy podpora rozvoje problémových oblastí spojená se snahou redukovat meziregionální rozdíly a zabezpečit žádoucí výkonnost ve všech částech země a s dosažením vyvážené regionální struktury přispět ke zvýšení konkurenceschopnosti národní ekonomiky v mezinárodním měřítku.

Regionální, resp. meziregionální disparita, představující nerovnost vzniklou buďto přirozenou cestou nebo umělým zásahem vzniká mezi jednotlivými regiony v oblasti ekonomické, sociální či teritoriální. Toto má paralelu v základním členění disparit do tří kategorií, a to na disparity ekonomické, sociální a teritoriální.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Základní členění regionálních disparit je na disparity ekonomické, sociální a teritoriální.

Ekonomické disparity jsou definovány jako územní nerovnosti či nepoměry ekonomických jevů neboli územní rozdílnosti v procesu výroby, rozdělování, směny a spotřeby užitečných hodnot. V případě ekonomické meziregionálních disparit tak svou pozornost zaměřujeme zejména na oblast životní úrovně, ekonomického růstu, hospodářské struktury regionu či trhu práce (viz Tabulka č. 1).

TABULKA 1: ZÁKLADNÍ ČLENĚNÍ MEZIREGIONÁLNÍCH DISPARIT

meziregionální disparita	ekonomická	životní úroveň
		ekonomický růstu
		hospodářská struktura regionu
		trhu práce
	sociální	zdraví
		vzdělání
		kriminalita
		bydlení
		sociální péče
	teritoriální	přírodní zdroje (charakter přírody)
		životní prostředí

Zdroj: Tuleja, In: *Vybrané kapitoly z veřejné správy a regionální rozvoje*, 2018

Poznámka: jiní autoři mohou vycházet z jiného či modifikovaného členění regionálních disparit. Výčet oblastí je tak pouze orientační. Zejména v teritoriální (územní) sféře se hovoří o disparitách, jež jsou spojeny s polohovými poměry v širším kontextu s geografickými, přírodními, dopravními a technickými podmínkami (dopravní obslužnost, technická a dopravní infrastruktura apod.).

Sociální disparity, jež chápeme jako územní nerovnost či nepoměr sociálních jevů, tj. rozdílností, které se týkají především lidské společnosti a vztahů uvnitř této společnosti. Z pohledu meziregionálních disparit tak v tomto případě soustředíme svou pozornost zejména na oblast zdraví, vzdělávání, kriminality, bydlení a sociální péče. Poslední, teritoriální disparity, které jsou definovány jako územní nerovnosti či nepoměry teritoriálních jevů, tzn. rozdílnosti, které jsou spjaté zejména s příslušným územím. V případě teritoriálních meziregionálních disparit tak svou pozornost zaměřujeme především na oblast přírodních zdrojů a životního prostředí (Tuleja, In: *Vybrané kapitoly z veřejné správy a regionální rozvoje*, 2018).

Mimo členění disparit na žádoucí a nežádoucí (pozitivní a negativní) a členění dle oblasti, ve které se objevují (dle sféry výskytu), tj. na disparity ekonomické, sociální a teritoriální, budeme nakonec klasifikovat regionální disparity ze dvou souvisejících perspektiv na vertikální a horizontální.

Vertikální perspektiva na regionální disparitu znamená, že ji posuzujeme v kontextu různých geograficky založených rámců (svět, Evropa, země) nebo různých územních měřítek (Evropská unie, stát, region, obec s rozšířenou působností, obec). V případě vertikální perspektivy se disparity mají tendenci se zvyšovat se snižováním územního měřítka. Na úrovni České republiky vyplývají tyto úrovně vertikální perspektivy:

1. Česká republika a disparity mezi jejími jednotlivými kraji
2. kraje a rozdíly mezi jejími obcemi s rozšířenou působností (případě okrasy či obcemi)
3. obce s rozšířenou působností a disparity mezi jejími obcemi
4. případně jiné, např. Česká republika a rozdíly mezi jejími mikroregiony nebo kraje a místní akční skupiny apod.

Horizontální perspektiva souvisí s věcnou sférou výskytu regionálních disparit, kdy disparita může mít materiální i nemateriální podobu. Věcnou sférou je zde myšlen jakýkoli zvolený jedinečný a měřitelný atribut (míra nezaměstnanosti, porodnost, délka železniční sítě, domácnosti připojené k internetu aj.), který splňuje předpoklad komparovatelnosti.

1.3.1 PŘÍČINY MEZIREGIONÁLNÍCH ROZDÍLŮ

Jak již bylo uvedeno výše, regionální rozdíly se projevují v odlišné úrovni relevantních proměnných (jevů). Důvodů proč tomu tak je, tj. že si regiony nejsou podobné, je celá řada. Podle Jeníčka a kol. (2010) lze příčiny nerovnoměrného vývoje a zdroje regionálních disparit nalézt ve třech základních skupinách faktorů:

1. přírodní podmínky – množství nerostného bohatství, vybavenost a stupeň čerpání přírodních zdrojů, stupeň znehodnocení a obnovy životního prostředí, geografická poloha ve smyslu vzdálenosti k centrům obchodu a významným logistickým uzlům (geografická poloha vlastního regionu k regionu s vyspělejší (výkonnější) ekonomikou), rozdíly v klimatických podmínkách a další,
2. socio-kulturní faktory – hodnoty a tradice, které determinují přístup k inovacím, podnikání, mobilitě, psychologické faktory, struktura obyvatelstva, migrace a mobilita pracovní síly (souvisí také s politicko-ekonomickými faktory) apod.,
3. politicko-ekonomické faktory – rozdílná ekonomická struktura a stav infrastruktury, soustředění politické i ekonomické moci do městských obvodů ve smyslu záměrného nebo i nevědomého protěžování potřeb městského obyvatelstva a rozvoje vybraných městských oblastí, regionální projevy státních (politických) rozhodnutí (státní intervence veřejných zakázek (investice) či státní rozhodnutí na mezinárodní úrovni), rigidita cen a nákladů, inovace a schopnost jejich vytváření, aj.

Příčiny regionálních rozdílů lze rozdělit do dvou kategorií – na vnitřní a vnější. Vnitřní příčiny pocházejí od aktérů regionálního rozvoje v daném regionu, přičemž jde o jejich

chování, zvyky, motivaci, schopnosti a míru jejich využití. Vnějšími důvody rozumíme společenské podmínky a podmínky externího prostředí (fyzicko-geografické i socio-ekonomické). Díky současné dominanci socio-ekonomických procesů dochází k neustálému vzniku rozdílů a jejich postupnému prohlubování a zrychlování. Za klíčovou příčinu vzniku těchto rozdílů pak považují ekonomové hlavně možnost akumulace majetku a kapitálu, jeho předávání a reprodukci.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Příčiny meziregionálních rozdílů a vzniku tzv. problémových regionů jsou různorodé a projevují se v řadě forem. Faktory, které stojí za existencí regionálních rozdílů lze setřídít do tří základních skupin. Jedná se o přírodní podmínky, socio-kulturní a politicko-ekonomické faktory.

Regionální rozdíly jsou tím, co se promítá do regionální struktury regionů, která je následně pro každý region specifická. Vedle prosperujících regionů s vysokou životní úrovní (ale například nežádoucím stavem životního prostředí) můžeme nalézt regiony s podprůměrnou ekonomickou výkonností, s vysokou nezaměstnaností a sociálními problémy. Podle různých příčin vzniku meziregionálních disparit pak rozlišujeme obecně tři hlavní typy tzv. problémových regionů:

- a. regiony nedostatečně vybavené přírodními zdroji charakteristické nepříznivými přírodními podmínkami, které v minulosti umožnily pouze extenzivní formy zemědělství, a tato orientace přetrvala do současnosti. Tyto regiony nejsou přitažlivé pro expanzi průmyslu a jsou často postiženy emigrací obyvatelstva. Jedná se o regiony odlehlé, venkovské, horské (hornaté) či pohraniční. Posílení ekonomického rozvoje v těchto regionech je spatřováno v posílení terciálního sektoru, protože tyto regiony mohou být přitažlivé pro aktivity spojené s cestovním ruchem a navazujícími službami,
- b. regiony s nedostatečným využitím vlastních zdrojů, kdy nízké využití vlastních zdrojů je podmíněno nedostatkem kapitálu. Důsledkem je nízká životní úroveň ve srovnání s rozvitými regiony, která se dá zvrátit přímými investicemi a stimulací technologického pokroku (inovací), tak aby využití územních zdrojů se stalo ekonomicky atraktivní,
- c. regiony se stagnujícími, upadajícími základními odvětvími, které v minulosti patřily k vyspělým, avšak změnou ve struktuře poptávky zaznamenali stagnaci či úpadek tradičních odvětví (těžba uhlí, energetika, hutnictví, textilní výroba, strojírenství apod.). Tyto regiony se dnes vyznačují rostoucí nezaměstnaností, nízkou mírou ekonomické aktivity, emigrací a neadekvátní infrastrukturou. Tyto příliš velké rozdíly v sociálně ekonomické

úrovni regionů se mohou transformovat do sociálních a politických konfliktů, což dále vyvolává nutnost a potřebu silně aktivní regionální politiky s cílem potlačit nadměrné regionální rozdíly ve vývoji jednotlivých částí území, dosáhnout vyvážené regionální struktury a zvýšit konkurenceschopnost místních ekonomik.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Problémové regiony definované koncentrací specifických regionálních disparit členíme do tří hlavních typů, a to na regiony nedostatečně vybavené přírodními zdroji, regiony s nedostatečným využitím vlastních zdrojů a na regiony se stagnujícími či upadajícími základními odvětvími.

1.3.2 REGIONÁLNÍ ROZDÍLY V ČESKÉ REPUBLICCE

V České republice docházelo ke vzniku významných rozdílů v míře sociálně ekonomického rozvoje regionů a existuje stále předpoklad jejich dalšího narůstání jako důsledek prudkých změn ekonomických podmínek a rozdílného sektorového dopadu ekonomické transformace na jednotlivé regiony.

Česká republika zdědila z minulosti ve srovnání s mnoha zeměmi západní Evropy poměrně malé regionální rozdíly. V průběhu transformačního období v 90. letech 20. stol. však došlo v důsledku otevírání ekonomiky a restrukturalizace k růstu regionálních disparit, které ovlivňují mnohem intenzivněji úroveň života v regionech.

V krátkém i střednědobé období se regionální disparity prohlubují, což ukazuje na rozdílné modely růstu v jednotlivých oblastech po otevření ekonomiky po roce 1989 a na nerovnost procesů, které v zemi probíhají. Trendy prohlubování meziregionálních rozdílů ovlivňují zejména tyto faktory:

- úroveň infrastruktury, zejména dopravní
- úroveň industrializace regionu s dopadem na zaměstnanost
- stav zemědělství s klesajícím podílem na zaměstnanosti i výstupu
- postavení služeb s novou vedoucí rolí v ekonomice jako celku
- síť měst, zejména větších, které by se mohly stát významnými rozvojovými póly na regionální i národní úrovni
- nové podnikatelské aktivity, zejména malé a střední podniky
- sociální napětí a problémy v nezaměstnanosti koncentrované zejména v severních Čechách (Ústecký kraj) a na severní Moravě a ve Slezsku (kraj Moravskoslezský)
- lidské zdroje s nedostatečnou kvalifikací a znalostmi

- omezené aktivity výzkumu a vývoje silně soustředěné v hlavním městě Praze.

Meziregionální disparity jsou velmi silně polarizovány mezi Prahou na straně jedné a zbytkem republiky na straně druhé. Obecně tak můžeme říci, že disparity mezi ostatními kraji po vyloučení Prahy nejsou již tak výrazné.

Dnes se regiony na našem území člení, s odkazem na koncentraci regionálních disparit na svém území, jinak. Připomeňme, že naše území členíme podle socioekonomických ukazatelů a polohového potenciálu do tří základních typů: (1) rozvojová, (2) stabilizovaná a (3) periferní území (Strategie regionálního rozvoje České republiky na období 2014 – 2020).

Současné jsou podle zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, definovány i státem podporované regiony, které procházejí napříč jednotlivými typy území. Státem takto identifikované regiony ve svém sociálně ekonomickém rozvoji významně zaostávají za ostatními územními celky. Jedná se o (1) hospodářsky problémové regiony a (2) ostatní regiony, které se dále člení na (2a) sociálně znevýhodněné oblasti a (2b) současné a bývalé vojenské újezdy.

1.4 Regionální struktura České republiky

Samostatná Česká republika vznikla 1. ledna 1993 jako jedna ze dvou nástupnických zemí po rozpadu České a Slovenské federativní republiky. Česká republika je stát ve střední Evropě a svou tradicí státnosti navázala na Československou socialistickou republiku (1961-1989) a Československou republiku (1920-1960). V letech 1918 až 1920 se používal oficiální název Republika Československá nebo Česko-Slovenský stát a během druhé republiky (1938–1939) byl používán název Česko-Slovenská republika. Dnes se neoficiálně používá pro celou Českou republiku označení Česko. Česko bylo dříve spojováno s označením České země (země Koruny české), což je pomocný historicko-geografický termín, který je používán jako obecné označení pro území geograficky odpovídající Čechám, Moravě a české části Slezska. Termín vychází z tradičního zemského členění politického útvaru na území dnešní České republiky, které vydrželo od středověku a navázalo na tradice státnosti Českého království, Českého knížectví a Velké Moravy, sahající do 9. století.

Česko je vnitrozemský stát, který sousedí na západě s Německem, na severu s Polskem, na východě se Slovenskem a na jihu s Rakouskem. Administrativně se Česká republika dělí na osm územních a zároveň na 14 samosprávných krajů. Hlavním městem je Praha, která je rovněž i jedním z krajů (více v další podkapitole). Česká republika leží uprostřed mírného pásu severní polokoule ve střední části Evropy.

Územím České republiky prochází hlavní evropské rozvodí oddělující povodí Severního, Baltského a Černého moře. Rozvodním uzlem těchto tří moří je Klepáč (1144 m n. m.) v masivu Králického Sněžníku. Hlavní říční osy jsou v Čechách Labe (369 km) s Vltavou (433 km), na Moravě především Morava (246 km) s Dyjí (306 km) a na severu Moravy a ve Slezsku Odra (135 km) s Opavou (131 km). Z hlediska fyzicko-geografického

leží Česká republika na rozhraní dvou různých horských soustav, lišících se od sebe stářím i geologickým a geomorfologickým vývojem. Západní a střední část České republiky vyplňuje Česká vysočina, vytvořená v podstatě koncem prvohor a mající převážně ráz pahorkatin, a středohory (Šumava, Český les, Krušné hory, Krkonoše, Orlické hory, Jeseníky). Do východní části státu zasahují Západní Karpaty, které nabyly své nynější podoby v třetihorách (Beskydy). Rozhraní mezi oběma horskými systémy vyplňuje pásmo úvalů. Podnebí České republiky se vyznačuje vzájemným pronikáním a míšením oceánských a kontinentálních vlivů. Velký vliv na podnebí České republiky má nadmořská výška a reliéf. Z celkové plochy státního území leží 66,97 % v nadmořské výšce do 500 m, 31,98 % ve výšce od 500 m do 1 000 m a pouze 1,05 % ve výšce nad 1 000 m. Střední nadmořská výška České republiky je 430 m. Rovněž flóra a fauna vyskytující se na území České republiky svědčí o vzájemném pronikání hlavních směrů, kterými se v Evropě šířilo rostlinstvo a živočišstvo. Lesy, převážně jehličnaté, zaujímají přibližně 34 % celkové rozlohy České republiky. Také půdní pokryv se vyznačuje značnou variabilitou, a to jak zrnitostním složením půd, tak i rozšířením jednotlivých půdních typů. Nejrozšířenějším typem půd v České republice jsou hnědé půdy. Nejvýznamnější zdroje nerostných surovin České republiky představují zásoby černého a hnědého uhlí a lignitu (využívané především pro výrobu elektrické energie), dále surovin pro stavebnictví (kamene, šterkopísků a písků), kaolinu a sklářských písků (převzato z ČSÚ). Na území naší republiky se také nachází 4 vojenské újezdy (Libavá, Hradiště, Boletice a Březina).

Základní charakteristiky České republiky shrnuje Tabulka 2.

TABULKA 2: ČESKÁ REPUBLIKA

Ukazatel	Velikost ukazatele	
Rozloha (km ²)	78 867	(15. místo v Evropě)
Počet obyvatel	10 637 794	(k 30. září 2018) (11. místo v Evropě)
Hustota zalidnění (obyv./km ²)	134,9	(8. místo v Evropě)
Počet obcí	6253	(2017)
Počet domů	215811	(2017)
Počet bytů	475657	(2017)
Délka dálnic	1221 km	(2017)
Délka silnic 1. třídy	5807 km	(2017)
Délka železniční sítě	9564 km	(2017)

Zdroj: ČSÚ, vlastní úprava

Česko je členem Organizace spojených národů (OSN), Severoatlantické aliance (NATO), Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), Světové obchodní

organizace (WTO), Mezinárodního měnového fondu (MMF), Světové banky (WB), Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) či Evropské unie (EU). Česko je také součástí Schengenského prostoru, Evropského hospodářského prostoru, členem Visegrádské skupiny a jiných mezinárodních struktur.

Poloha naší země ji předurčuje do role tranzitního státu, zejména západo-východním směrem. Významnou roli pro pohyb služeb a zboží sehraje železniční a silniční doprava, letecká doprava a také činnosti přenosových sítí energetických médií (ropy a zemního plynu).

1.4.1 REGIONÁLNÍ STRUKTURA ČESKÉ REPUBLIKY

Podle nejobecnější regionalizace lze na území České republiky najít jeden makroregion vyššího stupně a tři makroregiony nižšího stupně. Makroregionem vyššího stupně máme na mysli území celé České republiky, protože je pro ně charakteristické území vnitřně vysoce integrované z hlediska ekonomického, národnostního, historického a politického. Mezi tři makroregiony nižšího stupně, které vznikly spojením dvou velkých a jednoho menšího přirozeného celku, které ztotožňuje s povodími hlavních řek patří: (1) makroregion polabský, tj. Čechy, (2) makroregion podunajský, tj. Morava a (3) makroregion pooderský, tj. „české“ Slezsko. Tyto tři přirozené makroregionální celky jsou základními atributy regionální struktury České republiky.

Zmíňme ještě členění makroregionů dle nodality (uzlovosti). Z tohoto pohledu jsou Čechy mononodální (Praha), zatímco Morava včetně Slezska je makroregion polynodální, protože zde existuje „určitá“ dominance Brna spolu se specifickým postavením Ostravy.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Česká republika jako celek je považována za makroregion vyššího stupně, zatímco Čechy, Morava a česká část Slezska se řadí k makroregionům nižšího stupně.

Mezoregiony představují rozsáhlé územní jednotky, jejichž integrita je jen částečně vázána na prostorové vztahy obyvatelstva, tj. přesahuje je. Pro takto vymezené mezoregiony je charakteristické (1) nedenní dojíždka za prací, (2) migrace obyvatelstva, (3) dojíždka do hierarchicky vyšších zařízení služeb a (4) rozvinutý kvartální sektor (peněžnictví, pojišťovnictví, vysoce rozvinuté sofistikované aktivity, výzkum spojený s inovacemi a výrobou apod.). Jednotlivá mezoregionální centra jsou v rámci hierarchie podřízena silnějším centřům, regionálním metropolím a hlavnímu městu. Na území České republiky se jedná o regiony totožné s kraji.

PRO ZÁJEMCE

Pro účely vyjádření hierarchické podřízenosti je používán termín subregion, viz první kapitola. Mezuregion je subregionem makroregionu.

Mikroregiony jsou územní celky, v jejichž rámci jsou relativně uzavřeny nejintenzivnější regionální procesy, kam patří dojížděka za prací a za základními druhy služeb, vztahy mezi bydlištěm, pracovištěm a komplexem základních služeb apod. Tyto vztahy předurčují vytváření mikroregionů. I zde můžeme rozlišovat mikroregiony vyššího a nižšího stupně. Mikroregiony mají vždy nodální formu a pokrývají kolem 90–95 % našeho území. Mikroregion vyššího, prvního, stupně, je charakteristický správní funkcí a můžeme zde zařadit okresy (sídlí v nich např. Okresní správa sociálního zabezpečení apod.). Mikroregiony nižšího, druhého, stupně jsou tvořeny jednotlivými obcemi. Území obcí se pro některé administrativní a statistické účely dělí na katastrální území a na základní sídelní jednotky.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Mimo tyto dva stupně mikroregionů můžeme také ještě pracovat s mikroregiony, které představují dobrovolnou účelovou formu akčních svazků za účelem prosazování společných zájmů více obcí (např. MASky).

Regionální strukturu ještě doplníme o makroregionální a mezoregionální centra v České republice, které členíme na metropole mezinárodního významu, regionální metropole prvního a druhého řádu a mezoregionální centra prvního a druhého řádu.

Pro metropoli mezinárodního významu platí, že jejím základním znakem je alespoň milion obsluhovaných obyvatel z centra a ze spádové oblasti. Touto metropolí je v naší republice pouze Praha. Praha se rozkládá na území 496 km² a má 1304773 obyvatel (k 30. 9. 2018), přičemž v pražské metropolitní oblasti o rozloze 4 983 km² žije kolem 2,6 milionu obyvatel.

(Makro)regionální metropolí prvního řádu je Brno spolu s 379527 obyvateli a metropolí druhého řádu je Ostrava spolu s 322419 obyvateli. Plzeň s 189747 obyvateli je mezoregionálním centrem prvního řádu a mezoregionální centra druhého řádu jsou zbylá krajská města: Olomouc (163995), České Budějovice (160269), Hradec Králové (146131), Liberec (144077), Pardubice (129076), Ústí nad Labem (119498), Jihlava (100363), Zlín (99171) a Karlovy Vary spolu s 87280 obyvateli (vždy k 1. 1. 2018). Mezoregionální centra jsou významným prvkem socioekonomických aktivit. Zařazení do jednotlivých kategorií mak-

roregionálních a mezoregionálních center závisí nejen na počtu obyvatel, ale také na správních a samosprávních funkcích dané metropole, velikostí územního správního celku, ekonomických, politických, historických, sociálních a kulturních vztazích apod.

1.4.2 ADMINISTRATIVNÍ ÚZEMNÍ CELKY V ČESKÉ REPUBLICE

Spolu s přípravou vstupu České republiky do Evropské unie a posílením územní samosprávy bylo potřeba upravit územní uspořádání a vymezit vyšší územně samosprávné celky. Současně nové administrativní vymezení mělo reflektovat potřeby statistického monitoringu (Eurostatu) a potřeby strukturální politiky EU (zejména pro čerpání finančních prostředků z jednotlivých operačních programů a pro potřeby spojené s koordinací a realizací politiky hospodářské a sociální soudržnosti). Začalo se postupně přecházet na normalizovanou klasifikaci územních celků, tzv. nomenklaturu územních statistických jednotek NUTS (zavedeno Usnesením vlády č. 707 ze dne 26. října 1998).

Od 1. ledna 2000 začalo v České republice platit nové územní uspořádání a okresy byly seskupeny do 14 krajů. Protože jsou ve většině případů svou rozlohou i počtem obyvatelstva poddimenzované ve vztahu k čerpání prostředků věnovaných na podporu politiky soudržnosti Evropskou unií bylo již dříve rozčleněno území ČR na 8 nově vzniklých „nadkrajů“ (regionů soudržnosti) organizovaných podle euroregionů NUTS 2. Z těchto regionů soudržnosti se pouze Praha, Střední Čechy a Moravskoslezsko územně kryjí se samosprávnými kraji. Na konci roku 2002 byla ukončena činnost okresních úřadů a významná část jejich kompetencí byla přenesena na 205 obcí s rozšířenou působností (ORP), které zahájily svoji činnost od 1. ledna 2003. Některé působnosti zrušených okresních úřadů přešly naopak na krajské úřady (například činnost dopravních úřadů). Obce s rozšířenou působností, tzv. obce III. (stupně), jsou vesměs města, jejichž obecní úřady tak jsou městskými úřady.

Základní členění regionů dle NUTS shrnuje Tabulka 3. Obrázek 1 zobrazuje regiony soudržnosti a kraje.

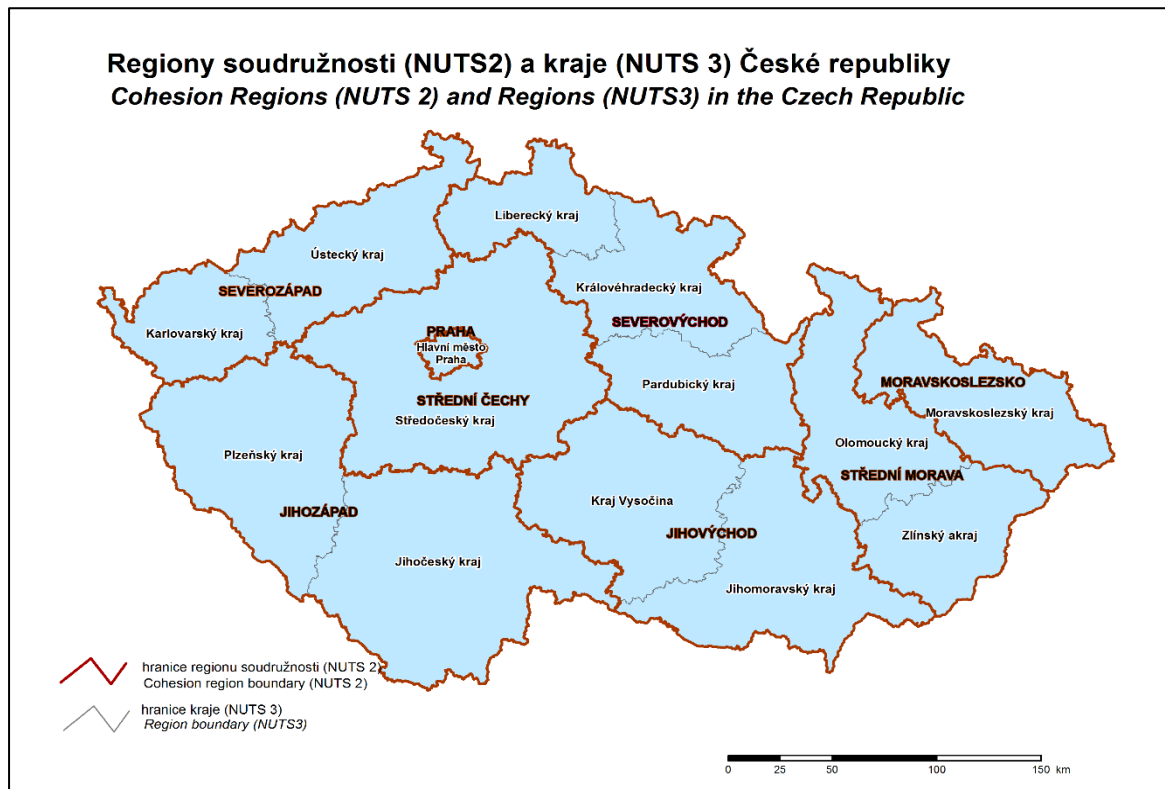

TABULKA 3: NUTS V ČESKÉ REPUBLICE

Statistická jednotka – zkratka NUTS	Označení území	Počet v ČR	Úřad
NUTS 0	stát	1	-
NUTS 1	území (ČR)	1	-
NUTS 2	region (soudržnosti)	8	Úřad regionální rady regionu soudržnosti
NUTS 3	kraj	14	Krajský úřad
LAU 1 (dříve NUTS 4)	okres	76 + Praha	(Okresní úřady byly zrušeny)
LAU 2 (dříve NUTS 5)	obec	6253	Obecní úřad (městský úřad)

Zdroj: ČSÚ, vlastní úprava

OBRÁZEK 1: REGIONY SOUDRŽNOSTI A KRAJE ČR

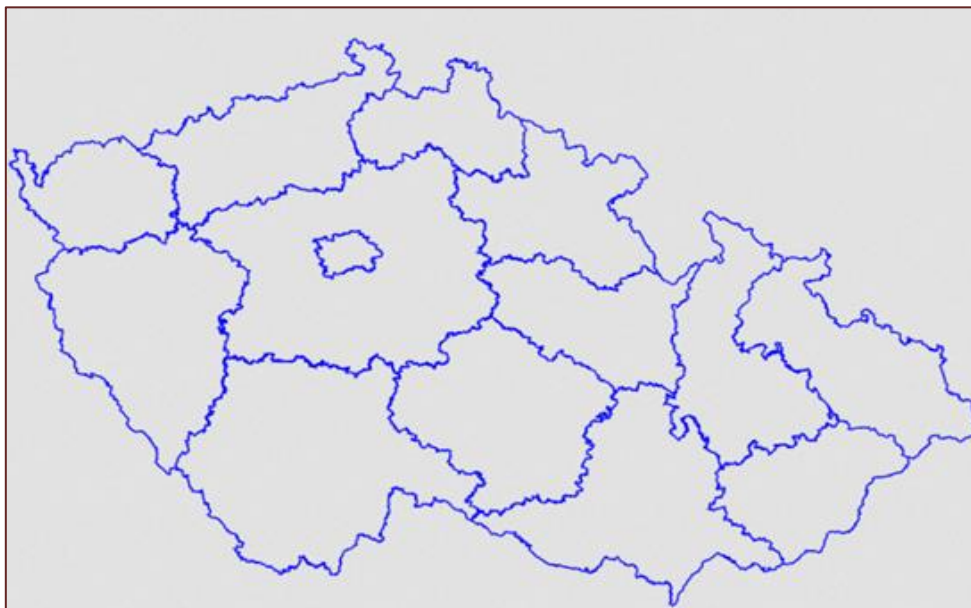
SAMOSTATNÝ ÚKOL

Pro jednotlivé kraje si sami dohledejte krajská města.

OTÁZKY

1. Kolik vyšších územně samosprávných celků máme?
2. Jakým termínem charakterizujeme proces prostorové koncentrace obyvatel a jejich činností v území?
3. Z pohledu vzniku členíme regiony na jaké dvě skupiny?
4. Jaké regionální disparity znáte?
5. Souvisí regionální rozdíly s přírodními podmínkami daného regionu?
6. Které makroregiony se nacházejí na našem území?
7. Jak označujeme úřad, který spravuje regiony soudržnosti NUTS 2?

8. Ověřte si, jak dobře znáte lokalizaci našich krajů:

SHRNUTÍ KAPITOLY

Úvodní kapitola se věnovala obecné problematice regionů. Byla představena typologie regionů a jejich kategorizace, spolu s tím byl vysvětlen proces regionalizace a termín urbanizace. Byl vymezen rozdíl mezi regionální ekonomikou a ekonomikou. Další subkapitola se věnovala regionálním problémům, které vznikají z rozdílnosti regionů mezi sebou a jsou překážkou dalšího jejich rozvoje. Příčiny vzniku regionálních problémů lze najít v primárních a sekundárních faktorech, kdy jejich koncentrace vede k prohlubování socioekonomických rozdílů napříč regiony a promítá se do vysoké nezaměstnanosti, nízké hospodářské výkonnosti, migraci apod. Regionální problémy vznikají na pozadí regionálních rozdílů, regionálních disparit, a současně je jejich řešení hlavním cílem regionální politiky. Regionální disparitu jsme si definovali jako neodůvodněné regionální rozdíly v úrovni ekonomického, sociálního a ekologického, resp. teritoriálního, rozvoje regionů, přičemž disparitami, které je třeba řešit. Byla provedena klasifikace regionálních disparit na pozitivní a negativní a na disparity ekonomického, sociálního a teritoriálního charakteru. Dále byla provedena identifikace příčin vzniku meziregionálních disparit, které lze shrnout do tří oblastí: přírodní podmínky, socio-kulturní faktory a politicko-ekonomické faktory. Ty se projevují v kategorizaci tří hlavních problémových regionů, kterými jsou regiony nedostatečně vybavené přírodními zdroji, regiony s nedostatečným využitím vlastních zdrojů a regiony se stagnujícími základními odvětvími.

Závěr kapitoly byl konkrétně věnován regionální struktuře České republiky. Česká republika tvoří jeden makroregion vyššího stupně a člení se na tři makroregiony stupně nižšího, kterými jsou makroregion polabský, tj. Čechy, makroregion dunajský, tj. Morava a

makroregion pooderský, který tvoří české území Slezska. Mezoregiony, které jsou subregiony makroregionů, definuje integrita prostorových vztahů obyvatel. Mezoregiony v České republice jsou kraje, jež jsou hierarchicky podřízeny regionální metropolím (krajským městům) a městu hlavnímu. Mikroregiony jsou pak územní celky s nejintenzivnějšími aktivitami místních subjektů. Mikroregionem vyššího stupně jsou okresy, zatímco mikroregionem nižšího stupně jsou samy obce. Dále v rámci regionální struktury České republiky určujeme metropole mezinárodního významu (Praha), metropole regionálního významu (Brno a Ostrava) a mezoregionální centra (krajská města). Pro administrativní územní uspořádání dnes používáme mezinárodní klasifikaci územních celků, tzv. nomenklaturu územních statistických jednotek, NUTS. Prostřednictvím přiřazeného stupně pak určujeme, zda se jedná o stát (NUTS 0), území (NUTS 1), regiony soudržnosti (NUTS 2), kraje (NUTS 3) či okresy (LAU1) a obce (LAU 2). Některé obce mají statut obce s rozšířenou pravomocí a obce s pověřeným obecním úřadem. Kraje jsou vyšší územně samosprávné celky, zatímco obce jsou nižší územně samosprávné celky.

ODPOVĚDI

1. 14.
 2. Urbanizací.
 3. Na regiony přirozené a regiony umělé.
 4. Žádoucí (pozitivní) a nežádoucí (negativní), dále mohou být meziregionální rozdíly ekonomické, sociální a teritoriální.
 5. Ano.
 6. Makroregion polabský, podunajský a pooderský. Jinak řečeno Čechy, Morava a česká část Slezska.
 7. Úřad regionální rady regionu soudržnosti.
 8. Viz graf v obrázku 1.
-

2 REGIONÁLNÍ POLITIKA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Ve druhé kapitole se budeme věnovat regionální politice, která je takovou částí národohospodářské politiky země, která se cíleně věnuje samotnému rozvoji regionů a aktivitám k posílení konkurenceschopnosti a atraktivity regionů. Regionální politiku realizují subjekty na různých úrovních vládnutí včetně dalších zainteresovaných subjektů, kteří si stanovují své strategie a cíle, jichž se snaží dosáhnout prostřednictvím svých nástrojů a jejich praktickou aplikací v reálném prostředí regionů. Regionální politice jde především o realizaci takových aktivit, jež snižují regionální disparity, zvyšují životní úroveň občanů a zlepšují ekonomickou situaci v daných regionech. Obsahem této kapitoly tak bude nejen definovat co to regionální politika je a jaké definujeme její typy, ale také jaké teoretické přístupy k ní existují, jaké jsou obecné i konkrétní cíle, které si regionální politika stanovuje, kdo regionální politiku provádí a jaké nástroje regionální politika používá.

Ve vztahu k prostorové ekonomii doplníme, že regionální politika má silnou pozici při ovlivňování prostorového rozmístění zejména ekonomických aktivit.

CÍLE KAPITOLY

- definovat regionální politiku a stanovit důvody existence regionální politiky
- zjistit, jaký vliv má na koncepci regionální politiky zvolený teoretický přístup k regionální politice
- představit obecně nositele regionální politiky (aktéry v regionálním rozvoji) a stanovit jejich kompetence
- pochopit podstatu nástrojů regionální politiky a klasifikovat je
- kriticky analyzovat pozitiva a negativa používání jednotlivých nástrojů

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Regionální politika, endogenní přístup k regionální politice, keynesiánské a neoklasické pojetí regionální politiky, nositelé (aktéři) regionální politiky, region, regionální rozvoj, současná a tradiční regionální politika, nástroje regionální politiky, makroekonomické a mikroekonomické nástroje, finanční a nefinanční nástroje, protekcionismus.

2.1 Regionální politika

Regionální politika představuje tu část hospodářské politiky, která se týká vybraných ekonomických i mimoekonomických aktivit směřovaných přímo do regionu. Třebaže se regionální politika začala formovat již ve 30. letech 20. století, neexistuje doposud žádná její ucelená a jednotná definice. Je tomu tak proto, že svým obsahem je regionální politika značně rozsáhlá, její pojetí odráží specifické charakteristiky daného státu i doby a je úzce propojena s dalšími důležitými a samostatně definovanými oblastmi, kterým se věnují také další dílčí politiky, jako například politika environmentální, sociální, politika zaměstnanosti a další.

Regionální politika je zde chápána jako politika uplatňující se na národní úrovni, kterou realizuje stát při prosazování svých zájmů a záměrů v prostorové struktuře národní ekonomiky prostřednictvím svých institucí a nástrojů. Regionální politiku lze také provádět na úrovni nadnárodní a regionální. V případě České republiky je nadnárodní regionální politika uskutečňována Evropskou unií, která prosazuje své principy a zájmy v politice hospodářské a sociální soudržnosti. Regionální politika realizována přímo na regionální úrovni je důsledkem demokratizace a decentralizace ekonomicko-spoločenských procesů.

Regionální politika je tedy součástí státní politiky ovlivňující rozmístění hlavních ekonomických nástrojů a aktivit na celém území státu nebo v jeho části. Zahrnuje ekonomická i neekonomická opatření týkající se veřejného i soukromého sektoru, které řeší meziregionální nerovnováhy a disproporce mezi, i uvnitř, regionu. Regionální politika představuje všechny přímé i nepřímé intervence institucí veřejného sektoru (státní správy i samosprávy) směřující ke zlepšení sociálního rozdělení ekonomických efektů v prostorovém rozložení území státu. Ve strategii regionálního rozvoje České republiky 2014–2020 je regionální politika definovaná jako soubor intervencí, které ovlivňují rozložení ekonomických aktivit v území, k rozvoji infrastruktury a ke snížení nerovnováhy v sociálním rozvoji.

DEFINICE

Regionální politika je cílevědomá činnost institucí veřejné správy směřující ke zlepšení socioekonomické úrovně na spravovaném území jednotlivých regionů.

Chceme-li přistoupit k regionální politice jako ke konkrétnímu projevu úsilí společnosti o změnu velikosti regionálních rozdílů a o posílení socioekonomického rozvoje území, musí jednak existovat politická vůle se regionálními problémy zabývat a řešit je, a současně toto musí být proveditelné v rámci dostupných ekonomických možností země. Základní systémový, legislativní a institucionální rámec regionální politiky je v každé ekonomice dán souborem zákonů, například souvisejících s územním uspořádáním státu, podporou regionálního rozvoje, vymezením pravomocí obcí atd. a dalšími dokumenty na nadnárodní, národní (celostátní, vládní) i místní úrovni.

Důvodů, proč regionální politiku realizovat, je několik. Všechny mají paralelu v existenci nežádoucích regionálních rozdílů, které mají vliv na ekonomické bohatství regionů. Ekonomická úroveň významným způsobem určuje sociální podmínky a kvalitu života v regionech a má tak také politický rozsah. Důvody existence regionální politiky tak můžeme členit na ekonomické, sociální, ekologické a politické.

Ekonomické faktory jsou považovány za nejvýznamnější. Ekonomický rozvoj regionů je potřeba neustále podporovat, zejména v kontextu plného využití všech dostupných výrobních faktorů. Zaostalé regiony disponují nevyužitelnou pracovní i kapitálovou kapacitou (vysoká nezaměstnanost, nevyužitá výrobní kapacity, infrastruktura apod.), jejichž využití lze podpořit veřejnými investicemi a aktivitami a zvýšit tak rozvojový potenciál jednotlivých regionů i hospodářský růst. Zde je potřeba zdůraznit negativní důsledky problému vysoké nezaměstnanosti, kterými jsou sociální problémy, kriminalita, vystěhovávání se aj. Není možné, aby ekonomický růst byl stejný ve všech regionech, protože každý region je charakteristický odlišnou odvětvovou strukturou, přírodními podmínkami a skladbou pracovní kvalifikace občanů. Regionální politika by se měla v této souvislosti soustředit právě na ty aktivity a činnosti, které umožní regionu být konkurenceschopným a eliminovat tržní omezení, které regionu brání v rozvoji. Regionální politika by tak měla pružně a pohotově reagovat na změny v odvětvové struktuře a eliminovat škody způsobené upadajícími odvětvími tím, že vhodně nastaví a bude koordinovat proces restrukturalizace a transformace regionální ekonomiky.

Dalším důležitým ekonomickým motivem podporujícím existenci regionální politiky je požadavek na vhodné rozmístění podnikatelských subjektů v územní struktuře regionů. Je potřeba respektovat omezení vyplývající z ochrany přírody, urbanistických záměrů a územních plánů, kapacity technické i netechnické infrastruktury apod. Regionální politika je pak tím, co hledá kompromis mezi veřejným a soukromým zájmem.

Další problematickou oblastí, kterou řeší regionální politika, jsou náklady přelidnění, které vznikají v regionech s nadprůměrnou koncentrací ekonomických činností. Některé regiony nejsou po technické i netechnické (environmentální, urbanistické...) stránce připraveny optimálně absorbovat nárůst velkého počtu obyvatel (a nákladů na osobu), který je doprovodným jevem koncentrace výrobních aktivit. Regionální politika by měla v souvislosti s tzv. náklady přelidnění hledat mechanismy, které usměrní růst měst a lidských sídel a zamezí nežádoucí suburbanizaci území.

Spolu s tím souvisí regionální nerovnováha mezi nabídkou a poptávkou promítající se do inflace. Nákladová inflace opírající se o růst mezd vzniká v regionech s vysokou koncentrací ekonomických činností (nedostatečný počet pracovníků vytváří tlak na růst mezd), zatímco poptávková inflace je způsobena požadavkem občanů na vysokou životní úroveň napříč rozvinutými i zaostalými regiony. Regionální politika může v součinnosti s dalšími národohospodářskými politikami selektivně aplikovat nástroje, které mohou regionální inflaci a faktory, které ji způsobují, upravit. Jedná se například o dotace, slevy, pobídky, regionální diferencovaná úvěrová a úroková omezení apod.).

K ZAPAMATOVÁNÍ

Ekonomické faktory podněcující existenci regionální politiky jsou spojeny s plným využitím výrobních faktorů, úsilím o rovnovážný ekonomický růst, požadavkem na optimální rozmístění firem a minimalizací negativních efektů spojených s náklady přelidnění, regionální nerovnováhou a místní inflací.

Sociální motivy existence regionální politiky nejsou dnes již tak aktuální, jako tomu bylo dříve. Jednalo se o požadavek vysoké (plné) zaměstnanosti, zabezpečení rovnoměrného rozložení příjmů či úvahy o zajištění totožné úrovně obecného blaha a stejných životních podmínek pro obyvatele ve všech regionech (v oblasti bydlení, kultury, zdravotnictví, vzdělávání, dopravy, využití volného času apod.). Vzhledem však k odlišné odvětvové struktuře, situaci na trhu, geografickým i klimatickým podmínkám, environmentálním požadavkům, kulturním odlišnostem a dalším regionálním specifikům dnes víme, že dosáhnout tohoto napříč všemi regiony není možné. Cílem proto je, zajistit určitý životní standard pro všechny obyvatele ve smyslu zajištění požadované úrovně vybavenosti regionů zařízeními sociální infrastruktury.

Ekologické motivy začaly nabývat na významu počátkem 70. let 20. století a týkají se jednak zaostalých regionů, ale i regionů hospodářsky vyspělých, ve kterých se koncentrují ekonomické činnosti. Environmentální efekty mají povahu se přelévat a neznají hranice mezi regiony (ochrana vodních zdrojů, kúrovcové kalamity, topení neekologickými palivy atd.), proto je regionální politika prováděna nejen v zájmu obyvatel méně rozvinutých oblastí, ale také obyvatel žijících v přelidněných aglomeracích.

Aktivní či pasivní přístup regionální politiky má také politické dopady, kdy odlišné volební výsledky reflektují zřejmé regionální rozdíly v životní úrovni a kvalitě života voličů. Jinak řečeno lidé v méně rozvinutých regionech jsou si vědomi této skutečnosti (nespravedlivého rozdílu v sociálním statutu) a obvykle volí jiným způsobem než voliči v regionech vyspělých. Z toho důvodu lze zájem národohospodářských autorit o regionální politiku vnímat v kontextu volebního cyklu, kdy se před volbami o regionální politiky zájem zvyšuje, zatímco jindy se jí věnuje minimální pozornost.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Důvody existence regionální politiky jsou ekonomické, sociální, ekologické a politické.

2.2 Teoretické přístupy k regionální politice

Způsoby, jakým přistupovat k regionální politice, korelují s nastavenou hospodářskou politikou a jsou zaměřeny v určité době směrem k nastolování všeobecné rovnováhy, jindy pak k podpoře ekonomického růstu či hospodářského rozvoje. Teoretické přístupy k regionální politice tak mají paralelu v keynesiánských teoriích, neoklasických teoriích či teoriích endogenního růstu.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Harmonický rozvoj regionů je teoreticky uplatňován na pozadí regionální politiky opírající se o keynesiánské přístupy, neoklasické přístupy či přístupy vycházející z teorie endogenního růstu.

Keynesiánské pojetí regionální politiky je poptávkově orientované, usilující o narovnání tržních sil a regionálních rozdílů v ekonomické úrovni redistribucí veřejných finančních zdrojů, tj. prostřednictvím zásahů státu, zejména v usměrňování agregátní poptávky (zejména skrze vládní investice). Cílem regionální politiky v keynesiánském pojetí je zajištění rovnoměrnějšího rozdělení příjmů a stejné životní úrovně v regionech. Toho je dosaženo díky (nedobrovolné) solidaritě rozvinutých regionů. Regionální politika se současně snaží aktivně realokovat výrobu a výrobní zdroje s cílem přerozdělit pracovní příležitosti mezi regiony. Značným problémem této finanční a zdrojové redistribuce se může jevit riziko neefektivnosti alokace těchto extenzivních transferů a oslabení aktivní role regionální a místní samosprávy.

PRO ZÁJEMCE

Keynesiánský typ regionální politiky se ve své vyhraněné (extrémně centralizované) podobě uplatňoval i v některých bývalých socialistických zemích. Například u nás v Československé socialistické republice bylo dosaženo vyrovnání regionálních disparit v ekonomické úrovni regionů na úkor efektivnosti celé ekonomiky a došlo k absurdní deformaci ekonomického prostředí celého státu.

Také v rámci regionální politiky uplatňované v rámci neoklasické teorie jde o vyrovnání regionálních disparit efektivnějšími procesy při využívání zdrojů. Regionální nerovnosti závisí na dostupnosti a mobilitě výrobních faktorů. Pružnost cen a mezd zaručuje plné využití výrobních faktorů v regionu. Kapitál jde za levnou pracovní silou a migrace pracovníků umožňuje zmírnit nebo odstranit nezaměstnanost v problémových regionech a zvýšit tak životní úroveň jednotlivců i celé společnosti. Regionální politika orientovaná neoklasickým způsobem se snaží zvyšovat výnosnost investic v méně rozvinutých regionech programy podporující podnikatelskou aktivitu a migraci obyvatel. Čistě teoreticky by

měl kapitál směřovat do těch regionů, kde je cena práce srovnatelně nízká a návratnost investovaného kapitálu srovnatelně vysoká.

Na neoklasické teorie navázaly teorie endogenního růstu, kdy se dlouhodobý ekonomický růst opírá o internalizaci vnějších faktorů, zejména lidského a znalostního kapitálu a technologií. Akumulační proces rozvoje je položen na základech soukromých i společenských investic do fyzického i lidského kapitálu (dovednosti, zkušenosti, znalosti, invenční myšlení), technického a technologického pokroku. Ekonomický rozvoj (regionu) se odvíjí od aktivizace vnitřního disponibilního rozvojového potenciálu (regionu). Regionální politika v kontextu principů teorií endogenního růstu uplatňuje programy zaměřené na rozšiřování a intenzifikaci vzdělávání a zvyšování kompetencí obyvatel, na zvýšení flexibility pracovních sil, podporu investic do inovací, vědy, vývoje a výzkumu či technologií, zakládání klastrů a technologických center či platforem apod.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Endogenní přístup k regionální politice věnuje pozornost zejména opatřením a nástrojům prohlubujícím inovační schopnosti firem nebo přilákání těchto podniků do regionu. Obecně jsou podporovány veřejnoprávní subjekty vědy a výzkumu (vysoké školy), technologicko-inovativní uskupení soukromého a veřejného sektoru (technologické parky, inkubátory, klastry, tzv. business innovation centres (BIC) aj.) a podporován je také rozvoj informačních a komunikačních technologií.

2.3 Typy regionální politiky

Úzce s teoretickými východisky regionální politiky souvisí dva typy regionální politiky, které rozlišujeme. Jedná se o tradiční regionální politiku (všeobecně uplatňovanou přibližně do poloviny 70. let 20. století) a současnou (moderní) regionální politiku (od poloviny 70. let 20. století). Někdy se také označují termíny exogenní a endogenní regionální politika.

DEFINICE

Obecně rozlišujeme dva typy regionální politiky. Tradiční regionální politika se vyznačuje meziregionálním přerozdělováním, orientací na kapitál a suroviny a je charakteristická centralizací organizačních forem. Naproti tomu současná regionální politika je typická svým liberalistickým přístupem, vnitřním řešením regionálních problémů, aktivizací regionálních samospráv a podporou vzniku euroregionů a meziregionálních uskupení.

Tradiční (exogenní) regionální politika je založena na státním intervencionalismu a centralizovanosti rozhodovacích procesů (těžiště regionální politiky se nachází mimo samotné regiony), kdy dochází k vyrovnávání socioekonomické úrovně mezi regiony (rozvinutými a zaostávajícími) přerozdělovacími procesy, přičemž stát koncentruje ve svých rukách základní nástroje regulace rozvoje problémových regionů. Typickým příkladem je transformace agrárních oblastí na oblasti industrializované, a to vlivem řady rozličných státních podpor, pobídek a vládních investic. U tradiční regionální politiky je tak důraz kladen na přímou i nepřímou podporu kapitálu v problémových regionech, klade se důraz na surovinovou základnu, vznikají zde státní podniky a významně se podporuje migrace obyvatel do těchto oblastí.

Současný (endogenní) typ regionální politiky se aktuálně uplatňuje ve většině vyspělých zemí. Přechod na tento typ regionální politiky byl doprovázen rozsáhlou vlnou deregulace, demonopolizace, opuštěním státního intervencionismu a paternalismu a prosazováním všeobecné decentralizace hospodářského života. Moderní regionální politika stimuluje rozvoj autonomních tržních mechanismů cestou aktivizace soukromého podnikání (malého a středního), sféry vědeckotechnologického rozvoje, managementu a služeb nejvyššího řádu. Pozornost je plně věnována mobilizaci vnitřních (i finančních) zdrojů a rozvoji vnitřního potenciálu. V důsledku strukturálních změn v ekonomice tak dochází k rychlejšímu geografickému pohybu regionálních problémů, prohlubuje se aktivita regionálních samospráv (krajských, místních), čímž se těžiště regionálních problémů přesouvá z centra na jednotlivé regiony. Kompetence řízení regionů se přesouvají na nižší regionální úroveň správy. Začínají se projevovat tendence k oslabování národních hranic z hlediska pohybu pracovních sil, zboží, služeb i kapitálu (např. v rámci Evropské unie). Vznikají euroregiony, dobrovolná sdružení obcí, měst či regionů uvnitř i přes hranice států, a dochází tak k propojení nadnárodní i lokální úrovně.

Základní charakteristiky obou typů regionální politiky shrnuje Tabulka 4.

TABULKA 4: DVA TYPY REGIONÁLNÍ POLITIKY

aspekt	tradiční regionální politika	současná regionální politika
regiony	relativně stálé, problémové či rozvinuté (dichotomní přístup)	relativně rychle se měnící regionální struktury (mnohostranný přístup)
strategie	regionální růst	regionální inovace
organizační forma	centralizovaná, internacionalistická	decentralizovaná, založená na regionální komunitě
dominující mechanismus	meziregionální přerozdělování	mobilizace endogenních regionálních zdrojů
nástroje pro orientace na	meziregionální přerozdělování kapitál, suroviny, výrobu projekty, velké firmy	mobilizaci vnitřních zdrojů informace, technologie, inovace, služby, flexibilitu, programy, malé a střední firmy

dynamika	geograficky stabilní problémové regiony, pevná množina (plánovaných) růstových center	rychle se měnící problémová území, spontánní mobilizace místních – vnitřních zdrojů

Zdroj: Hall (1992), Hučka (2001), vlastní úprava

2.4 Cíle regionální politiky

Jak již bylo řečeno výše v textu regionální politika je součástí souboru dílčích národohospodářských politik (ekonomických, sociálních, ekologických), pomocí nichž se stát snaží zajistit dlouhodobý ekonomický růst, udržitelný rozvoj, kvalitní životní prostředí, sociální a politickou stabilitu, rovnost šancí obyvatel, relativně spravedlivé rozdělování příjmů (zlepšení sociálního rozdělování) aj. V obecné rovině je tak hlavním cílem regionální politiky zvyšování blahobytu, růst životní úrovně a zlepšování kvality života obyvatel dané země.

Současně jsou rozdílné geografické, geologické a přírodní podmínky, rozsah a kvalita sociálně-ekonomického potenciálu regionů, technická i netechnická infrastruktura, historická a kulturní vyspělost aj. odrazem toho, že ve struktuře národních ekonomik se nacházejí regiony, které jsou charakteristické rozdílnými ekonomickými, sociálními a environmentálními podmínkami. Toto spektrum daných či získaných proměnných, které přímo ovlivňují ekonomické bohatství regionů není rozmístěno na území státu stejně, a právě tato disproportionality rozvojových podmínek je zdrojem regionálních rozdílů. Snižování nežádoucích regionálních disparit je pak dalším z hlavních cílů regionální politiky.

Prohlubující se regionální disparity a značné regionální diference se mohou transformovat do vážných regionálních problémů (které mohou mít různou povahu), vždy však vedou ke společenské nestabilitě, sociálním problémům, nepokojům až politickým konfliktům.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Hlavní cíle regionální politiky jsou: (1) snižování regionálních rozdílů, (2) podpora ekonomického růstu a (3) zlepšování životních podmínek obyvatel, a to při současném respektování místních zvláštností, přírodních hodnot území a požadavků na ochranu životního prostředí.

Jinak řečeno, čistě ekonomickým cílem regionální politiky je na geografické úrovni zabezpečit nejlepší možné využívání disponibilních zdrojů, a to za předpokladu optimálního poměru mezi celkovými společenskými náklady a celkovým společenským přínosem. Cí-

lem regionální politiky je tak efektivní a vyvážený rozvoj všech částí území státu a aktivizace nedostatečně využívaného potenciálu. Dnes k tomu ještě přidejme dodatek, že by se tak mělo dít také z důvodů zvýšení konkurenceschopnosti regionů.

Prostřednictvím regionální politiky dochází k ovlivňování hospodářských procesů v územních částech státu zejména skrze veřejný sektor (veřejnými intervencemi). Regionální politika se také snaží posílením pozitivních externalit či externalitních efektů a omezením jejich negativních forem podpořit atraktivitu regionů jako hospodářské lokality, čímž dochází ke zvýšení přílivu ekonomických aktivit a zvýšení regionální produktové (hmotné i nehmotné) kapacity a výkonnosti. Spolu s tím se regionální politika snaží podpořit vznik takového prostorového uspořádání ekonomicko-spoločenské struktury regionů, které by se „samo“ dokázalo flexibilně a aktivně adaptovat na probíhající změny ve vnitřním nebo vnějším prostředí.

Díličními cíli regionální politiky, které podporují cíle hlavní i samotný význam regionální politiky jsou například: podpora podnikatelských aktivit v regionu, podpora optimálního rozmístění firem v regionu, zlepšení spojení regionu s ostatními oblastmi, zlepšením technické infrastruktury, hledání procesů posílení rovnoměrného rozdělení příjmů napříč regiony, povzbuzení bytové výstavby atd., a to vše v rámci zkvalitňování environmentálního prostředí a s ohledem na jedinečnost každého regionu.

PRO ZÁJEMCE

Mezi základní cíle regionální politiky patří rozvoj regionů zaměřený na jejich soudržnost a zvyšování konkurenceschopnosti: každý region by měl mít příležitosti ke svému vyváženému rozvoji odpovídajícímu jeho potenciálu a specifickým stránkám. Zvláštní pozornost věnuje regionální politika také specifickým problémům rozvoje měst a venkovských oblastí.

Ministerstvo pro místní rozvoj, 2019

2.5 Nositelé regionální politiky (obecné pojetí)

Stejně jako regionální politika, která je zaměřená na ovlivňování rozvoje regionů na státní, regionální i lokální úrovni, tak i nositele, resp. aktéry, regionální politiky lze rozdělit podle působnosti na úroveň státní, regionální a místní. K tomuto členění přidejme ještě úroveň nadnárodní reprezentovanou v našem případě Evropskou unií a jejími institucemi. Současně můžeme aktéry v regionálním rozvoji rozdělit do dvou skupin, a to na aktéry formální a neformální.

Formální aktéři jsou hlavními účastníky regionální politiky a jsou to ty subjekty a instituce, které přímo ovlivňují regionální rozvoj. Typické pro ně, že jejich kompetence vycházejí ze zákonů a norem a jejich činnost je zaměřená především na plnění stanovených úkolů

a monitorování důsledků jejich rozhodnutí. Klasickým formální aktérem v ČR je například Ministerstvo pro místní rozvoj či Krajské úřady jednotlivých krajů.

Neformální nositelé regionální politiky se podílejí na procesech v regionálním rozvoji neformálně (bez pověření) a jejich aktivity nejsou povinné. Zájmy neformální aktérů by měly být nekonfliktní a v souladu se společným (společenským) zájmem formální aktérů.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Nositele regionální politiky obecně členíme dle úrovně, na kterých působí, a to na aktéry činné na národní, regionální a místní úrovni včetně aktérů z nadnárodní úrovně. Současně nositele regionální politiky rozlišujeme na formální a neformální.

Realizace regionální politiky je zajištěna celou řadou subjektů a institucí, což vyžaduje permanentní komunikaci, efektivní koordinaci a úzkou spolupráci při realizaci cílů regionální politiky. Efektivní a žádoucí regionální politika by měla být prováděna na pozadí spolupráce založené na partnerstvích mezi jednotlivými úrovněmi realizujícími regionální politiku, stejně jako na její koordinaci v rámci partnerství v jednotlivých sektorech (jak horizontálně, tak vertikálně – mezi jinými dílčími politikami). Tato spolupráce a koordinace činností by se měla projevovat v institucionálních vztazích jak na mezinárodní úrovni, tak také ve vztahu center k nižším článkům veřejné pravy.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Úlohou národní úrovně je koncepční a výkonná činnost zákonodárných a výkonných složek státu v oblasti regionální politiky a podpory regionálního rozvoje, včetně zabezpečení finančních prostředků státního rozpočtu a mimorozpočtových fondů a odpovídajících legislativních norem a opatření.

Úlohou regionální (krajské) úrovně je koncepční a výkonná činnost samosprávných orgánů krajů v oblasti regionální politiky a regionálního rozvoje. Orgány kraje tvoří základní jednotku tvorby a realizace rozvojových strategií na regionální úrovni, koordinují rozvoj svého území, spolupracují s ústředními správními úřady státní správy a koordinují zájmy obcí ve věcech regionálního rozvoje nadobecního zájmu.

Úlohou obecní úrovně je koncepční a výkonná činnost samosprávných orgánů obcí v oblasti místního rozvoje, jejich iniciační činnost v oblasti řešení nadmístních problémů a definování nadmístních programů a jejich participace na realizaci regionálních programů.

Převzato a upraveno z publikace *Regionální ekonomie a politika*, Žitek, 2004

Na národní úrovni je úloha státu jako aktéra regionálního rozvoje a regionální politiky nezastupitelná. Jeho úloha spočívá především v oblasti vytvoření podmínek pro rozvoj regionů (institucionální, legislativní, finanční, systémové a jiné), dále při určování strategie regionální politiky či vytváření dalších koncepčních rozvojových dlouhodobých a střednědobých dokumentů, vytváření podmínek pro naplňování cílů těchto koncepcí a dokumentů a také vytváření podmínek pro činnost ostatních aktérů, aby mohly i ony zabezpečovat regionální rozvoj v požadované míře a na různých úrovních.

Na státní úrovni se regionální politikou zabývají zákonodárné složky státu (Poslanecká sněmovna a Senát), výkonné složky státu – vláda, ústřední správní úřady (ústřední orgány státní správy), zejména vybraná ministerstva, a jimi zřízené organizace. Řadu úloh státu také přebírají polostátní případy soukromé subjekty, jako jsou různé fondy podpory rozvoje, rozvojové agentury, poradenské a technologické instituce aj. Ty však mohou působit i na regionální úrovni.

Aktéři regionální politiky na regionální úrovni jsou zastoupeni ve vyšším počtu a odlišují se svými kompetencemi i možnostmi, jak ovlivňovat regionální rozvoj. Jedná se buď o instituce veřejného sektoru, subjekty soukromého sektoru nebo tzv. instituce PPP (public private partnership). Hlavními nositeli regionální politiky jsou regionální samosprávy (orgány územní samosprávy – kraje), Regionální rady (u regionů soudržnosti), regionální (rozvojové) agentury, poradní a koordinační orgány (Řídící a koordinační výbor), Výbory regionálního rozvoje, rozvojové agentury s celostátní nebo regionální působností, Hospodářské a agrární komory, dobrovolné svazky obcí (MASky či mikroregiony, které tvoří mezičlánek mezi regionální a místní samosprávou), zájmová sdružení, zaměstnanecké a zaměstnavatelské organizace atd.

Kraje jako administrativní jednotky mají velké množství pravomocí, prostřednictvím nichž mohou provádět, usměrňovat a kontrolovat procesy v regionálním rozvoji. Formalizace regionální politiky na úrovni krajů má podobu Strategie rozvoje kraje a Programu rozvoje kraje, které mají podobu komplexní koncepce. Krajské samosprávy jsou schopny definovat regionální strategie, priority rozvoje regionů, využívat institucionální kapacity a orientovat se na zvyšování regionální konkurenceschopnosti a kvality života svých občanů. Úlohou regionálních krajů je také vytvářet institucionální zdroje na podporu regionálního rozvoje, svéprávně spolupracovat na celostátních úlohách podpory regionálního rozvoje, kontrolovat a monitorovat plnění záměrů rozvoje regionů a modifikovat aplikované nástroje v případě zjištění jejich neefektivnosti. Jejich úlohou je také aplikovat principy partnerství, subsidiarity a spolupráce na regionální úrovni a koordinovat záměry obcí a mikroregionů v oblastech lokálního, regionálního i nadregionálního významu.

Místní aktéry regionální politiky tvoří lokální municipality, tj. orgány místní samosprávy na obecní úrovni. I zde vystupuje řada dalších subjektů, soukromých či veřejných, kteří na té nejnižší územní úrovni přispívají k regionální rozvoji. Obce jako nejnižší úroveň v institucionálním zabezpečení regionální politiky může konkrétně řešit problémy ve svém

katastrálním území, iniciovat a stimulovat své aktivity i aktivity dalších místních aktérů či participovat na realizaci regionálních programů.

PRO ZÁJEMCE

Ve vyspělých zemích postupně mizí dosud striktní odlišování mezi státem, resp. veřejným a soukromým sektorem. Úlohu státu do určité míry přebírají polostátní nebo privátní aktéři. K těmto aktérům patří různé rozvojové fondy a agentury na podporu regionálního rozvoje, poradenská a technologická centra atp. Velký počet aktérů obecně zvyšuje požadavky na koordinaci a vede k rostoucí konkurenci mezi jednotlivými aktéry. Ve vyspělých evropských zemích se v posledních desetiletích výrazně zvýšil počet aktérů regionální politiky, kteří dnes vytvářejí celý komplex různých institucí a organizací:

- Evropská unie jako nadnárodní instituce převzala řadu úkolů regionální politiky (vyvíjí vlastní činnost, má vlastní regionálně politické cíle, programy a opatření). Mimoto také kontroluje a sladuje regionální politiky jednotlivých členských zemí EU. V posledních letech se regionální politika EU transformovala do podoby politiky hospodářské a sociální soudržnosti.
- Řada regionů a měst se rozhodla, že budou realizovat sami aktivní hospodářskou politiku na bázi městského a regionálního marketingu. Snaží se oslovit potenciální externí investory nebo se snaží posilovat či mobilizovat vlastní endogenní potenciál.
- Ve vyspělých zemích postupně mizí dosud striktní odlišování mezi státem, resp. veřejným a soukromým sektorem. Úlohu státu do určité míry přebírají polostátní nebo privátní aktéři. K těmto aktérům patří různé rozvojové fondy a agentury na podporu regionálního rozvoje, poradenská a technologická centra atp. Velký počet aktérů obecně zvyšuje požadavky na koordinaci a vede k rostoucí konkurenci mezi jednotlivými aktéry.

Převzato z publikace *Regionální rozvoj*, Ježek et al., 2014

2.6 Nástroje regionální politiky

Nástroje regionální politiky jsou prostředkem, který využívá k naplňování svých cílů. Rozsah, typy a užití nástrojů regionální politiky závisí na decentralizačních procesech na území státu a přesunu většího vlivu rozhodovacích aktivit na regionální a lokální úroveň. Vliv nástrojů výrazně stoupá s přesunem činností regionální politiky na místní úroveň. Místní státní správa a samospráva a partnerská uskupení veřejné správy a soukromé sféry mají značný vliv na rozvoji infrastruktury, výrobní sféry, využitelnosti dostupných nemovitostí, rozvoji cestovního ruchu či poskytování kvalitních služeb, formování regionálních a lokálních klastů apod. A právě k naplnění těchto regionálních priorit využívá regionální politika svých nástrojů.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Nástroje regionální politiky jsou odvozené od cílů regionální politiky a od typu regionální politiky uplatňované na daném území. Dle zaměření se nástroje nejobecněji dělí na nástroje zaměřené na kapitál a na pracovní sílu.

Centrální instituce regionální politiky se nejvíce soustřeďují na zajištění prostředků na investice do technické infrastruktury. Obecně jsou pak nástroje regionální politiky zaměřeny na přilákání kapitálu a podnikatelských aktivit do regionů, stimulaci využití vnitřních rozvojových zdrojů, stabilizaci obyvatelstva a zajištění požadované pracovní síly (dosídlení) apod.

Nástroje regionální politiky můžeme členit z mnoha hledisek. Pro naše účely budeme nástroje členit (1) dle formy na finanční a nefinanční; (2) dle typu regionální politiky na exogenní a endogenní a (3) dle úrovně působení na makroekonomické a mikroekonomické.

Podle formy členíme nástroje na finanční a nefinanční. Do finančních nástrojů zahrnujeme například:

- investiční a neinvestiční pobídky (finanční transfery a nevratné dotace, granty, úroková zvýhodnění, úvěry a půjčky, záruky na úvěry a půjčky),
- kapitálové podílnictví a daňová zvýhodnění (daňové prázdny, slevy na daních, slevy na sociálním a jiném zákonném pojištění),
- rozpočtová zvýhodnění (zvýhodnění v odvodech rozpočtových příjmů, mimořádné dotace).

Nefinanční nástroje můžeme dále členit na:

- administrativní (legislativní úpravy regionální politiky, zákazy, restriktivní a administrativní opatření),
- institucionální (instituce realizující opatření regionální politiky, projekty a programy: formulace a realizace),
- věcné a jiné (poskytování bezplatných služeb – poradenství, propagace regionu, vytváření a zpřístupňování zvláštních hospodářských zón ekonomickým subjektům apod.).

Druhé členění koresponduje s typem regionální politiky, kdy nástroje členíme na exogenní a endogenní. Připomeňme, že exogenní (tradiční) regionální politika je založena na státním intervencionalismu a centralizovanosti rozhodovacích procesů, kdy dochází k vyrovnávání socioekonomické úrovně mezi regiony přerozdělovacími procesy. Mezi nástroje exogenní regionální politiky řadíme například: kapitálové neboli investiční granty a dotace na pracovní sílu, fiskální úlevy, příspěvky na snížení úrokových sazeb, investiční pobídky pro investory, regionální programy podpory malého a středního podnikání a budování lokální (tvrdé) infrastruktury v obcích aj.

Při uplatňování endogenní regionální politiky, jejímž záměrem je stimulace a rozvoj autonomních tržních mechanismů cestou aktivizace soukromého podnikání, sféry vědeckotechnologického rozvoje, managementu a služeb nejvyššího řádu, se uplatňují nástroje zaměřené na inovační rozvoj. Patří zde obecně podpora vzniku a rozvoje „soft“ infrastruktury (klastry, technologická centra, BIC apod.), průmyslových parků pro podporu decentralizované lokalizace a speciální podpora pro nemateriální investice (věda, výzkum, vývoj, konzultační a poradenská činnost apod.).

PRO ZÁJEMCE

Endogenní nástroje regionální politiky lze dále rozdělit do tří skupin na: (1) nástroje orientované na lidský kapitál, (2) nástroje orientované na inovace a (3) nástroje orientované na organizační a institucionální oblast.

Mezi nástroje orientované na lidský kapitál patří: zlepšení kvalifikační struktury nabídky pracovních sil formou různých typů vzdělávání, profesní a manažerská výchova a vzdělávání, zlepšení kvalitativní nabídky pracovních sil přímou podporou tvorby pracovních míst, které podporují inovace a dále podporou těch firem a výroby, které jsou z hlediska lidského kapitálu vysoce intenzivní.

Mezi nástroje orientované na inovace řadíme: rozvoj moderních služeb, vznik institucí podporujících zakládání, rozvoj a vlastní činnost inovačních podniků, zdokonalení regionální vědecké a technologické infrastruktury, odstranění finančně podmíněných překážek inovací a zlepšení přístupu malých a středních podniků k novým finančním zdrojům, zvýšení nabídky kvalifikovaného personálu, zvýšení nabídky poradenských a vzdělávacích služeb kvalifikovaným personálem a vedoucími pracovníky, zvýšení nabídky poradenských a vzdělávacích služeb pro oblast transferu technologií a spolupráce při získávání a zpracování informací, využití vhodných ekonomických stimulů formou různých programů podpory podnikání aj.

Nástroje orientované na organizační a institucionální oblast se týkají partnerství, kooperace, poradenství a spolupráce.

Nejčastěji používané členění nástrojů regionální politiky je členění na nástroje makroekonomické a mikroekonomické.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Makroekonomické nástroje regionální politiky členíme na nástroje fiskální politiky, nástroje monetární politiky a nástroje vnější hospodářské politiky. Mikroekonomické nástroje regionální politiky jsou pak nástroje realokace pracovních sil a nástroje realokace kapitálu.

2.6.1 MAKROEKONOMICKÉ NÁSTROJE REGIONÁLNÍ POLITIKY

Použití makroekonomických nástrojů k řešení problémů regionů a k eliminaci nežádoucích regionálních rozdílů je značně limitováno snahou o dosažení jiných celonárodních hospodářských cílů. Je zřejmé, že tyto nástroje z regionálního úhlu pohledu mohou místní instituce ovlivnit jen nepatrně, nebo vůbec. Jejich realizace je uplatňována na národní úrovni a jejich užití na vybraném nižším územním celku může vést k tendenčnímu chování ekonomických subjektů (přesídlování osob či firem), např. snížení sazby daní v podporovaných regionech (je porušen princip jednotnosti daní a odvodů).

Nástroje fiskální politiky se týkají oblasti příjmů (daně a odvody) a výdajů (vládní výdaje a transfery, případně subvence) ze státního rozpočtu, které slouží k meziregionálním přerozdělování, a to jak z pohledu jejich výše, tak z pohledu jejich struktury. Obecně platí, že bohaté a vysoce příjmové regiony přispívají do státního rozpočtu větším objemem finančních prostředků než regiony zaostalé, problémové a nízkopříjmové.

V kontextu regionálních diferenciací a regionálně adresných výdajů lze zmínit termín regionalizace fiskální politiky, resp. regionalizace daní a odvodů, kdy se centrální autority hospodářské politiky snaží ovlivňovat celkovou poptávku v jednotlivých regionech (snižují daňové sazby v regionech, které trpí nízkou úrovní poptávky a opačně. Regionalizace fiskální politiky je spíše teoretickým konceptem, který je však prakticky neproveditelný (politická neprůchodnost, podvázání ekonomické prosperity, zpomalení ekonomického růstu apod. Výjimku tvoří snížená sazba daní v podporovaných oblastech, která je přiznávána na časově přechodnou dobu. K podpoře vybraných regionů, naproti tomu, může stát využívat své úlohy odběratele zboží a služeb, které jsou hrazeny prostřednictvím výdajové stránky státního rozpočtu ve formě vládních výdajů (v makroekonomii zkráceně označujeme „G“). Při respektování různých hledisek (např. kvality produkce, původu materiálu aj.) může stát přednostně zadávat zakázky firmám ve vybraných regionech, a tím podporovat jejich rozvoj.

Nástroje monetární politiky jsou dnes řešeny tržní nabídkou a regionalizace monetární politiky není dnes uplatňována. V podstatě se jedná o usnadnění přístupu k úvěrům ve vybraných regionech úpravou (dostupností, stanovením) požadovaného objemu poskytovaných úvěrů, výše úrokové míry nebo lhůt splatnosti. Její vliv na regionální politiku není jednoznačný, protože část takto získaných prostředků odchází do ostatních regionů prostřednictvím meziregionálních vazeb. Monetární nástroje regionální politiky jsou však účinné a reálné v případě významných projektů, na kterých se podílí stát (například u přidělení významné dotace na aktivity, které patří k prioritám vlády).

Nástroje vnější hospodářské politiky mají formu rozličných protekcionistických opatření, zejména výrobkově orientovaných. Tyto nástroje mají značný regionální vliv a jejich významnost se zvyšuje spolu s rostoucí prostorovou koncentrací ochraňovaných druhů zboží. Regionalizace protekcionistických opatření se týká uvalení dovozních kvót, cel či jiných opatření na produkty, jejichž výroba je koncertována mimo podporovaný region.

Smyslem je podpořit místní, tuzemskou produkci. Podniky v systému protekcionismu mohou požívat určité ochrany, která jim přináší příležitosti, aby zvýšily produktivitu práce, snížily náklady, zlepšily kvalitu aj, tak aby obnovily konkurenceschopnost svých produktů. Pokud je tato cesta nereálná, musí být poskytnuté časové období využito na změnu výrobního programu a rekvalifikace pracovních sil. Stejně jako jiné nástroje, které se využívají na podporu regionálního rozvoje, je i protekcionismus spojen s určitými náklady a ztrátami. Ty plynou z toho, že obdobná opatření přijímá i země (region), která je primárně diskriminována a také z toho, že se snižuje možnost realizace komparativních výhod plynoucích ze specializace země (regionu) a zapojení do mezinárodního obchodu.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Protekcionismus neboli ochranářství je ekonomický termín, vyjadřující upřednostňování a ochranu vlastních výrobků, služeb a pracovníků před zahraniční (mimoregionální) konkurencí. Jedná se o státní ovlivňování dovozů prostřednictvím dovozních limitů, předpisů a cel s cílem orientovat domácí poptávku na tuzemskou (místní) produkci.

2.6.2 MIKROEKONOMICKÉ NÁSTROJE REGIONÁLNÍ POLITIKY

Mikroekonomické nástroje regionální politiky se týkají cíleného ovlivňování jednotlivých ekonomických subjektů při jejich rozhodování o prostorové lokalizaci. Jejich smyslem je ovlivňování regionálních trhů skrze práci nebo kapitál. Z toho pohledu rozdělujeme mikroekonomické nástroje regionální politiky na nástroje ovlivňující pohyb pracovních sil a nástroje ovlivňující pohyb kapitálu. Tyto nástroje mají finanční formu a jsou účelově poskytované.

První skupinou mikroekonomických nástrojů jsou nástroje realokace pracovních sil, které tvoří ekonomické nástroje zaměřující se na částečnou úhradu nákladů spojených s migrací obyvatelstva, na nástroje podporující rekvalifikaci pracovníků a na nástroje, které skrze obyvatelstvo způsobí příliv kapitálu do problémových oblastí.

PRO ZÁJEMCE

Mezi konkrétní nástroje realokace pracovních sil spojených s migrací obyvatel patří: úplná či částečná úhrada nákladů spojených se stěhováním, přepravou osob a majetku, výkup nemovitostí, podpora koupě nového domu či bytu atd.

Druhou skupinu tvoří nástroje realokace kapitálu, které mají ovlivňovat tvorbu nových pracovních míst prostřednictvím rozšiřování stávajících podniků nebo získáním nových domácích i zahraničních investorů pro vznik podniků zcela nových. Jde zejména o podporu všeobecně známých přímých zahraničních investic, a to mnoha způsoby, například systémem investičních pobídek, zlevněnými úvěry, daňovými zvýhodněními, subvencemi apod., které zabezpečují pověřené státní a veřejnosprávní instituce. Na nižší regionální úrovni se může jednat o nabídku průmyslových zón a ploch včetně infrastruktury, nabídku nemovitostí k podnikání a administrativní a institucionální soubory nástrojů. Pod administrativními nástroji najdeme různá opatření, která mají dočasný charakter. Institucionální nástroje jsou více používané, nejvíce v podobě regionálních rozvojových agentur. Jejich hlavní náplní bývá zabezpečení tvorby regionálních programů a plánů, poskytování služeb pro podnikatelské subjekty a pro regionální a místní orgány veřejné správy, prezentace regionu a obcí, vzdělávací a školicí aktivity a také se zapojují do přípravy a realizace programu Evropské unie.

PRO ZÁJEMCE

Pohyb kapitálu lze ovlivňovat oboustranně: buď subvencemi nebo sníženými daněmi zvyšovat atraktivitu vybraných regionů pro kapitál nebo naopak, zvýšením daněmi zotřovat podmínky dalšího fungování kapitálu v jiných oblastech, odkud se potom přesouvá do oblastí více vhodnějších a žádoucích.

OTÁZKY

1. Uveďte definici regionální politiky?
2. Potřebu provádět regionální politiku lze vysvětlit ekonomickými, sociálními, kulturními a politickými důvody?
3. Opírá se tradiční regionální politika o meziregionální přerozdělovací procesy a existenci centralizovaných organizačních forem řízení.
4. Endogenní nástroje dělíme do tří skupin, na které?
5. Podle toho, na který ekonomický subjekt jsou mikroekonomické nástroje zaměřeny, je lze rozdělit do dvou základních skupin. Do jakých?
6. Snadný přístup k úvěrům patří do jaké skupiny nástrojů?
7. Čím je limitováno používání makroekonomických nástrojů?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Ve druhé kapitole jsme se seznámili se základními informacemi o regionální politice. Nejdříve jsme si definovali pojem regionální politika, kterou jsme vymezili jako součást státní politiky ovlivňující rozmístění hlavních ekonomických nástrojů a aktivit na celém území státu nebo v jeho částech. Dále jsme uvedli důvody, které existenci regionální politiky podmiňují a klasifikovali teoretické přístupy, kterak k regionální politice přistupovat. Regionální politiku jsme si rozdělili na tradiční a endogenní a stanovili si hlavní cíle, kterými jsou snižování regionálních disparit, podpora ekonomického růstu a zkvalitňování životních podmínek obyvatel, a to za podmínky společenské a environmentální odpovědnosti. Také jsme si vyjmenovali nositele regionální politiky, kterými mohou být jednak formální a neformální instituce, tak soukromé či veřejné subjekty a současně subjekty působící na národní, regionální a místní úrovni (včetně úrovně nadnárodní). Klíčovými výkonnými subjekty jsou vláda a příslušná ministerstva, instituce veřejné správy a místní samosprávy. Poslední část kapitoly se věnovala vysvětlení podstaty nástrojů, které se používají v rámci regionální politiky k naplňování jí stanovených cílů. Nástroje regionální politiky lze členit z mnoha hledisek. Pro naše účely jsme použili hlediska tři, a to dle formy na finanční a nefinančním, dle typu uplatňované regionální politiky na exogenní a endogenní, a nakonec dle ekonomické úrovně na makroekonomické a mikroekonomické.

ODPOVĚDI

1. Definovat regionální politiku můžeme mnoha způsoby. Například můžeme uvést, že se jedná o cílevědomou činnost institucí veřejné správy směřující ke zlepšení socioekonomické úrovně na spravovaném území jednotlivých regionů.
2. Ne, důvody jsou ekonomické, sociální, ekologické a politické.
3. Ano.
4. Na nástroje orientované na lidský kapitál, nástroje orientované na inovace a na nástroje orientované na organizační a institucionální oblast.
5. Na (1) nástroje ovlivňující prostorový pohyb pracovních sil a na (2) nástroje působící na prostorový pohyb kapitálu.
6. Makroekonomické nástroje, konkrétně do nástrojů monetární politiky.
7. Využití makroekonomických nástrojů při podpoře regionálního rozvoje je limitováno snahou o dosažení dalších národohospodářských cílů.

3 ÚVOD DO PROSTOROVÉ EKONOMIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Třetí kapitola je věnována úvodu do prostorové (regionální) ekonomie a definování základních pojmů spojených s touto interdisciplinární oblastí. Jedná se o termíny prostor a území a specifikování rozdílu mezi prostorovou (regionální) ekonomikou a regionální ekonomikou. Nejpodstatnější je samotné definování prostorové ekonomie, jejího obsahu, předmětu zkoumání a členění. Zmíněny jsou také dílčí oblasti, které spadají do prostorové ekonomie a tvoří její obsah.

CÍLE KAPITOLY

- definovat prostor a území
 - rozlišit mezi regionální ekonomikou a regionální ekonomikou
 - definovat prostorovou ekonomii a předmět jejího zkoumání
 - stanovit obsah prostorové ekonomie
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Prostor, území, region, regionální ekonomika, regionální ekonomie, prostorová ekonomie, ekonomické aktivity, lokalizace, lokalizační teorie, rozvoj, regionální politika.

3.1 Prostor a prostorová ekonomie

Nejdříve si vysvětlíme, co si budeme představovat pod pojmem prostor. Prostor – territorium (z geografického smyslu slova) představuje systém polohových měnicích se vztahů ve světě hmotných předmětů. Daný prostor se odlišuje od ostatních svou územní diferenciací (například podle geografických, geologických nebo klimatických podmínek, urbanizace apod.) a je měřitelný podle vzdálenosti, rozsahu, lokalizace aj. Prostor jako takový je ekonomický faktor, který má svou hodnotu i náklady na užívání a je stanoven jako lokalizační faktor při rozhodování o umístění ekonomických aktivit. Prostor ovlivňuje potenciál území. Území je možným synonymem prostoru a v tomto smyslu jej budeme chápat i my. Území je oblast, formálně i neformálně vymezená, která je definována určitým souborem

společných (fyzicko-geografických nebo sociálně-ekonomicko-společenských) charakteristik, které dané území odlišují od jiného území (oblasti).

DEFINICE

Df

Prostor budeme chápat jako „geografickou oblast“, ve které se odehrávají námi sledované procesy.

Dalším krokem v úvodu do prostorové ekonomie je potřeba seznámit se a rozlišit také termín regionální ekonomie a regionální ekonomika. Zde je potřeba upozornit, že termíny regionální ekonomie a prostorová ekonomie jsou chápány jako substituční pojmy pro totéž.

Regionální (prostorová) ekonomika představuje „velice jednoduše řečeno“ objektivní hospodářskou činnost na území regionu. Tj. bavíme-li se o regionální ekonomice, pak našimi tématy jsou regionální produkt, regionální zaměstnanost, regionální inflace, vývoj a popis ekonomických aktivit v regionu, např. ve sféře zemědělství, průmyslu, dopravy, kultury, cestovního ruchu, služeb, zdravotnictví apod. Jedná se o reálný, skutečný stav hospodářství a jeho segmentů na daném území. Součástí regionální ekonomiky je hledání objektivních příčin rozdílů ekonomické povahy mezi regiony, dopady těchto disparit na růst a rozvoj regionu, využití možností národohospodářské politiky, případně přímo politiky regionální, ovlivnit hospodářský vývoj v regionech a minimalizovat regionální nerovnosti, zkoumat potenciální možnosti podpory ekonomického rozvoje a růstu ve vybraných regionech apod.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Regionální ekonomika se věnuje objektivní hospodářské situaci v regionech.

Naproti tomu zde máme regionální/prostorovou ekonomii, která vytváří jakýsi teoretický koncept pro vysvětlení reálných ekonomických jevů, které se dějí, probíhaly nebo by měly nastat.

Regionální ekonomie je definována jako ekonomie v prostoru. Jedná se o soubor modelů a teorií, který popisuje ekonomickou realitu s ohledem na prostorové rozmístění jednotlivých subjektů. Regionální ekonomie se zabývá regionem, jeho ekonomickou strukturou a vazbami, které se vyskytují v rámci regionu, tak mezi jednotlivými regiony. Jinak řečeno je prostorová ekonomie vědní disciplína ekonomie, zaměřená na studium ekonomických procesů a skutečností, jejichž těžištěm jsou územně podmíněné vztahy a jevy. Hlavním obsahem prostorové ekonomie je oblast lokalizačních teorií (později teorií regionálního

rozvoje), které představují souhrn teorií, jejichž cílem je nalézt faktory ovlivňující lokalizaci ekonomických aktivit v prostoru (resp. později vysvětlit prostorové rozmístění celé ekonomiky).

Mezi hlavní subjekty, které jsou analyzovány prostorovou ekonomikou, patří domácnosti a firmy. Ty mohou být tuzemské i zahraniční. Prostorovou ekonomikou lze členit na mikroekonomickou i makroekonomickou oblast podle toho, zda se konkrétně věnuje dílčím subjektům a jejich aktivitám nebo celkovému upořádání hospodářských činností v prostoru. Mikroekonomická prostorová ekonomie řeší vzájemné vztahy a vazby jednotlivých ekonomických aktivit, hledá odpovědi na otázky týkající se vlivu prostoru a vzdáleností na ekonomické činnosti a jevy. Mikroekonomické otázky jsou spojeny s teorií lokalizace. Makroekonomická prostorová ekonomie se zabývá např. problematikou ekonomického růstu v regionech, rozdíly v regionální nezaměstnanosti, meziregionálním pohybem výrobních faktorů atd.

Prostorová ekonomie i ekonomika jsou součástí širší disciplíny regionálních věd (regionalistiky): regional science. Hlavním představitelem této disciplíny byl americký ekonom a hlavní zakladatel této disciplíny, Walter Isard (1919 - 2010).

DEFINICE

Regionální ekonomie zkoumá prostorové rozložení ekonomických činností a dějů a hledá příčiny (ne)rovnoměrného rozložení hospodářských aktiv na daném území (mezi regiony). Klíčovými pro regionální ekonomii jsou lokalizační teorie, které usilují o vysvětlení uspořádání hospodářské činnosti a subjektů v rámci určitého teritoria.

PRO ZÁJEMCE

Připomeňme si, že region chápeme jako územní celek, který jsme na základě jedné nebo více vlastností (charakteristik, znaků, kritérií) schopni odlišit od zbylého teritoria, tj. vyčlenit ho z širšího územního prostoru. Region je taková určitá jednotná geografická oblast, že jsme schopni na tuto oblast nahlížet jako na jeden objekt (Čadil, 2010). Způsob vymezování regionů označujeme jako regionalizaci. Rozlišujeme dva základní přístupy k vymezování regionu.

V prvním případě je region vytyčen jako území, které se vyznačuje určitými společnými znaky. Můžeme např. vytyčit region podle podobného HDP na obyvatele, míry nezaměstnanosti nebo koncentrace průmyslu. Jedná se o tzv. **homogenní** region kdy, přestože je daný region ve sledovaném znaku stejnorodý, v ostatních znacích se mohou součásti regionu odlišovat.

Druhým způsobem vymezení regionu je tzv. **funkční (nehomogenní)** vymezení. Na základě tohoto vymezení jsou sledovány zejména ekonomické vazby mezi jednotlivými subjekty v území a region je vytyčen jako území, kde jsou vazby mezi subjekty intenzivní v rámci regionu a výrazně méně intenzivní mimo tento region.

PRO ZÁJEMCE

Prostorová dimenze ekonomických interakcí stála po většinu 20. století stranou zájmu ekonomie hlavního proudu a byla, i přes snahy o její integraci do standardní ekonomické analýzy (Lösch, 1940, Perroux, 1955, Myrdal, 1957), především předmětem zkoumání specializovaných disciplín, jako jsou regionální věda či ekonomická geografie. Důvody je třeba hledat v mnohých zjednodušujících předpokladech neoklasické ekonomie, které znemožňovaly vysvětlení fenoménů typu koncentrace ekonomické aktivity v teritoriu anebo vzniku významných rozdílů mezi dříve podobnými regiony. V tomto ohledu byly obzvláště problematickými předpoklady dokonalé konkurence, konstantních výnosů z rozsahu a neexistence diferenciací produktu. Geografické jednotky byly obvykle chápány jako homogenní a lokalizace ekonomické aktivity byla přisuzována zásobě výrobních faktorů, jejichž toky mají vzhledem k teritoriu exogenní povahu. Teprve postupné odbourávání předchozích postulátů umožnilo v 90. letech 20. století vznik autentické prostorové ekonomie, zabývající se především otázkami aglomerace ekonomické aktivity, meziregionálními rozdíly v růstu či prostorovou dimenzí inovací.

převzato z Vašíček (2008)

3.2 Věcný obsah prostorové ekonomie

Prostorová ekonomie se zabývá regionem, jeho ekonomickou strukturou a ekonomickými vazbami, které existují jak uvnitř regionu, tak i mezi regiony. Z pohledu teritoria je potřeba vždy definovat území – region, který je předmětem našeho sledování. Jak již bylo dříve uvedeno, v rámci prostorové ekonomie jsou sledovány zejména domácnosti a firmy. Stát v rámci ovlivňování teritoriálního rozmístění hospodářských aktivit a jevů plní roli „servisní agentury“ s větší či menší mírou zapojení se do regionálních a meziregionálních činností (v kontextu uplatňované hospodářské politiky) s odkazem na své stanovené cíle a zájmy.

Obsahem prostorové ekonomie je oblast lokalizace, prostorového uspořádání ekonomiky, lokalizace mezinárodních korporací, teorie měst a migrační teorie. Spolu s tím úzce souvisí oblast regionální nabídky a poptávky, odvětvové struktury, územního plánování, regionálních trhů výrobních faktorů, veřejných statků a externalit, koncentrace a specializace a další. Těmto jednotlivým oblastem je věnován samostatný text v opoře na následujících stránkách.

V rámci lokalizace se řeší teorie pro odvětví zemědělství a průmyslu. Lokalizační teorie týkající se zemědělství se opírá o von Thünen model (J. H. von Thünen). Lokalizací průmyslové výroby se zabýval Alfred Weber (Weberův lokalizační model) a Wilhelm Laundhardt (Laundhardtův lokalizační trojúhelník). V rámci lokalizací průmyslové výroby se také pracuje s Weber-Mosesovým lokalizačním modelem.

V rámci teorie prostorového uspořádání ekonomiky se pracuje s Hotellingovým modelem (Harold Hotelling), teorií centrálních míst (Walter Christaller) a Löscheho modelem tržních zón (August Lösch).

Lokalizaci zemědělství a průmyslu a teoriím prostorového uspořádání ekonomiky je podrobně věnována kapitola Lokalizační teorie.

Lokalizace mezinárodních korporací je řešena v rámci teorie mezoekonomiky, v rámci teorie výrobních cyklů, teorie ziskových cyklů, teorie územních děleb práce a jiných. Tyto teorie nejsou v opoře blíže popsány a nejsou ani předmětem výuky v kurzu Prostorová ekonomie.

Z jiného úhlu pohledu je na prostorové uspořádání ekonomických aktivit nahlíženo v rámci teorií regionálního rozvoje. Zde patří teorie jádro-periferie, nová ekonomická geografie, nová teorie růstu, teorie učících se regionů a další (více viz kapitola věnována Konceptu regionálního rozvoje).

OTÁZKY

1. Chápeme prostor jako ekonomický faktor?
2. Jaké alternativní termíny (synonyma) k „prostoru“ můžeme použít?
3. Je prostorová ekonomie a regionální ekonomie totéž?
4. Je pravda, že se prostorová ekonomie zabývá regionem, jeho ekonomickou strukturou a ekonomickými vazbami, které existují jak uvnitř regionu, tak i mezi regiony?
5. Které teorie jsou klíčové pro prostorovou ekonomii a tvoří její významnou obsahovou náplň?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Ve třetí kapitole byly definovány pojmy týkající se prostorové ekonomie a vysvětlen rozdíl mezi prostorovou – regionální ekonomikou a regionální ekonomikou. Prostorová ekonomie se zabývá prostorovým rozložením ekonomických činností a dějů (a subjektů) a

hledá příčiny (ne)rovnoměrného rozložení hospodářských aktiv na daném území (mezi regiony). Klíčové pro regionální ekonomii jsou lokalizační teorie, které usilují o vysvětlení uspořádání hospodářské činnosti a subjektů v rámci určitého teritoria. V druhé části kapitoly jsou uvedeny dílčí oblasti, kterými se prostorová ekonomie zabývá.

ODPOVĚDI

1. Ano.
 2. Např. území, teritorium, lokalita.
 3. Ano, lze však říci, že prostorová ekonomie je název tradiční, zatímco regionální ekonomie je označení „modernější“.
 4. Ano.
 5. Lokalizační teorie.
-

4 KONCEPT REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola věnovaná regionálnímu rozvoji má čtenáře seznámit se základní podstatou regionálního rozvoje a faktory, které pozitivní regionální rozvoj umožňují. Rozvojový potenciál regionu se formuje jednak přirozenými procesy a staví na přírodních, geografických a geologických podmínkách v regionu nebo je ovlivněn tzv. procesy cíleného působení, tj. procesy založenými na lidské činnosti. Prostřední část kapitoly je zaměřena na představení teoretických přístupů k regionálnímu rozvoji, které se determinují do řady dílčích teorií a mají reflexi v uplatňované regionální politice. Doplňme ještě, že je potřeba rozlišovat teorie regionální rovnováhy a nerovnováhy a teorie intervencionistické a neintervencionistické. Poslední část kapitoly je věnována významu a tvorbě strategií regionálního rozvoje.

CÍLE KAPITOLY

- rozlišit rozvoj a růst v kontextu existence regionů a definovat regionální rozvoj
- znát zdroje regionálního rozvoje
- představit teorie regionálního rozvoje a rozdělit je na divergenční a konvergenční
- definovat v kontextu teoretických přístupů k regionálnímu rozvoji regionální politiku
- pochopit význam regionálních strategií uplatňovaných v rámci regionálního rozvoje

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Divergenční teorie, ekonomický rozvoj, ekonomický růst, konvergenční teorie, praktický přístup, region, regionální politika, regionální rozvoj, rozvoj, teorie regionálního rozvoje, zdroje regionálního rozvoje, metodologie regionálního rozvoje, regionální strategie, strategie regionálního rozvoje.

4.1 Regionální rozvoj a jeho zdroje

Samotný pojem rozvoj je značně neurčitý pojem, přesto můžeme říci, že popisuje proces orientovaný na určitý cíl, přičemž tento rozvoj podléhá ustavičným změnám. Rozvoj chápeme jako žádoucí, pokud neničí vlastní zdrojovou základnu, je společensky přijatelný a je dlouhodobě udržitelný. Rozvoj v pozitivním slova smyslu vytváří společenský přebytek,

rozdíl mezi společenskými přínosy a náklady je kladný. Hovoříme-li v rámci rozvoje o specifickém území vymezeném konkrétními proměnnými (kulturou, historií, tradicemi, ekonomickými aktivitami apod.), komunitou lidí a podnikatelskými subjekty, kteří na tomto území žijí nebo podnikají, musíme se soustředit na regionální kontext a hovoříme tedy regionálním rozvoji.

Regionální rozvoj je komplex procesů vedoucích k odstranění či zmírnění regionálních disparit, k růstu socioekonomického potenciálu a konkurenceschopnosti probíhající v rámci složitého systému konkrétního územního celku, regionu. Podporou regionálního rozvoje se na národohospodářské úrovni konkrétně zabývá regionální politika, která k tomuto účelu využívá svých nástrojů.

DEFINICE

Regionální rozvoj je obecně vymezován jako komplex procesů, které probíhají na území regionů, a které se týkají pozitivních a společensky žádoucích ekonomických, sociálních, environmentálních a jiných proměn regionů.

Pozitivní proměny, kterých má být dosaženo v definici zdůrazňují, že rozvoj by měl být žádoucí, chtěný, v souladu s představami všech aktérů regionálního rozvoje a společnosti jako celku. Naplnění obsahu regionálního rozvoje by se tak mělo odvíjet od společenství občanů daného územního prostoru.

Pro regionální rozvoj tedy platí:

- jedná se o souhrn procesů s pozitivním dopadem, které probíhají uvnitř regionů,
- tyto procesy se týkají žádoucích ekonomických, sociálních (společenských), environmentálních a dalších proměn regionů,
- toto zlepšení se promítá do kvantitativních (extenzivní rozvoj), ale zejména kvalitativních (intenzivní rozvoj) charakteristik daného regionu,
- rozdíly, které těmito procesy vznikají nelze brát jako překážku, ale naopak jako zdravou konkurenci mezi regiony,
- jde o rozvoj dynamický, přestože se regiony nevyvíjejí stejnou rychlostí,
- v rámci rozvoje se uplatňuje systémový a multidisciplinární přístup.

Rozvoj bývá často zjednodušován a zaměňován za růst. Z toho pohledu je potřeb od sebe pojem rozvoj a regionální růst odlišit. Zatímco regionální (ekonomický) růst je chápán jako zvýšení celkového ekonomického produktu (obvykle hrubého domácího produktu) regionu v daném časovém období, regionální rozvoj je oproti tomu představován celým komplexem procesů, které probíhají uvnitř regionu. Regionální růst je v teorii regionálního rozvoje spojován spíše s polarizovaným rozvojem a zvyšováním regionálních disparit.

Chceme-li zdůraznit ekonomickou stranu regionálního rozvoje, lze používat termín ekonomický rozvoj. Ekonomický (regionální) rozvoj pak vnímáme jako aplikaci ekonomických nástrojů a zdrojů dostupných v daném území, jejichž výsledkem je udržitelný rozvoj a požadované ekonomické výsledky regionu, které splní očekávání všech aktérů regionálního rozvoje.

Doplňme ještě, že ekonomický růst je čistě kvantitativní charakteristika, zatímco ekonomický rozvoj je svou povahou kvalitativní proměnná.

DEFINICE

Ekonomický růst je chápán jako zvýšení celkového produktu země během určitého období, měří se většinou jako tempo růstu reálného hrubého domácího (národního) produktu dané země.

Ekonomický rozvoj pak znamená dlouhodobé zvyšování ekonomického bohatství země, je podmíněn vznikem nových výrobních ekonomických aktivit, které vytvářejí nové bohatství, zaměstnanost a také poptávku po výrobních a službách.

I když nelze ekonomický růst ztotožnit s ekonomickým rozvojem, je rozvoj bez ekonomického růstu těžko představitelný.

Konkrétní představa o (žádoucím) rozvoji je spojena s vnímáním jednotlivých proměn ze strany příslušných aktérů (obyvatelé, podnikatelé, političtí představitelé, úředníci veřejné správy a samosprávy, zájmová sdružení, návštěvníci atd.). Rozvoj se stává ryze subjektivní veličinou, která se odvíjí od hodnotové orientace občanů, lokálních autorit a zainteresovaných osob. Směřování a dynamika rozvoje se odvíjí od místních zdrojů a infrastruktury, a rozvoj získává obrysy přeměnou zdrojů na rozvojový potenciál.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Regionální rozvoj je proto z hlediska možností jeho vědeckého zkoumání považován za ryze subjektivní charakteristiku, závislou na hodnotové orientaci jednotlivých aktérů. Ten, kdo regionalizuje, si určuje svá regionalizační kritéria, má tedy do určité míry subjektivní charakter.

Pro účely cíleného usměrňování (zpomalení nebo urychlení) rozpoznávaných rozvojových tendencí v regionu je dále nezbytné rozlišit jednak (1) přirozené procesy (přírodní, hospo-

dářské a sociální zákonitosti) a také (2) procesy cíleného působení (zásahy člověka do přirozených procesů s cílem posílit je či oslabit pro dosažení žádoucího vývoje. Cílené působení obvykle probíhá pod garancí veřejné správy v kontextu regionální politiky.

PRO ZÁJEMCE

V obecné rovině můžeme rozvoj označit jako „proces pozitivních změn, obvykle jde o zlepšení kvantitativních (extenzivní rozvoj), ale zejména kvalitativních (intenzivní rozvoj) charakteristik dané oblasti (nejčastěji přírodní a sociálně-ekonomické oblasti). Je ale nutné odlišit od sebe posouzení toho, jak se zlepšilo naplnění kvantitativních charakteristik (délka vybudovaných komunikací, vybudování ubytovacích kapacit apod.), od toho, jakých cílů (dopadů) mělo být dosaženo realizací jednotlivých aktivit (zlepšení dopravní dostupnosti – zrychlení dopravy, usnadnění dojížděky za prací, zajištění průjezdnosti pro různé typy vozidel; zkvalitnění podmínek pro rozvoj cestovního ruchu – poskytovaných služeb, zajištění potřebné infrastruktury cestovního ruchu, prodloužení doby pobytu hostů atd.).“

GALVASOVÁ, I. et al., 2007

Na rozvoj regionu a jeho struktury působí řada tzv. lokalizačních faktorů, v čase variabilní (souvisí se stupněm poznání socioekonomických procesů a změnám ve vývoji struktury a jejich vzájemného působení), které ovlivňují jak sídelní struktura, tak zejména umístění firem a institucí v regionu. Jejich znalost umožňuje vlastní ovlivňování regionální rozvoje. Na konci této subkapitoly tedy ještě zmiňme klíčové determinanty, které tvoří rozvojový potenciál regionů. Stupeň regionálního rozvoje je pak měřitelný pomocí souboru dílčích nebo integrovaných indikátorů vycházejících ze znalostí těchto faktorů.

Mezi extenzivní i intenzivní zdroje regionálního rozvoje mající zejména přirozený charakter patří:

- přírodní podmínky, geografický a geologický profil regionu
- dostupnost výrobních faktorů
- dostupnost zdrojů vstupů do výroby a přístupů na trhy
- prostorové rozmístění zdrojů a dopravní infrastruktura
- úroveň technického pokroku vyjádřená existencí a dalším rozvojem technických dovedností
- přítomnost velkých národních a nadnárodních firem, případně jejich poboček v regionu
- aglomerační efekty jako důsledek koncentrace podniků a sídel
- úroveň technické a institucionální infrastruktury a veřejných služeb
- regionální prostředí, resp. klima přispívající k vytváření a růstu nových podnikatelských firem, k inovacím a ke komunikačním sítím v rámci regionu

- přítomnost kvalifikované pracovní síly, sítě dodavatelů a služeb a vazby na trhy, které jsou důležité zejména pro malé a střední firmy
- nehmotné (měkké-soft) lokalizační faktory, např. sociální prostředí, atraktivnost podmínek pro bydlení, aktivity volného času, možnosti rekreace apod.

PRO ZÁJEMCE

Hlavní zaměření aktivit v regionálním rozvoji se orientuje na tyto oblasti:

- rozvoj lokality, tj. fyzické (územní) plánování, infrastruktura, občanská vybavenost, služby pro domácnosti
- rozvoj podnikání a podniků, tj. poradenská centra pro podnikání, technologické a podnikatelské parky, klastry, inkubátory, startupy, informační centra pro podniky
- rozvoj lidských zdrojů, tj. vzdělávání, školení a rekvalifikace, lokální a regionální programy zaměstnanosti
- rozvoj společenství (obce), tj. například neziskové organizace a spolky apod.

Současný přístup k regionálnímu ekonomickému rozvoji je charakterizován následujícími faktory:

- zaměření se na dosahování regionální konkurenceschopnosti zvyšováním inovační kapacity regionů a rozvíjením inovačních klastrů a regionálních systémů inovací s orientací na znalostní společnost
- důraz na vztah uvnitř i mimo region – „networking“
- zaměření na to, jak regiony akumulují klíčové kompetence, rozvíjejí sociální kapitál, budují strategické vedení, řídí zdroje, shromažďují informace o trzích, poskytují strategickou infrastrukturu, rozvíjejí schopnosti rizikového managementu a do rozvojových strategií zahrnují principy udržitelnosti.

Doplňme koncept Hohleneho a Nuschelera (1992), kteří navrhují magický pětiúhelník rozvoje (navrhovaných 5 kritérií definujících rozvoj). Prostřednictvím něj shrnují klíčové faktory regionálního rozvoje, jedná se o růst, práci, rovnost, participaci a nezávislost.

- 1) růst: předpoklad rozvoje a boje proti chudobě a hladu, základní otázkou je komu růst prospívá a jakým způsobem vzniká.
- 2) práce: dovoluje zapojit jiné nevyužité zdroje, což je žádoucí už z hlediska efektivity. Dostatečný příjem dále umožňuje překonání individuální chudoby ve smyslu určité pomoci k vlastnímu rozvoji a generuje národohospodářskou poptávku pro jiné podniky a sektory. Mimo uspokojování materiálních potřeb práce zlepšuje také šance na sebeuplatnění.

- 3) rovnost (spravedlnost): jedná se o kvalitativní předpoklad rozvoje ve smyslu spravedlivého rozdělení důchodu a bohatství, přístupu ke vzdělání, zdravotnickým zařízením, infrastruktuře apod.
- 4) participace (spolupodílení se): znamená, že rozvoj neplyne pro zúčastněné, ale pouze s jejich pomocí (rozvoj by neměl být dosažen pouze na základě vnější pomoci jiného regionu, ale rozvoj by měl být dosažen zejména vlastní účastí). Pouze tak se potřeby a představy jednotlivce mohou vyjádřit v politických a sociálních rozhodovacích procesech, můžeme podle této představy hovořit o rozvoji. Participace však obsahuje i demokracii a přihlídnutí k lidským právům.
- 5) nezávislost (samostatnost): se obrací proti politickému uvažování (politickým principům) a ekonomickému poručnictví silnějších vůči slabším. Na mezinárodní úrovni je toto kritérium zjevně narušené výdaji při poskytování úvěrů rozvojové pomoci. Také v industrializovaných krajích se na regionální úrovni může stát, že obyvatelstvo hospodářky slabě rozvinutého regionu pasivně čeká na pomoc zvenku. Tato situace může nastat právě vzhledem k regionálním rozvojovým projektům a je důležitým východiskem při formulaci regionálně politické strategie „rozvoje zdola“.

Jednotlivá kritéria spolu komplexně souvisí, jsou částečně v komplementárním vztahu a někdy ve vztahu konfliktním. Přesto velmi závisí, které kritéria považujeme za důležitá a jak si jich tedy vážíme.

4.2 Teoretické přístupy k regionálnímu rozvoji

Jak tvrdí Wokoun a kol. (2008) „teorie regionálního rozvoje představují ucelený systém, které vysvětlují působení základních faktorů, subjektů, mechanismu a dalších souvislostí regionálního rozvoje. Teorie tedy mají významný poznávací význam. Současně je však znalost teorií regionální rozvoje základem pro koncipování adekvátní regionální politiky či regionální rozvojové strategie. Teorie regionálního rozvoje mají tedy i významný praktický význam“.

Cílem teorií regionálního rozvoje je snaha o identifikaci mechanismů a procesů regionálního rozvoje a pochopení role hlavních aktérů. Teorie regionálního rozvoje jsou základem pro koncipování adekvátní regionální politiky.

Teorie regionálního rozvoje se utvářely po desetiletí a jsou charakteristické svými vývojovými fázemi, kdy jejich výchozí principy i závěry jsou různorodé, často i protichůdné. Podle Macháčka, Totha a Wokouna (2011) „teorie sloužící regionální ekonomii spíše hledala oporu pro interpretaci a řešení problémů v konkrétních oblastech ekonomické reality (tj. např. rozdíly v ekonomické vyspělosti územních celků či pohyb produkčních faktorů v území apod.), než aby usilovala o vytvoření pevného referenčního systému. Odlišnosti v teoretických přístupech zde vznikají i jako důsledek přisuzování rozdílné váhy jednotlivým problémům a složkám regionální ekonomie. I když se setkáváme s nemalou snahou uspo-

řádat teoretické poznatky, týkající se regionální ekonomie, do souhrnné struktury, vzhledem k věcné různorodosti i metodické mnohostrannosti zůstává teoretické zázemí regionální ekonomie více souborem výkladových a argumentačních postupů“.

PRO ZÁJEMCE

Teorie regionálního rozvoje mají poznávací i praktický význam, jejich znalost je základem pro koncipování adekvátní regionální rozvojové strategie. Zabývají se obecnějšími otázkami, například: „Mají být dotační programy a tituly spíše v souladu s neoliberalními či strukturalistickými teoriemi regionálního rozvoje?“

WOKOUN, R., MALINOVSKÝ, J., DAMBORSKÝ, M. a J. BLAŽEK, 2008

Teorie regionálního rozvoje jsou utvářeny desítky let a prošly celou řadou vývojových fází. Jejich výchozí principy i závěry byly a jsou často protichůdné. Různorodost teoretických přístupů k regionálnímu rozvoji je způsobena především odlišnostmi v hlavních ekonomických teoriích a školách.

Teorie regionálního rozvoje jsou v rámci teoretických přístupů k regionální ekonomice doplněny teoriemi lokalizace. Zde je potřeba doplnit, že se tyto teorie často prolínají a není možné je vždy explicitně zařadit do jedné či druhé skupiny.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Teoretické přístupy v kontextu regionální ekonomie a ekonomiky členíme na (1) teorie lokalizace a (2) teorie regionálního rozvoje.

Teorie lokalizace se zabývá hospodářsko-prostorovou strukturou regionu, firmami, jejich lokalizací, celkovými problémy lokalizace ekonomických aktivit a hledáním optimálního umístění firem nebo jejich poboček. Lokalizační teorie budou podrobně popsány v následující kapitole.

Teorie regionálního rozvoje se soustřeďují na popis a vysvětlení regionálně odlišných procesů růstu a rozvoje, a přitom se člení na: (1) teorie založené na přístupu „shora-dolů“, tj. s podporou exogenních faktorů růstu a (2) teorie založené na přístupu „zdola – nahoru“, které se opírají o využití endogenních faktorů.

V souvislosti s regionálním rozvojem si rozčleníme teorie do dvou základních skupin, a to na konvergenční a divergenční teorie. Toto členění se týká také lokalizačních teorií.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Teorie regionálního rozvoje se tradičně dělí na konvergenční teorie (teorie regionální rovnováhy) a divergenční teorie (teorie regionální nerovnováhy).

První skupinu tvoří teorie regionální rovnováhy, tzv. konvergenční teorie. Zastánci tohoto přístupu se přiklánějí k názoru, že přirozenou a základní tendencí regionálního rozvoje je vyrovnávání rozdílů mezi regiony. Jinak řečeno přirozenou tendencí regionálního rozvoje je snižování meziregionální disparit. Regiony konvergují (blíží se) ke společné úrovni a ke společnému tempu růstu.

Naopak druhou skupinu teorií tvoří teorie regionální nerovnováhy (divergenční teorie), které staví svůj obsah na přirozené tendenci regionálního rozvoje rozdíly mezi regiony dále prohlubovat. Pro tuto názorovou skupinu je aktivní uplatňování regionální politiky zásadní, protože pouze díky zásahům hospodářských autorit je možné úroveň regionů srovnávat a dorovnávat.

Teoretické přístupy k regionálnímu rozvoji rozdělené podle tendence regionálního rozvoje na divergenční a konvergenční jsou zobrazeny v Tabulce č. 5.

TABULKA 5: SCHÉMATICKÝ PŘEHLED TENDENCÍ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE A TEORIE REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

Teorie	Tendence	
Neoklasické teorie regionálního rozvoje (teorie regionální rovnováhy)	konvergence	
Marxistické teorie regionálního rozvoje	Strukturalistický marxismus	divergence
	Teorie mezoekonomiky	divergence
Teorie výrobních a ziskových cyklů	divergence	
Teorie jádro - periferie	Teorie kumulativních příčin	divergence
	Teorie nerovnoměrného rozvoje	divergence
	Teorie růstových pólů	divergence
	Teorie exportní základny	divergence
	Teorie polarizovaného rozvoje	divergence (v dalších fázích konvergence)
Kriticko-realistické teorie	Teorie územních dělb práce	divergence
Neomarxistické teorie	Regulační teorie	střídání konvergence a divergence
Neoliberální teorie regionálního rozvoje	Nová ekonomická geografie	divergence
	Nová teorie růstu	konvergence
Teorie regionálního rozvoje inspirované institucionálními přístupy	divergence	
Teorie učících se regionů	divergence	

Zdroj: Blažek a Uhlíř, 2002, upraveno

TABULKA 6: ZÁKLADNÍ ČLENĚNÍ TEORETICKÝCH PŘÍSTUPŮ K REGIONÁLNÍMU ROZVOJI

Obecné paradigma	Charakteristické rysy	Regionální politika
Neoklasický/Liberální /neintervencionistické/endogenně rozvojové (1920-1940)	Prostorový vývoj tenduje k rovnováze, není nutno zasahovat do tržních procesů. Neintervencionistické přístup.	„Dělníci za práci“, nástroje zvyšující mobilitu pracovních sil.
Keynesiánské /intervencionistické/ exogenně rozvojové (1950-1975)	Prostorový vývoj tenduje k nerovnováze, zásahy do tržních procesů jsou nutné. Intervencionistický přístup.	„Práce za dělníky“, nástroje podporující příliv investic do problémových regionů.
Marxisticko-neomarxisticko-socialistické /extrémně intervencionistické (1970 – 1985)	Vývoj tenduje k regionální nerovnováze, nutnost plánování a řízení prostorového vývoje. Intervencionistický přístup.	Centrální plánování a řízení prostorového vývoje ignorující regionálně-tržní signály.
Neokonzervativní (1975 -)	Vývoj tenduje k regionální nerovnováze. Je nutno využít regionální potenciál. Spíše neintervencionistický přístup.	Podpora lokálních iniciativ, decentralizace kompetencí.
Moderní /“transformovaný“ neoendogenní rozvoj/neoinstitutcionální. (1980 -)	Vývoj tenduje k regionální nerovnováze, je nutno využít regionální potenciál. Spíše neintervencionistický přístup.	Podpora prostředí, kde se bude dařit networkingu, malým a středním firmám, inovacím, učení se. Zvýšení kvality místních a regionálních institucí, konkurence, spolupráce a kooperace.

Zdroj: Sucháček, 2005, upraveno

Trochu jiné členění teoretických přístupů k regionálnímu rozvoji ve vztahu také k regionální politice je zpracováno v Tabulce č. 6. Toto členění také reflektuje rozdělení teorií dle přístupu „shora-dolů a zdola nahoru“. V této tabulce je zohledněna také často diskutovaná otázka míry zapojení státu a státních institucí do rozvoje regionů na svém území - tedy míra intervence centrální správy při ovlivňování činnosti, financování, aktivit a aspektů existence nižších územních celků. V tomto směru se tak jako velmi užitečná jeví klasifikace těchto uvedených teorií na (1) intervencionistické a (2) neintervencionistické, kdy je však nutné rozlišit konkrétní míru a sílu zásahů státu do regionu. Z toho pohledu jen málo teorií patří čistě k jedné z těchto kategorií (jak je tomu např. u marxistických teorií), většinou se jedná o předpokládanou větší či menší míru zapojení se regionální politiky, případně dalších hospodářských politik, do aktivit na území daného regionu.

V dnešní době se uplatňují teoretické přístupy založené na aktivizaci vnitřního potenciálu regionů. Jedná se o podporu vzniku nových malých a středních firem a rozvoje těchto současných, zkvalitnění podnikatelského klimatu ve smyslu rovného přístupu k informa-

cím a možnostem finanční i nefinanční podpory (výhodné půjčky, deadministrativace, kvalifikované poradenství), důraz je kladen na technické a technologické inovace, posílení konkurenčního prostředí a rozvoj služeb nejvyššího řádu. Uplatňují se principy deregulace, demonopolizace a decentralizace, opouští se státní intervencionismus a paternalismus (ochranářství). Snahou je posílit flexibilitu a využitelnost zdrojů, dostupnost informací a spolupráci všech subjektů v regionu.

Současné teoretické přístupy v regionálním rozvoji se odrážejí v uplatňované regionální politice i volbě nástrojů, které regionální politika využívá.

4.3 Metodologie regionálního rozvoje, regionální strategie

Úspěšné řešení regionálního rozvoje se opírá o celou řadu metodologických postupů, přístupů a procedur. Systém přístupů aplikovaný ve sféře regionálního rozvoje chápeme jako využívání organizovaných znalostí a jejich tvůrčí zhodnocení. Především jde o vědeckou metodologii. Nejedná se tedy pouze o soubor známých faktů, ale o jejich zpracování a odpovídající interpretaci. Vědecký přístup k regionálnímu rozvoji má svou vlastní strukturu, přičemž se opírá o techniky, metody, principy, koncepce, hypotézy a teorie.

Rozvoj regionů se ve většině vyspělých států realizuje prostřednictvím intervencí vlády a regionálních orgánů v rámci regionální politiky a vyžaduje, aby byl plánován a řízen. Plánování regionálního rozvoje na počátku 21. století zahrnuje přístupy odpovídající jak na externí tlaky, tak na potřeby lokální, místní (regionální) komunity. Předpokladem plánování regionálního rozvoje je způsobilost regionu k provádění základních rozvojových funkcí vlastními institucemi, které se ve svých aktivitách zaměřují zejména na ekonomické plánování, rozvoj společenských a regionálních zdrojů, územní plánování, komerční a průmyslově zaměřený marketing a možnosti a využití místních i dalších zdrojů financování. Základními předpoklady pro přípravu a realizaci rozvojových záměrů regionů jsou organizace (skupiny institucí) odpovědné za implementaci nebo koordinaci procesů regionálního plánování a řízení rozvoje: (1) jasná specifikace oblastí ekonomického rozvoje vyjádřená formou rozvojových strategií a programů a (2) disponibilní zdroje pro realizaci těchto strategií a programů.

Řešení úloh regionálního rozvoje se transformuje na strategické řízení rozvoje regionů, pro které platí obecná východiska teorie strategického managementu.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Strategie organizace nebo územního celku představuje způsob jejich reakce na změny okolního prostředí, které jsou doprovázeny nejistotou a složitostí. Strategie určuje směry různých aktivit v měnícím se prostředí, které jsou směřovány k vytýčenému cíli. Strategie popisuje, jak bude region v dlouhém období dosahovat svých cílů v prostředí, které je cha-

akterizováno riziky, nejistotou a hrozbami, ale i příležitostmi (proto by měla být strategické plány dostatečně flexibilní a adaptovatelné na možné změny vstupních podmínek), a s využitím vlastních schopností a zdrojů, případně i zdrojů externích.

Významným aspektem charakteristiky regionálních strategií je rozlišení jejich regionální či lokální dimenze, což souvisí s obecnou specifikou regionálních, resp. lokálních jevů, procesů, prvků, vztahů či složek. Rozlišujeme tři hierarchické úrovně:

1. makroregionální – odpovídající úrovni celého státu s jeho regionální politikou
2. regionální – představené jednotlivými kraji (NUTS III) a regiony soudržnosti (NUTS II) s jejich strategiemi rozvoje
3. mikroregionální až lokální – např. zastupované obcemi (s jejich zákonem vymezenou povinností zpracovávat střednědobé až dlouhodobé plány: programy rozvoje svých územních obvodů)

Vytváření strategií regionálního rozvoje vychází z požadavků Evropské unie, která jasně definovala strategické cíle a směry vývoje jednotlivých regionů České republiky. Tvorba, vypracování a realizace (podílejí se na ní státní a samosprávné instituce, organizace podnikatelského či neziskového sektoru, regionální orgány a instituce, pověřené týmy odborníků, poradenské agentury aj.) takovýchto strategií územních celků je považována za dlouhodobý a neustále se rozvíjející kreativní proces. Vhodně zvolená strategie se tak stává základem a nezastupitelným dokumentem při spoluvytváření budoucnosti území obce či regionu. Takováto strategie regionu poskytuje:

- možnost vyrovnat se s neustálými změnami prostředí, které na subjekt působí a obklopují ho,
- směry různých činností v měnícím se prostředí, které mají subjektu zajistit potřebný cíl
- plán, který vytváří co nejvýhodnější pozici pro uplatnění potřebné taktiky v prostředí, které je charakterizováno příležitostmi a hrozbami.

Hlavní zaměření strategie regionálního rozvoje se orientuje na tyto oblasti:

- rozvoj lokality, tj. fyzické (územní) plánování, infrastruktura, občanská vybavenost, služby pro domácnosti
- rozvoj podnikání a podniků, tj. poradenská centra pro podnikání, technologické a podnikatelské parky, rizikový kapitál, informační centra pro podniky
- rozvoj lidských zdrojů, tj. vzdělávání, školení a rekvalifikace, lokální a regionální programy zaměstnanosti
- rozvoj společenství (obce), tj. například neziskové organizace, zaměstnanosti ve veřejném sektoru apod.

PRO ZÁJEMCE

Současný přístup k regionálnímu ekonomickému rozvoji je charakterizován následujícími faktory:

- zaměření se na dosahování regionální konkurenceschopnosti zvyšováním inovační kapacity regionů a rozvíjením inovačních klastrů a regionálních systémů inovací s orientací na znalostní společnost
- důraz na vztah uvnitř i mimo region – „networking“
- zaměření na to, jak regiony akumulují klíčové kompetence, rozvíjejí sociální kapitál, budují strategické vedení, řídí zdroje, shromažďují informace o trzích, poskytují, rozšiřují a optimalizují strategickou infrastrukturu, rozvíjejí schopnosti rizikového managementu a do rozvojových strategií zahrnují principy udržitelnosti

Hlavními principy strategického plánování mající regionální či lokální povahu, jimiž se odlišuje od územního plánování, jsou:

- kromě územních aspektů se rozvoj ve stejné míře zabývá i otázkami sociálními, kulturními, ekonomickými, ekologickými apod.
- je vhodným předstupněm územního plánu
- schopnost stanovovat koncepční a strategické cíle obce a reagovat na aktuální problémy
- nepředepisuje detailní využití ploch, nýbrž stanoví rámcová pravidla rozvoje obce, vytyčuje hlavní cíle rozvoje a připravuje realizaci těchto cílů pomocí místních politik
- identifikuje problémy obce především z hlediska obyvatel
- je platformou tolik potřebného partnerství rozličných subjektů místních skupin

V procesu strategického plánování v regionálním rozvoji je potřeba hodnotit současné a budoucí prostředí pomocí analýzy hrozeb a příležitostí. Vnitřní prostředí by mělo být revidováno a vyhodnocováno z hlediska silných a slabých stránek. Pro formulování strategie jsou důležité ještě další faktory (lidské, finanční zdroje, image subjektu, vnitřní vztahy a další). Na základě analýzy vnějšího a vnitřního prostředí jsou vyvíjeny strategické alternativy, v nichž lze upřednostňovat specializační, diversifikační, likvidační, resp. redukční profilaci subjektu. Různé strategie musí být před konečným výběrem pečlivě vyhodnoceny.

Konečným výsledkem tohoto procesu jsou strategické plány, vedoucí pořizovatele k tomu, jak využívat vnitřních i vnějších zdrojů k dosažení specifických cílů při rozhodování o výběru některého z možných budoucích alternativních způsobů realizace různých aktivit. Proto se ústřední funkcí strategických plánů stává i odstraňování rozporů mezi jednotlivými

přístupy, rozporů v načasování, rozporů mezi různými typy úsilí a zájmů či rozporů v harmonizaci cílů jednotlivců a územně správních jednotek. Je jasné, že strategické plánování regionálního rozvoje je nezbytnou součástí regionální politiky.

K ZAPAMATOVÁNÍ

K základním etapám procesu strategického plánování patří (zjednodušeně): (1) analýza, (2) tvorba a implementace strategie a (3) vyhodnocení a kontrola.

Příprava a realizace strategií firem i regionů probíhá podle určitých postupů, které nazýváme modelem strategického managementu. V teorii strategického managementu nalezneme celou řadu těchto modelů, které jsou obvykle charakterizovány několika po sobě jdoucími a případně se opakujícími fázemi, neboť proces strategického managementu je iterativním procesem vedoucím k dosažení cílů v dynamickém prostředí. Jako příklad modelu můžeme uvést následující schéma:

1. formulace strategie (někdy strategické plánování)

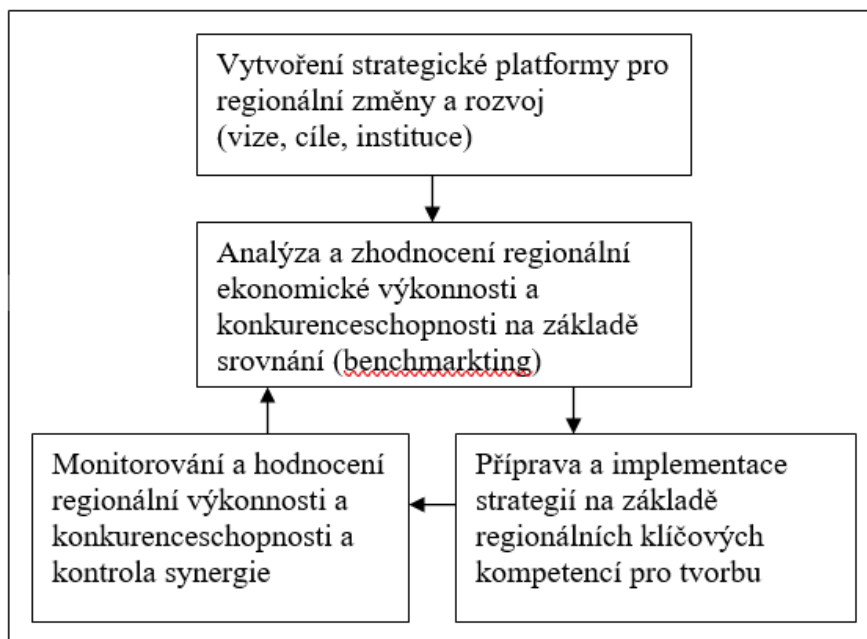
- formulace strategického problému a stanovení cílové vize a určení hlavních strategických cílů pro jednotlivé prioritní oblasti, například rozvoj podnikání v regionu, infrastruktury, rozvoj lidských zdrojů, zdravotnictví, kultury, výzkumu, ochrana a zkvalitňování životního prostředí, rozvoj venkova a zemědělství, rozvoj cestovního ruchu, mezinárodní spolupráce atd.
- analýza okolí a vnitřního potencionálu (nejznámější analýzou je SWOT analýza, která slouží jako nástroj identifikace rozvojových předpokladů zkoumaného území včetně potenciálních rozvojových příležitostí a ohrožení (+silné a slabé stránky)
- vymezení problémových oblastí (slabé konkurenční postavení regionu, nevhodné podmínky pro rozvoj podnikání, sociální prostředí a lidské zdroje, ...) daného regionu, které vychází z níže zmíněné SWOT analýzy a strategické vize rozvoje regionu
- stanovení strategických cílů, které souží k jednoduchému definování návrhů opatření, které jsou nezbytnou součástí rozvoje strategie (vybudování průmyslových zón, inkubátorů pro začínající podnikatele, restrukturalizace místního průmyslu, rozvoj poradenských a informačních agentur se zaměřením na malé podnikatele, živnostníky a řemeslníky, podpora ekonomických aktivit a vytváření nových pracovních míst ...)
- výběr strategie k dosažení dlouhodobých cílů

2. implementace strategie

- příprava organizační struktury, výběr vedení a návrh systému motivace k dosažení strategie

- stanovení krátkodobých dílů, příprava rozpočtů a funkčních dílčích strategií (programů) k dosažení strategie
3. vyhodnocení strategie a kontrola
- stanovení standardů výkonnosti celkové organizace a jejich dílčích částí
 - monitorování postupu realizace strategie
 - inicializace korektivních akcí pro zajištění realizace strategie v případech odchylek

OBRÁZEK 2: MODEL STRATEGICKÉHO ROZVOJE REGIONU

Zdroj: Skokan (2004)

PRO ZÁJEMCE

SWOT analýza jako integrální součást metodologie regionálního rozvoje

Tato metoda je v evropských podmínkách běžně používána při regionálním plánování. Podstatou této metody je odhalení a současně vzájemné porovnávání vnitřních silných a slabých stránek zkoumaného objektu a možností a hrozeb, které na něj působí zvenčí. Smyslem je akceptování silných stránek, odstraňování (omezování) slabých stránek, čímž se zvyšuje pravděpodobnost budoucí realizace příhodných možností, a naopak se omezuje dopad pojmenovaných hrozeb. Formulačně se jedná o jednoduché a objektivní pojmenování vlastních předností a slabin, a z nich vyplývajících pozitivních a negativních výsledků určitého vývojového procesu, tj. příležitostí a hrozeb budoucího vývoje. Úkolem SWOT

analýzy je tak analyzovat současnou a očekávanou budoucí situaci, určit směr rozvoje a najít prostředky pro dosažení stanoveného poslání (cíle).

Existují i jiné metody při tvorbě strategického rozvojového plánu jako například metoda modelu SHADE (shade = podíl + rozvoj), metoda ODAPI (pozorování, popis, analýza, programování, lepování) nebo metoda techniky LAN (s kroky: analýza, syntéza, interpretace, evaluace, propozice a další). SWOT je ale nejpoužívanější, Běžně se operuje s různými metodami a technikami regionální analýzy, aniž je dostatečně známo, že jde vlastně o jistý druh strategického plánování v podmínkách neurčitosti prostředí.

4.4 Vybrané teorie regionálního rozvoje

Jak tvrdí Wokoun a kol. (2008, s. 220) „Teorie regionálního rozvoje představují ucelený systém, které vysvětlují působení základních faktorů, subjektů, mechanismu a dalších souvislostí regionálního rozvoje. Teorie tedy mají významný poznávací význam. Současně je však znalost teorií regionální rozvoje základem pro koncipování adekvátní regionální politiky či regionální rozvojové strategie. Teorie regionálního rozvoje mají tedy i významný praktický význam“. Teorie regionálního rozvoje se utvářely po desetiletí a jsou charakteristické svými vývojovými fázemi, kdy jejich výchozí principy i závěry jsou různorodé, často i protichůdné. Podle Macháčka, Totha a Wokouna (2011, s. 21) „teorie sloužící regionální ekonomii spíše hledala oporu pro interpretaci a řešení problémů v konkrétních oblastech ekonomické reality (tj. např. rozdíly v ekonomické vyspělosti územních celků či pohyb produkčních faktorů v území apod.), než aby usilovala o vytvoření pevného referenčního systému. Odlišnosti v teoretických přístupech zde vznikají i jako důsledek přisuzování rozdílné váhy jednotlivým problémům a složkám regionální ekonomie. I když se setkáváme s nemalou snahou uspořádat teoretické poznatky, týkající se regionální ekonomie, do souhrnné struktury, vzhledem k věcné různorodosti i metodické mnohostrannosti zůstává teoretické zázemí regionální ekonomie více souborem výkladových a argumentačních postupů“.

Cílem teorií regionálního rozvoje je tak snaha o identifikaci mechanismů a procesů regionálního rozvoje a pochopení role hlavních aktérů. Teorie regionálního rozvoje jsou základem pro koncipování adekvátní regionální politiky. Polarizaci regionů postavenou na odvětvové specializaci prostřednictvím snižujících se explicitních a implicitních nákladů (komparativní výhodě) vysvětlují tradiční i nové teorie obchodu opírající se na pozadí neoklasických předpokladů dokonalé konkurence a konstantních výnosů z rozsahu, o rozdílnost v produktivitě výrobních faktorů (Ricardo, 1817) či rozdílnou vybavenost regionů požadovanými výrobními faktory (Heckscher, 1919, Ohlin, 1933). Ve skutečnosti tomu tak být nemusí. Teoretické vysvětlení problematiky specializace ekonomik na tento druh meziodvětvového obchodu přináší Nová teorie obchodu, která staví na základě upravených

neoklasických předpokladů monopolistické konkurence a tedy rostoucích výnosů z rozsahu, kdy v důsledku ekonomické integrace dochází ke koncentraci odvětvových aktivit do určitého území a tedy k nárůstu specializace jednotlivých zemí či regionů (Šimanová a Trešl, 2011). Jedná se tak o divergentní přístup, tedy teorii regionální nerovnováhy, kdy v průběhu vývoje odvětví dochází k dalšímu prohlubování meziregionálních rozdílů. Opačným pak jsou konvergenční (nivelizační) teorie stojící na tvrzení, že přirozenou tendencí regionálního vývoje je meziregionální vyrovnávání rozdílů (teorie regionální rovnováhy). Určitým kompromisem je pak přístup, kdy nejprve prostřednictvím přirozených mechanismů dochází v regionech k procesům kumulativním, selektivním a koncentračním, jež jsou v další fázi postupně nahrazeny procesy působícími na vyrovnávání takto vzniklých rozdílů. Toto tvrzení je diskutováno například Friedmannem (1972) či Hamplem (1998), také Myrdalem (1957), resp. Hirschmanem (1958) v rámci jeho teorie kumulativních příčin. V kontextu obsahu práce bude spíše upřednostněn přístup divergentní (divergenční), a to zejména v rámci skupiny teorií „jádro-periferie“ a konceptu path-dependency, které stojí na dílčích teoriích kumulativních příčin a nerovnoměrného vývoje. Právě divergenční (polarizační) procesy, opírající se o snižování transakčních nákladů, stály v 90. letech 20. století za vznikem teorie Nové ekonomické geografie, jež je do značné míry syntézou Nové teorie obchodu (Krugman, 1991), Myrdalovy teorie kumulativních příčin (Myrdal, 1957) a neoklasických lokalizačních teorií.

4.4.1 TEORIE „JÁDRO – PERIFERIE“

Teorie „jádro-periferie“, resp. obecná teorie polarizovaného vývoje (regionální nerovnováhy), se nejintenzivněji vyvíjela v keynesiánském období, zejména v 50. – 70. letech 20. století. Pojmy jádro-periferie zavedl to terminologie John Friedmann. Jednalo se o soubor dílčích teorií vysvětlujících dlouhodobé divergentní procesy mezi regiony v kontextu vývoje probíhajícího v odvětvové struktuře ekonomiky, mezi jejíž hlavní teoretiky patří G. Myrdal, J. Friedmann, F. Perroux, A. Hirschman či D. C. North. Předpokladem těchto teorií je nerovnoměrný regionální vývoj a zdůraznění významu faktorů na straně poptávky, zejména investic. V obecné rovině jsou v rámci teorie „jádro-periferie“ uváděny další faktory, jež způsobují divergenci regionů v kontextu vývoje odvětví, a to externí úspory, aglomerační výhody (úspory), selektivní migrace pracovní síly či mobilita kapitálu (zejména lidského). Teorie předpokládá dlouhotrvající nerovnoměrnost v regionálním rozvoji, která vyžaduje nutnost intervence vlády, jež jako jediná instituce v zemi je schopná prohlubující se proces divergence regionů zastavit.

Mezi nejvýznamnější myšlenky patří teorie kumulativních příčin švédského ekonomu Gunara Myrdala (Myrdal, 1957), která tvrdí, že změna nevyvolá reakci opačného směru, ale další změny, které ji umocní, tj. změna jednoho faktoru způsobí také změnu orientace dalších faktorů, jež posilují změnu prvotní, tj. vzniklý rozdíl mezi regiony (jádro) se bude dále prohlubovat (periferie). Tržní síly, pohyb kapitálu, zdrojů a pracovní síly nevedou ke stavu rovnováhy, ale způsobují prohlubování regionálních rozdílů. V kontextu své teorie pak prvotní rozvoj některého regionu z jakýchkoliv důvodů způsobí, že se tento region bude

vyvíjet rychleji než ostatní regiony a rozdíly mezi ním a skupinou ostatních regionů se budou dále zvětšovat. V zaostalejších regionech dochází k odčerpávání zdrojů (kapitálu a perspektivní pracovní síly), které se kumulují ve vyspělejších regionech.

Friedmann (1966) v rámci své „obecné teorie polarizovaného rozvoje“ chápe centrum (jádro), jako autonomní region se schopností zachytit hlavní impulz daného vývoje a vytvářet požadované inovace, zatímco periferii jako oblast, která tyto změny nezachytí. Posilování dominance a prohlubující asymetrii centra nad periferií vysvětluje prostřednictvím šesti efektů: efektu dominance, efektu vazeb, informačního efektu, psychologického efektu, modernizačního efektu a efektu výrobního. Jádro má lepší schopnost vytvářet inovace a dosahuje vzhledem k periferii větší míry autonomie – nezávislosti na jiných regionech. Friedmannova teorie je významná s ohledem na fakt, že nepokrývá pouze úzký výsek ekonomických proměnných (např. oproti Perrouxově ryze ekonomické teorii), ale zdůrazňuje význam institucionálních struktur a společenského, politického a kulturního vývoje v geografickém prostoru (behaviorálních faktorů pro regionální rozvoj).

Perroux (1950) ve své teorii pólů růstu zdůrazňuje význam meziodvětvových vazeb, regionálního multiplikátoru a existenci aglomeračních úspor, jež způsobují růst některých hnacích odvětví na úkor jiných. Hnací odvětví v regionu je takové, které se rychle rozvíjí na pozadí velkých a inovujících firem. Tyto rozdíly v ekonomické struktuře stojí na pozadí vzniku a růstu meziregionálních rozdílů. Nerovnoměrný vývoj je tak v tomto případě považován za samozřejmý, protože k růstu nemůže docházet všude a ve stejné míře. Další pojem, který zavádí Perroux, je růstový pól, tedy určitý bod (místo), resp. body (místa) v čase a prostoru, z nichž vychází růst (Wokoun a kol., 2008).

Hirschmann (1967) vnímá meziregionální rozdíly jako základní, přirozenou a nezbytnou podmínku růstu, kdy regiony (jádra) s aglomeračními výhodami více bohatnou na úkor periferních oblastí, jež za „jádry“ zaostávají. Na území tak dochází k procesům cyklické kauzality, jež lze v kontextu dizertační práce charakterizovat jako dlouhodobý rozvoj odvětví v jádru (jádrech) a pokles odvětvových činností na periferiích. Jádra se pak vyznačují pokročilou infrastrukturou a vyšší úrovní znalostí a schopností charakteristickou pro kvalifikovanou pracovní sílu.

Teorie „jádro – periferie“ začaly být na konci 60. let 20. století kritizovány, zejména J. R. Lasuénem, který jim vytýkal zejména zanedbávání institucionálních otázek a opuštění konceptu inovací. Ty Lasuén naproti tomu značně podporoval a zdůrazňoval význam inovací (zejména jejich vznik a implementaci) jako klíčového prvku pro rozvoj ekonomiky. Současně zdůrazňoval růstový potenciál firem terciárního a kvartérního sektoru (Higgins, Higgins and Savoie, 1995).

4.4.2 NOVÁ EKONOMICKÁ GEOGRAFIE A PRINCIP PATH-DEPENDENCY

Na výše zmíněné teorie a na neoklasické myšlenky rozšířené o nedokonalou konkurenci, navázala v 80. a 90. letech 20. stol. Nová ekonomická geografie (David, 1985, Arthur,

1988, Romer, 1986, Krugman, 1991, a jiní) rozšiřující výše zmíněné teorie „jádro-periferie“ o aspekty síťových efektů, transfer znalostí a technologického pokroku, akumulaci a šíření znalostí či význam pozitivních očekávání. Nová ekonomická geografie se staví negativně ke snahám státu minimalizovat regionální rozdíly a odmítá přímé státní zásahy a intervence do regionálního rozvoje. Klíčovým faktorem pak jsou úspory z rozsahu a technologická výhoda. Technologická výhoda určitého regionu může podle Krugmana vyústit v technologické uzamčení regionů a v konkrétní formy regionální spolupráce.

Nová ekonomická geografie zohledňuje význam historie a mechanismů typu pozitivní zpětné vazby (vliv technologií, vliv vnitřních a vnějších úspor) pro hospodářský růst, důraz je kladen na kumulativní mechanismus a rostoucí výnosy z rozsahu. Technologie v pojetí této teorie mají endogenní povahu, kdy rozvoj technologií zásadně ovlivňuje růst regionů.

Teorie pracuje se třemi aglomeračními výhodami, kdy se jedná o (1) koncentraci kvalifikované a specializované pracovní síly; (2) vzájemně se posilující technologie a inovace v daném oboru a (3) vzájemnou provázanost místních podniků formou subdodavatelských vztahů a společné využívání specializované infrastruktury. K tomuto je potřeba ještě doplnit významný kumulativní efekt, který přispívá ke specializaci regionů na určité ekonomické aktivity (pozitivní očekávání).

Nová ekonomická geografie se vyznačuje řadou pokusů o matematizaci a kvantifikaci (v rámci matematických modelů) vlivu jednotlivých faktorů na jejich lokalizaci. Blažek a Uhlíř (2002) uvádějí, že představitelé Nové ekonomické geografie se pokoušeli uvedené faktory matematicky modelovat a jejich cíle jsou v zásadě tři:

- zjistit rozsah působení tržních struktur a technologických podmínek jako aglomeračních mechanismů,
- zjistit, které typy externalit více přispívají k aglomeraci,
- vytvořit ekonomický model, který by formalizoval koncepty ze sociálních věd.

Krugman (1998) také vidí jako možné vysvětlení geografické koncentrace vzájemnou interakci mezi dopravními náklady a úsporami z rozsahu, či rostoucími výnosy (prospěchem), jež jsou výsledkem již předchozího procesu územní koncentrace dané ekonomické aktivity.

Obecný myšlenkový koncept „path-dependency“ říká, že náhodné jevy či události mohou mít dlouhodobý kumulativní účinek na organizaci aktivit v prostoru, který se průběžně transformuje do úspěšnosti či neúspěšnosti konkrétních regionů. Autorem pojmu je anglický ekonom Paul A. David (1985).

Koncept „path-dependency“ se řadí do proudu nové institucionální ekonomie a lze jej volně přeložit jako „závislost na ušlé cestě“ (Mlčoch, 2011), resp. „závislost na zvolené cestě“ (Blažek a Uhlíř, 2002) a intuitivně mu lze rozumět tak, že současný a budoucí vývoj socioekonomického prostředí regionu závisí na vlastním historickém vývoji. D. C. North (1990, s. 94) toto shrnul jednoduše: „Path dependence znamená, že na historii záleží.“ Z toho důvodu je podle Davida (1985) nutné studovat historické procesy, abychom mohli

správně pochopit další vývoj událostí, a to zejména v kontextu formálních a neformálních institucí.

Koncept závislosti na zvolené cestě vyvolaný náhodnou událostí v historii lze považovat za hlavní faktor ovlivňující lokalizaci (Breschi and Lissoni, 2001). Zvolená lokalita postupem času posiluje svou dominanci působením aglomeračních sil, takže počáteční podmínky nakonec rozhodují o tom, kterého z možných stavů rovnováhy bude dosaženo. Nejznámějším případem, na který je tento postup aplikován, je proces výrazné koncentrace počítačových firem v Silicon Valley v Kalifornii (Blažek a Uhlíř, 2002).

4.4.3 TEORIE VÝROBNÍHO OKRSKU, TEORIE UČÍCÍCH SE REGIONŮ A KONCEPT SEKTOROVÝCH AGLOMERACÍ

Odvětovou specializaci regionů, resp. koncentrací odvětví na daném prostoru, lze také vysvětlit prostřednictvím dalších teorií vysvětlujících tento vývoj v období post-fordismu (Blažek, 1999). Zde se jeví jako nejvíce vhodné (v kontextu práce) krátce představit dvě dílčí teorie, konkrétně teorii výrobního okrsku a teorii učících se regionů.

Jádrem teorie výrobního okrsku (Brusco, 1982) je názor, že klíčem pro prosperitu regionu jsou kvalitní sociální, kulturní a institucionální struktury, nehierarchický systém organizace spolupráce malých firem a networking, kdy předpokladem růstu regionů je maximální využití výhod plynoucích z prostorové blízkosti – aglomerační efekt (Wokoun a kol., 2008). Prosperita firem transformovaná do prosperity regionů je založená ne na úspěšnosti velkých firem, ale naopak na malých, vzájemně kooperujících firmách (Wokoun a kol., 2008). Jinak řečeno, vysoká koncentrace malých a středních firem, které spojuje intenzivní pocit sounáležitosti, důvěry a tradičních hodnot je zárukou dlouhodobého a stabilního rozvoje regionu.

Teorie učících se regionů (Lundvall, 1992, Feldman a Florida, 1994, Saxenia, 1991) vysvětluje úspěch daného regionu na schopnosti jejich subjektů se dále učit a sdílet své zkušenosti, znalosti, dovednosti a dostupné informace. Vznik teorie se opírá o propojení poznatků evoluční a institucionální ekonomie s poznatky teoretiků regionálního rozvoje dosažené v 90. letech 20. století. Základní tezí teorie učících se regionů je, že zdrojem konkurenceschopnosti jsou vědomosti, schopnost se učit a vytváření kulturního klimatu, které napomáhá tvorbě inovací. Region, v němž jsou pracovníci pozitivně motivováni k dalšímu vzdělávání a adaptaci na nové technologie a postupy v určité oblasti zájmu, dosahuje subjektivní i objektivní konkurenční výhody oproti regionům jiným. V kontextu charakteru odvětví ICT se jeví teorie učících se regionů jako přijatelná pro vysvětlení meziregionálních rozdílů v tomto odvětví, protože pro ICT sektor je typická neustálá a dynamická evoluce podmíněná neustálým rozšiřováním a prohlubováním znalostí a zkušeností zainteresovaných osob.

Na počátku 21. století byla myšlenka aglomeračních výhod rozpracována v konceptu sektorových industriálních aglomerací. Sektorové industriální aglomerace tvoří firmy výrazně koncentrované na určitém, pomyslně ohraničeném územím, podnikající převážně ve stejném odvětví, provázané mezi sebou sítí vzájemných, signifikantních a nenáhodných vztahů a vazeb, jež doplňují další participující soukromé a veřejnoprávní instituce, jež jsou s danými firmami či odvětvím v přímém či nepřímém spojení a existují na stejném území. Důvodem evolučního utváření a existence industriálních aglomerací jsou výhody (přínosy) plynoucí z účasti na této aglomeraci, zvláště v podobě prohlubující se specializace, externalit a úspor z rozsahu (Turečková, 2015c).

Můžeme tvrdit, že industriální aglomerace je územně vymezený systém zainteresovaných subjektů, jimž jsou vlastní společné charakteristiky. Ty mají zpravidla podobu tzv. „aglomeračních (soft) externalit“. Podobnost můžeme najít u Kitsona, Martina a Tylera (2004) s odkazem na Alfreda Marshalla, kdy jsou tyto přínosy charakterizovány triádou externalit ve smyslu průmyslové, resp. odvětvové lokalizace, jež je tvořena kvalifikovanou pracovní silou, podporujícími a přidruženými odvětvími a přeléváním znalostí, zkušeností a informací. Tím se v tomto prostoru vytváří „specifická atmosféra“ podpořená existencí veřejných statků (znalosti, dovednosti, společné informace), která vytváří předpoklady pro vznik převážně chtěných – pozitivních externalit snižujících firmám náklady. Toto flexibilní šíření informací, znalostí, technologických procesů a postupů a inovací zvyšuje efektivnost, úspěšnost, růstovou dynamiku a konkurenceschopnost samotného systému – aglomerace (vymezeného sektorově) a jejich prvků, které se dále pozitivně transformují do kvalitativní i kvantitativní roviny celé ekonomiky. Přílišná „jednostranná“ závislost regionů na určitém ekonomickém odvětví, podpořená existencí příslušných aglomerací, s sebou na druhou stranu přináší rizika a negativní dopady ve formě strukturální nediverzifikovatelnosti a s ní spojené hrozby strukturální nezaměstnanosti, environmentálního znečištění, rostoucí dopravy, lokální inflace, přeplácení zaměstnanců aj. (Turečková, 2015c).

Dnes se řada studií industriálních aglomerací zabývá vlivem jimi generovaných, podporovaných a šířených externalit na technickou a technologickou efektivitu, jež se pozitivním způsobem promítá do firemní (podnikové), sektorové – odvětvové, regionální a agregátní – makroekonomické úrovně (Valle, 2015). Kim, Harris a Vusovic (2009) na základě metody datových obalů (DEA) prokázali pozitivní vliv externalit na efektivnost biotechnologického průmyslu v USA. Driffield a Munday (2001) ve svém výzkumu prováděném ve Spojeném království potvrdili, že regionálně koncentrovaný průmysl zlepšuje svou technickou efektivitu a posouvá ji až na samu hranici produkčních možností. Fukao, Kravtsova a Nakajima (2014) ve své analýze japonských továren poukázali na efekt „shlukování“, který se vyskytuje ve většině odvětví a je charakterizován koncentrací sektorově stejných podniků do některých regionů. Nejvíce koncentrované výrobní podniky vykazovaly nejvyšší efektivitu výroby. K obdobným závěrům došli Mitra a Sato (2007) či Otsuka a Goto (2015). Zlepšení efektivnosti a posílení konkurenceschopnosti plynoucí z koncentrace firem bylo na mikroekonomické úrovni potvrzeno v textilním průmyslu v Indii (Mitra, 1999) či v produkci a chovu lososů v Norsku (Tveteras and Battese, 2006).

OTÁZKY

1. Co je to regionální rozvoj?
2. Jak se jinak označují teorie regionální nerovnováhy?
3. Rozvojové podmínky území se opírají o dva základní předpoklady. Které?
4. Ekonomický růst je charakteristika rozvoje regionů kvalitativní či kvantitativní?
5. Existuje termín negativní (nežádoucí, záporný) regionální rozvoj?
6. Teorie regionálního rozvoje se z hlediska využití endogenních, resp. exogenních faktorů člení na dva přístupy, jaké?
7. Zvyšuje strategické plánování rozvoje územního celku jeho konkurenceschopnost?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Čtvrtá kapitola se věnovala problematice regionálního rozvoje. Regionální rozvoj představuje komplex procesů v území, které mají dlouhodobé pozitivní a společensky žádoucí dopady na subjekty v regionu. Regionální rozvoj je založen na přirozených vlastnostech regionu nebo na vlastnostech ovlivněných lidskou činností. Vedle tohoto rozlišujeme, zda se regionální rozvoj opírá o endogenní nebo exogenní zdroje rozvoje. Pak rozlišujeme teorie regionálního rozvoje dle přístupu „zdola – nahoru“ nebo „shora – dolů“. Teoretické přístupy k regionálnímu rozvoji také tvoří základ pro koncipování adekvátní regionální politiky. Důležité je členit teorie na teorie regionální rovnováhy (konvergenční teorie) a teorie regionální nerovnováhy (divergenční teorie). Z pohledu míry a síly zásahů státu do procesů v regionu pak teorie regionálního rozvoje členíme na teorie intervencionistické a neintervencionistické. Dílčí teorie regionálního rozvoje mají reflexi v lokalizačních teoriích, kterým je věnována následující kapitola. Ještě doplníme, že závěr čtvrté kapitoly je věnován významu strategického plánování a tvorbě strategií regionálního rozvoje.

ODPOVĚDI

1. Regionální rozvoj je komplexem procesů, které probíhají uvnitř regionů a které se týkají pozitivních ekonomických, sociálních, environmentálních a jiných proměn regionu.
 2. Jedná se o divergenční teorie.
 3. Jedná se o přirozené předpoklady regionů k rozvoji a o předpoklady vytvořené zásahy a činností člověka.
 4. Kvantitativní.
 5. Ano, negativním regionálním rozvojem máme na mysli dlouhodobé zhoršení, zejména socio-ekonomické situace v regionu a snížení rozvojového potenciálu území.
 6. Na teorie založené na přístupu „zdola – nahoru“ a na teorie založené na přístupu „shora – dolů“.
 7. Ano.
-

5 LOKALIZAČNÍ TEORIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Stěžejní kapitola Prostorové ekonomie se věnuje lokalizačním teoriím, které tvoří východí koncept pro teorie regionálního rozvoje a jejichž cílem je vysvětlit prostorové rozmístění ekonomických aktivit firem a nalézt faktory, které jejich lokalizaci v prostoru ovlivňují. V rámci lokalizačních teorií bude akcentován mikroekonomický přístup, tj. z pohledu rozhodování firem. Lokalizační teorie členíme na teorie lokalizace zemědělství, které jsou vysvětlovány prostřednictvím von Thünenova modelu; na teorie lokalizace průmyslu, které vysvětlujeme na pozadí čtyř modelů: jednodimenzionálních lokalizačních modelů, Laundhardtova modelu, Weberova modelu a Weber-Mosesova lokalizačního modelu. Poslední skupinou lokalizačních teorií jsou teorie vysvětlující prostorové uspořádání ekonomiky kam patří Hotellingův model, Christallerova teorie centrálních míst a Lóscheho model tržních zón. V závěru této páté kapitoly jsou shrnuty klady a zápory lokalizačních teorií a jejich přínos pro rozhodování subjektů i dalších, navazujících teorií.

CÍLE KAPITOLY

- seznámit se s podstatou lokalizačních teorií
- umět kategorizovat lokalizační teorie
- uvést lokalizační efekty
- vysvětlit princip rozhodování se firmy o lokalizaci
- charakterizovat lokalizační teorie zemědělské produkce a průmyslové výroby
- vysvětlit teorie prostorového uspořádání ekonomiky
- definovat klady, zápory a přínosy lokalizačních teorií

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Lokalizační teorie, lokalizační faktory, firma, podnik, model, region, prostorové rozmístění ekonomických aktivit, lokalizace zemědělství, lokalizace průmyslu, von Thünenův model, Thünenovy lokalizační zóny, jednodimenzionální lokalizační modely, Laundhardtův model, Weberův model, Weber-Mosesův lokalizační model, dopravní náklady, trh, centrum, aglomerační výhody a nevýhody, Hotellingův model, Christallerova teorie centrálních míst, Lóscheho model tržních zón.

5.1 Úvod do lokalizačních teorií

Lokalizační teorie se považují za předchůdce teorií regionálního rozvoje a vyznačují se výrazně neoklasickým založením. Jejich cílem je nalézt faktory ovlivňující lokalizaci ekonomických aktivit a vysvětlit prostorové rozmístění ekonomiky (Blažek a Uhlíř 2002, s. 59-63).

DEFINICE

Lokalizační teorie je jednou z nejstarších částí regionální vědy. Zásadním tématem lokalizační teorie je hledání lokalizačních faktorů. Lokalizačními faktory jsou specifické vlastnosti daných míst, které mají vliv na umístění socioekonomických aktivit. Lokalizace je jedním z nejdůležitějších rozhodovacích procesů v podniku.

Damborský a Wokoun, 2010

Neoklasické lokalizační teorie lze rozdělit do 4 základních směrů. Za první směr je označována snaha o vysvětlení lokalizačních rozhodnutí jednotlivých firem. V případě druhého směru lokalizačních teorií šlo o zkoumání vzájemné závislosti lokalizačních rozhodnutí různých firem. Další směr se zabýval měkkými faktory, rozhodováním a samotnou lokalizací. Za čtvrtý směr lokalizačních teorií jsou považovány teorie regionální rovnováhy, jehož cílem bylo vysvětlit prostorově uspořádání ekonomiky jako celku. Mezi nejvýznamnější teorii tohoto typu řadíme teorii centrálních měst (viz dále v textu).

I v dnešní době se pracuje s konceptem lokalizačních faktorů, a to především v souvislosti se zahraničními investicemi a výběrem lokalit pro nové závody, případně u lokalizací hypermarketů, logistických center apod. Hlavní lokalizační faktory ovlivňují lokalizační rozhodování nadnárodních firem. Na nadnárodní úrovni jde především o tyto lokalizační faktory:

- makroekonomickou a politickou stabilitu
- úroveň cenové hladiny
- tržní potenciál

Na regionální úrovni jsou za lokalizační faktory považovány následující faktory:

- dostatek pracovních sil s odpovídající kvalifikací
- dostatek a výhodná cena pozemků
- kvalita infrastruktury
- blízkost vědecko-výzkumné základy
- kvalita životního prostředí
- dopravní spojení
- průmyslová tradice

K ZAPAMATOVÁNÍ

Lokalizace je proces výběru místa pro konkrétní socioekonomické aktivity. Každé místo disponuje určitými zdroji a každá hospodářská aktivita se vyznačuje určitými potřebami. Nejlepší umístění dané socioekonomické aktivity je tam, kde jsou optimální zdroje. Tyto zdroje i potřeby se v čase mění, a proto dochází ke změně umístění ekonomických aktivit. Dochází k hledání nového umístění už existujících ekonomických aktivit, tj. k realokalizaci či delokalizaci, a k novému využití daného prostoru, tj. k rekonverzi.

Damborský a Wokoun, 2010

Pojem lokalizace znamená „umístění v prostoru“. Jedná se tedy o jednu ze základních problematik regionální ekonomie/ekonomiky.

Ke zkoumání lokalizace můžeme přistupovat ze dvou úhlů pohledu. Jednak z pohledu regionu, tj. jaký vliv mají firmy (domácnosti a ostatní subjekty) umístěné na daném území na stav a rozvoj území a jednak z pohledu dané firmy, která se rozhoduje o umístění svých poboček s cílem maximalizovat zisk (Redlichová, 2013).

Základním cílem lokalizačních teorií a modelů je definovat lokalizační faktory a za předpokladu racionálního chování ekonomických subjektů určit optimální umístění těchto subjektů v území (Čadil, 2010). Čím více se na území daného regionu vyskytuje úspěšných firem, tím větší výhody může region očekávat. Zvyšování počtu firem v regionu je samozřejmě omezené určitým počtem (dle velikosti regionu a firem): obecně dokud výhody získané z umístění další firmy budou převažovat nad negativy. Mezi hlavní výhody lokalizace lze počítat zejména zvýšení zaměstnanosti mající na následek zvýšení příjmů obyvatelstva. Ze strany spotřebitele umožňuje lokalizace více firem v regionu lepší uspokojení potřeb obyvatel (větší nabídka/nabízené množství a lepší dostupnost – nižší dopravní náklady aj.).

Poněkud omezeným způsobem ovlivňují firmy umístěné v obci i příjmy municipálního rozpočtu prostřednictvím daní z příjmu. Poněkud omezeným způsobem ovlivňují firmy umístěné v obci i příjmy municipálního rozpočtu prostřednictvím daní z příjmu. V neposlední řadě má na lokalizaci firem do regionu vliv státní správa.

Faktory, které lokalizační chování ovlivňují, můžeme rozdělit na obecné a specifické (Macháček a kol., 2011):

- obecné: jsou platné pro všechny obory, působí při jakémkoliv lokalizačním rozhodování. Jedná se především o dostupnost surovin a pracovní síly, pozemkovou rentu, dopravní podmínky, možnost realizace výstupů (úroveň poptávky, situace na trhu), vybavenost infrastrukturou apod. Dále do obecných faktorů patří také

vnější úspory (aglomerační, urbanizační) a vnitřní úspory (úspory z rozsahu, růstu, ze specializace).

- specifické: jsou vázány jen na určité odvětví (požadavky na čistotu vody, kvalifikaci pracovní síly, dostupnost speciálních zdrojů).

Nejistoty lokalizačního rozhodování umístění podniku (volba místa, lokalizace) patří ke klíčovým rozhodnutím při vzniku podniku (stejně tak jako rozhodnutí o výrobním programu, právní formě, velikosti podniku apod.). Jedná se o dlouhodobé rozhodnutí, které zvláště u velkých podniků, nelze revidovat (rozhodnutí je téměř nevratné), a když, tak za cenu vysokých nákladů (náklady na změnu fyzického kapitálu, lidského kapitálu, sítí dodavatelско-odběratelských vztahů aj.). Lokalizační rozhodování má velké požadavky na výzkumné, analytické a plánovací techniky.

PRO ZÁJEMCE

Lokalizace výrobních jednotek (firem) může být zkoumána dvěma postupy (Redlichová, 2013):

- teoreticky: na základě určitých předpokladů, které zjednodušují realitu (např. předpoklad homogenity prostoru) jsou vymezeny zákonitosti (faktory), kterými se firma bude při lokalizaci řídit (např. minimalizace dopravních nákladů). Jedná se tedy o více či méně nereálné situace, které nicméně umožňují popis a pochopení základních pravidel, na které je možné dále navazovat.
- empiricky: pozorováním konkrétních firem při rozhodování o lokalizaci a odvozením společných faktorů a postupů, které se poté snažíme zevšeobecnit.

Lokalizační teorie vycházejí z mikroekonomického přístupu k problematice umístění ekonomické aktivity. Vznikaly z podnětu kapitalistických vlastníků hledajících nejvýhodnější umístění své firmy. Jejich smyslem je optimalizovat polohu jednotlivého podniku vzhledem k jeho potencionálnímu zisku.

Nejstarší snahy vysvětlit lokalizaci ekonomických činností nacházíme ve studii J. H. Thünenova „Der isolierte Staat“ (1826), ve které se pokusil popsat prostorový model hospodářství (zaměřený zejména na zemědělský sektor). Thünenova studie se věnovala pravidelnostem v rozmístění jednotlivých typů zemědělských aktivit, na nichž byl postaven koncept izolovaného hospodářství, kde středem bylo město a kolem něj byly vytvořeny hospodářské zóny. Činnosti náročnější na intenzitu lidské práce byly soustředěny blíže centru, a ty méně intenzivní se nacházely od centra dále (Maier, 1998). J. H. Thünen je tak považován za zakladatele prostorových věd a jeho myšlenky byly dále rozpracovány v (1) Teorii lokali-

zace průmyslu Alfreda Webera (zde je základní tezí, že nejdůležitějším lokalizačním faktorem jsou dopravní náklady); (2) ve zkoumání vzájemné závislosti lokalizačních rozhodnutí firem (tzv. Hotellingův model z roku 1929, v němž Harold Hotelling dokázal, že i malé firmy se mohou přirozeně snažit dosáhnout pozice monopolu, a to alespoň na určitém území) (Wokoun a kol., 2008); (3) v rámci behaviorálního paradigmatu vyzdvihujícího měkké prvky lokalizace a (4) v Teorii centrálních míst (W. Christaller and A. Lösch). Tyto dílčí teorie a koncepty vytvořily základ pro lokalizační teorie.

Lokalizační teorie, jež se snažily zachytit zákonitosti, podle nichž jsou činnosti v území rozmístěny, předcházely teoriím regionálního rozvoje v podobě, v jaké je známe dnes. Lokalizační teorie byly charakteristické svým výrazným neoklasickým založením a jejich cílem bylo (1) nalezení takových faktorů, které ovlivňují lokalizaci ekonomických aktivit a (2) vysvětlení prostorového rozmístění ekonomiky (Higgins, Higgins and Savoie, 1995).

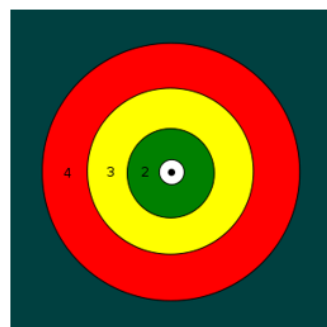
Na práce Webera a Lösche navázal a dále je rozpracoval Walter Isard, jejichž poznatky později zformuloval do nového vědního oboru regionální vědy, jímž se stal zakladatelem. Isard se snažil propojit ekonomii, geografii a prostorové plánování, tedy transformovat převážně deskriptivní regionální ekonomii v exaktní a teoreticky vyspělou vědu (Wokoun a kol., 2008). Lokalizační teorie se přirozenou cestou etablovaly do nových, navazujících teoriích regionálního rozvoje nebo byly překonány pro svá nerealistická zjednodušení reality.

5.2 Lokalizace zemědělství

První ucelenou teorii lokalizace zemědělství vyvinul německý ekonom J. H. von Thünen, který si položil jednoduchou otázku: jaké ekonomické síly vedou k rozdílnému rozmístění ekonomických subjektů v prostoru. Thünen sledoval pravidelnosti rozmístění zemědělské výroby (vzdálenost polí od trhu s těmito plodinami, cena přepravy zboží apod.) aby tak vysvětlil, proč stejně kvalitní a úrodná půda je využívána k produkci různých plodin nebo produkci živočišné produkce.

PRO ZÁJEMCE

Střed – město

Bíle – chov skotu na mléko, zahradnictví

Zeleně – les (palivo)

Žlutě – pěstování obilnin

Červeně – chov dobytka

Tmavě zelená – prostor, kde zemědělství není pro město efektivní

Model vznikl na základě empirického zkoumání využití (zemědělské) půdy kolem měst (Redlichová, 2013; dále). Jako základní východisko zvolil von Thünen model, ve kterém existuje izolovaný hospodářský prostor (uzavřený trh) na homogenní ploše. Předpoklady modelu jsou:

1. prostor je izolovaný;
2. existuje jediné odbytové místo (spotřebitelé jsou soustředěni do jednoho „města“);
3. město nedostává dodávky z jiného území než ze svého zázemí;
4. zemědělci se snaží maximalizovat zisk (resp. rentu);
5. náklady na dopravu jsou dány pouze vzdáleností (neexistuje vliv reliéfu krajiny apod., tj. prostor je homogenní);
6. všechna půda je stejně úrodná.

Centrálním pojmem von Thünenovy teorie je polohová renta. Polohová renta představuje jediné kritérium, které determinuje rozmístění produkce na ploše a úzce souvisí s úrovní potenciálního zisku, kterého může producent dosáhnout. Pokud je výrobce nájemcem půdy a musí platit nájem ve výši polohové renty, dosahuje potom nulového ekonomického zisku. Polohová renta je závislá na vzdálenosti výrobce od místa poptávky, na nákladové funkci vyráběného zboží a na cenách zboží na trhu. Čím vzdálenější je půda od centra (trhu), tím nižší je polohová renta.

V blízkosti města se budou pěstovat produkty s velkou vahou a s nižšími realizačními cenami na váhovou jednotku, nebo výrobky lehké podléhající zkáze. Se vzrůstající vzdáleností budou postupně umísťovány produkty vhodné k přepravě (lehké a trvanlivé), tak aby se co možná nezvyšoval poměr dopravních nákladů k jejich ceně. Zisk (renta) se tak vzhledem k přepravním nákladům dále od centra (odbytového trhu) postupně snižuje.

Lokalizace produkce je dána výhradně minimalizací nákladů. V době vytvoření této teorie byly tedy dopravní náklady (v kontextu geografické blízkosti trhů) označeny jako hlavní lokalizační faktor.

K ZAPAMATOVÁNÍ

J. H. von Thünen vytvořil první ucelenou teorii, která se zabývala rozmístěním zemědělské výroby. Vycházel z abstraktního modelu izolovaného státu:

- abstrakce (absence) od mezinárodního obchodu
- podoba státu byla kruhová; hranice státu mají tvar kružnice
- ideální rovina
- stejná úrodnost pozemků
- v centru státu existoval jediný bodový trh, jehož kapacita je neomezená, všechno, co se na něj přiveze se také prodá

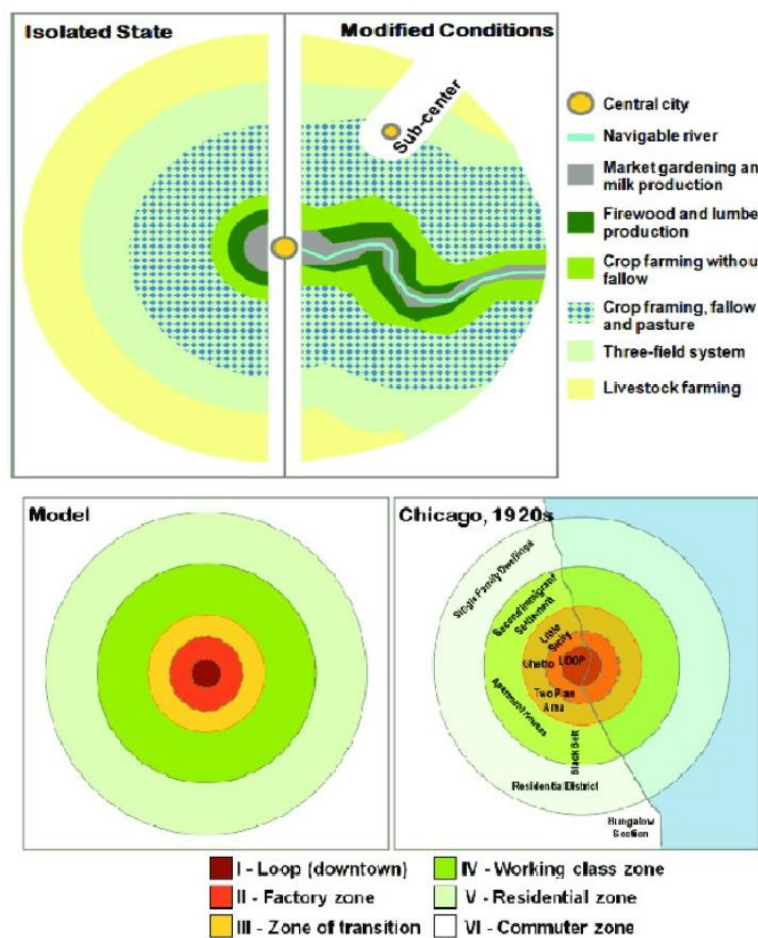
- stejné ceny, ceny jednoho typu produktu jsou stejné, producent ani odběratel nemá vliv na jejich výši (producent nedokáže ovlivnit tržní cenu výrobních faktorů ani produkce)
- ceny různých druhů produkce jsou různé

Jeho přínosem bylo, že vytvořil tzv. Thünenovy zóny – středové kružnice kolem bodu, kde dopravní náklady byly závislé na vzdálenosti, hmotnosti a trvanlivosti přepravovaného produktu. Závěry jeho teorie lze shrnout takto: umístění zemědělské výroby bude souviset na pořadí naléhavosti spotřeby jednotlivých druhů zemědělských plodin (lehko podléhající zkáze blízko města a naopak) – v blízkosti města se budou pěstovat produkty s velkou vahou a s nižšími realizačními cenami na váhovou jednotku, nebo výrobky lehko podléhající zkáze; se vzrůstající vzdáleností budou postupně umísťovány takové výrobky, aby se co možná nezvyšoval poměr dopravních nákladů k jejich ceně (neefektivní produkce).

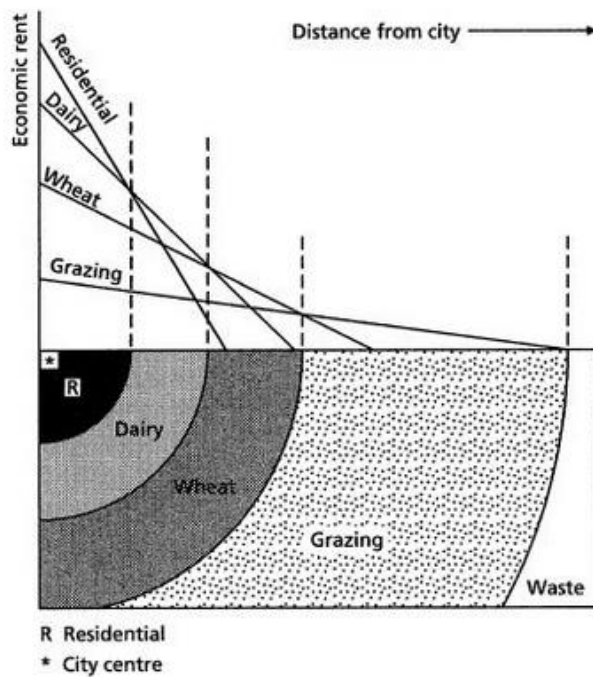

PRO ZÁJEMCE

Aplikace Thünenovy teorie a Thünenových zón.

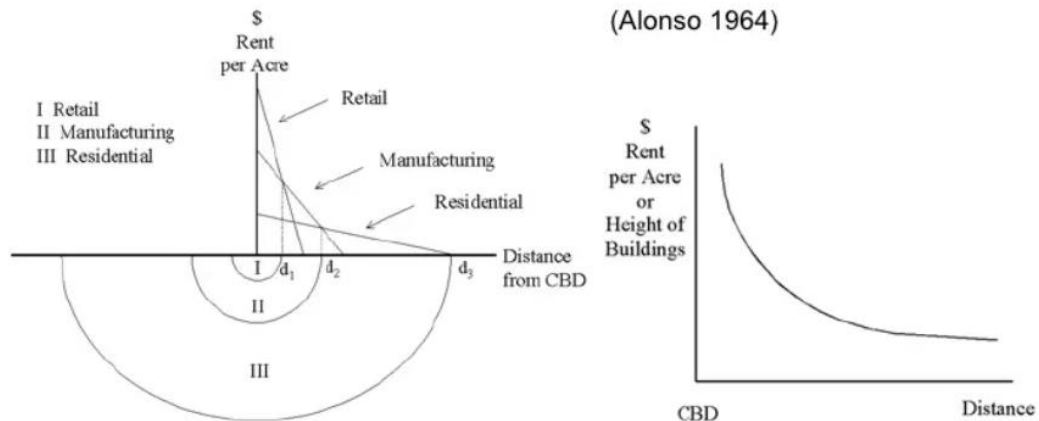

Zdroj: www.researchgate.net/publication/271564917_New_city_model_to_reduce_demand_for_transportation/figures?lo=1

Bid Rent Theory

(Alonso 1964)

Zdroj: <https://perheyrittajjys.wordpress.com/2008/03/26/von-thunen-model-for-the-use-of-land/>

5.3 Lokalizace průmyslu

Mezi teorie lokalizace průmyslu patří (1) jednodimenzionální lokalizační modely; (2) Laundhardtův model; (3) Weberův model a (4) Weber-Mosesův lokalizační model.

Jednodimenzionální lokalizační modely hledají optimální lokalizaci firmy na základě optimální vzdálenosti ke dvěma výrobním faktorům (vstupům), které se nacházejí na dvou odlišných místech. Firma se rozhodne umístit svůj závod v místě, ve kterém minimalizuje své celkové (dopravní) náklady. Ty mohou být variabilní tak fixní. Současně tyto modely zohledňují konstantní, rostoucí i klesající dopravní náklady.

PRO ZÁJEMCE

Celkové dopravní náklady jsou dány funkcí:

$$TRC = m_1 * t_1 * d_1 + m_2 * t_2 * d_2$$

kde:

m_1 a m_2 je relativní váha vstupů v tunách

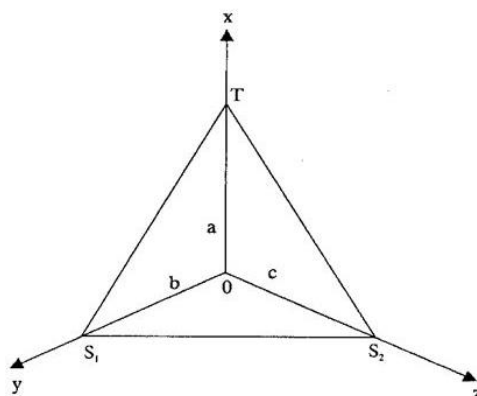
d_1 a d_2 jsou vzdálenosti od vstupu m_1 a m_2

t_1 a t_2 jsou náklady na přepravu tuny za kilometr daného vstupu

S dopravními náklady pracuje také **Wilhelm Laundhardt** (1832-1918), který hledá optimální lokalizaci firmy (umístění podniku) na základě polohy zdrojů a surovin a polohy trhu, tj. oproti jednodimenzionálnímu lokalizačnímu modelu přidává další faktor – trh. Základem jeho modelu je Laundhardtův lokalizační trojúhelník. Umístění surovin je dáno S_1 a S_2 , bod T představuje umístění odbytového trhu výrobků. Lokalizace výrobního podniku bude tedy v bodě O , kde se nachází místo s minimálními dopravními náklady.

PRO ZÁJEMCE: LAUNDHARDTŮV LOKALIZAČNÍ TROJÚHELNÍK

kde:

S_1, S_2, \dots naleziště surovin

T umístění trhu

O místo minimálních dopravních nákladů, umístění firmy

x váha hotového produktu

y, z váha surovin

a vzdálenost přepravy hotového produktu na trh

b, c vzdálenost přepravy surovin do místa výroby

Zdroj: <https://slideplayer.cz/slide/11377799/>

Nejvýznamnějším představitelem v rámci lokalizace průmyslu je **Alfred Weber** (1868–1958), který navázal na Laundhardtův model. V rámci lokalizace v oblasti výroby usiloval

o dosažení minimálních výrobních nákladů, tj. firma má být umístěna v místě, kde jsou celkové náklady minimální. Náklady rozlišoval na náklady spojené s přepravou surovin, výrobními náklady (zde se jedná o mzdové náklady) a náklady na přepravu hotových výrobků na odbytový trh. Svůj model postavil na předpokladech:

- izolovaný stát, dokonalá konkurence
- regionální trhy práce se liší pouze cenou pracovní síly
- suroviny rozlišujeme podle jejich dostupnosti na suroviny lokalizované a suroviny ubiktivní (lokalizované na všech místech regionu)
- neuvažovalo se o zásazích státu, změnách klimatu ani o inovačních aktivitách.

Weberová teorie uvádí 3 faktory lokalizace průmyslového podniku:

1. faktor

dopravní náklady – přepravovaný materiál se dělí na:

- ubiktivní (všeobecný) = suroviny, které jsou k dispozici všude, nejsou vzácné
- lokalizovaný = surovina nebo materiál, který se nachází pouze v určitých lokalitách a pouze v určitém množství (jsou vzácné)
- za použití Laundhardtova lokalizačního trojúhelníku hledá místo minimálních dopravních nákladů
- zkonstruoval materiálový index (MI), $MI = \text{váha vstupů} / \text{váha hotového výrobku}$; jestliže:
 - $MI > 1$ – jedná se o firmu orientovanou na zdroje surovin (materiálově orientovaná) lokalizace tíhne k místu zdroje,
 - $MI < 1$ – jedná se o firmu orientovanou na místo spotřeby (na trh) – lokalizace tíhne k místu spotřeby

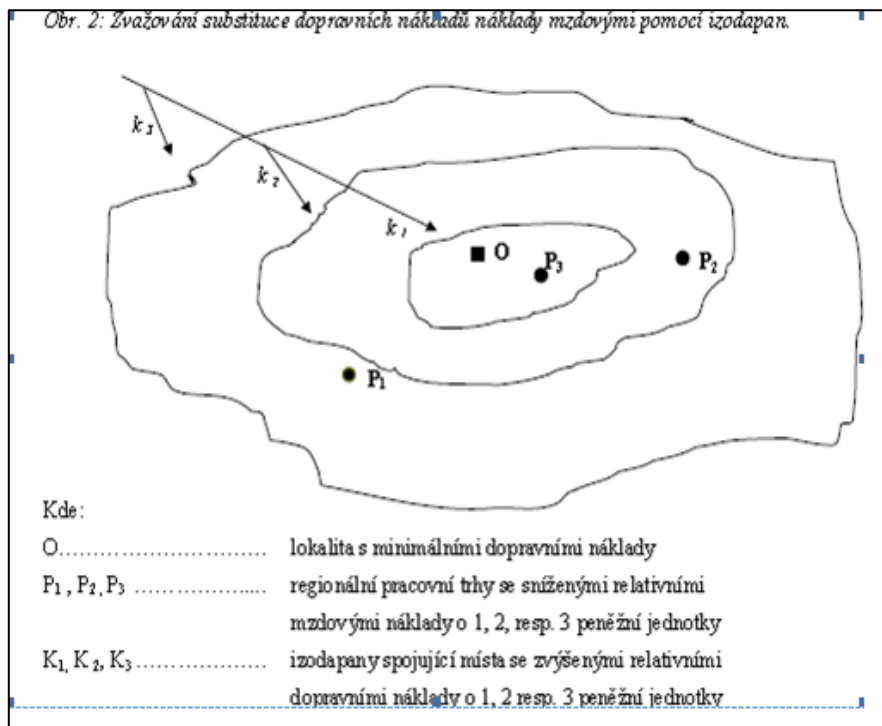
2. faktor

náklady na pracovní sílu – „firma je ochotna opustit místo s minimálními dopravními náklady pouze tehdy, jestliže zvýšení dopravních nákladů bude převyšeno snížením nákladů mzdových“.

- nalezení nového optimálního místa pomocí izodapan (pomyslné křivky v prostoru, které spojují místa se stejným zvýšením jednotkových dopravních nákladů od místa prodeje)

PRO ZÁJEMCE

3. faktor

aglomerační výhody či nevýhody = vyplývají z prostorové blízkosti ostatních firem

- mohou mít podobu úspor nákladů na infrastrukturu, možnosti využívat speciálních služeb nebo provozů či snížení dopravních nákladů
- úspory mohou být realizovány na základě spolupráce firem bez úzké spolupráce
- aglomerační úspory se při určitém stupni koncentrace mohou přeměnit na nevýhody, tedy naopak zvýšené náklady – např. růst ceny pozemků, spojitost s přetížením dopravních cest, zhoršení životního prostředí díky blízké prostorové koncentraci

K ZAPAMATOVÁNÍ

- Weber definoval lokalizační faktor jako konkurenční výhodu
- klasifikoval lokalizační faktory: (1) všeobecné = takové úspory nákladů, které působí v jakémkoliv odvětví (náklady na pracovní sílu, dopravní náklady) a (2) speciální = takové výhody, které působí v určitých odvětvích, např. mohou mít podobu klimatických podmínek – čistota vody, výhodu má daná firma, která ji potřebuje toto pro svou výrobu

- optimálním místem lokalizace podniku je místo s nejmenšími dopravními náklady
 - pracoval pouze s faktory všeobecnými, ty rozdělil na:
 - regionální faktory = souvisí se vztahem ke geografickému prostředí
 - aglomerační = souvisí se vztahem jednotlivých firem navzájem
 - Weberův postup zvažuje stranu vstupů a nezohledňuje stranu poptávky (na analýzu strany poptávky je zaměřen přístup Augusta Löscheho)
-

Weber-Mosesův lokalizační model rozšířil Weberův model o další faktor, kterým je cena vstupů. Do rozhodování o umístění firmy tak vstupují mimo dopravních nákladů také samotné náklady na daný výrobní faktor.

5.4 Prostorové uspořádání ekonomiky

Rozvoj výrobních sil a nezbytnost státních zásahů do ekonomiky se odrazily ve vývoji všeobecné ekonomické teorie. Ve 30. letech začala významné místo zaujímat teorie monopolistické konkurence. Umístění firmy se vysvětlovalo kritériem maximálního zisku. Jeli-kož tento cíl mají všechny firmy, vede to k určitému uspořádání hospodářské činnosti v daném prostoru. Vysvětlit rozložení ekonomických aktivit se pokusil W. Christaller teorií centrálních míst a po něm A. Lösch teorií tržních zón. Představen bude také Hotellingův model.

Oba přístupy jsou založeny na těchto předpokladech a vycházejí z von Thünenova přístupu:

- existuje homogenní plochy s pravidelnou distribucí a kvalitou zemědělských podmínek a přírodních zdrojů,
- ve všech částech těchto ploch je hustota obyvatelstva stejná – tedy je stejná i volba zákazníků a nemění se ani technika výroby,
- náklady na transport a hospodárnost se liší produkt od produktu,
- u každého výrobku existuje specifická poptávková funkce,
- předpokládá se, že všichni výrobci se chovají racionálně,
- existuje volný vstup do odvětví.

Na základě těchto požadavků řeší teorie otázku, jaké je prostorové rozmístění podniků vyrábějících výrobky s rozdílnými dopravními náklady, rozdílnou funkcí poptávky a různou hospodárností – efektivitou.

5.4.1 HOTELLINGŮV MODEL

Hotellingův model (1929) představuje studii zaměřenou na zkoumání vzájemných vazeb lokalizačních rozhodnutí různých firem (Blažek, 2008). Tento model představuje firmy, které soutěží o tržní prostor a představuje odklon od některých idealizujících neoklasických

předpokladů dokonalé soutěže. Tezí je, že i malé firmy se budou pokoušet dosáhnout pozice monopolu, třebaže na určitém „malém“ prostoru, tj. podniky se svým chováním snaží dosáhnout alespoň na nějakém území pozice monopolu a podřídí tomu svou strategii.

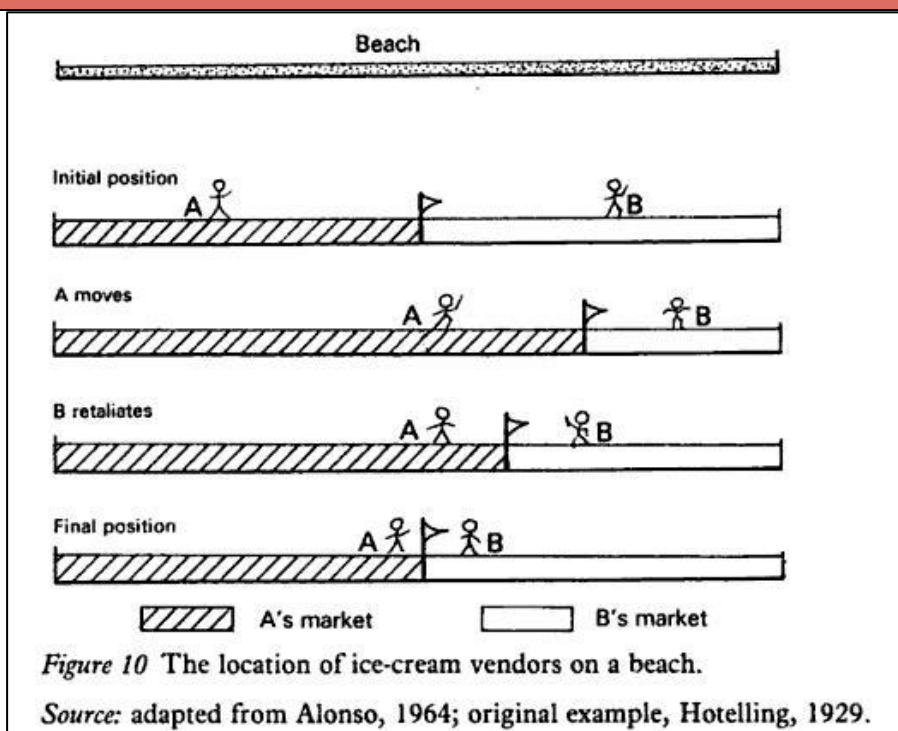
Hotellingův model se nejčastěji vysvětluje na příkladu konkurenčního boje dvou prodačů zmrzlina na pláži. Předpokladem je, že cenu zmrzliny tvoří odlišné dopravní náklady a výrobní náklady, které jsou shodné u obou prodačů. Tyto náklady hradí zákazníci. Princip hledání optimální lokace prodejce je zobrazen na obrázku.

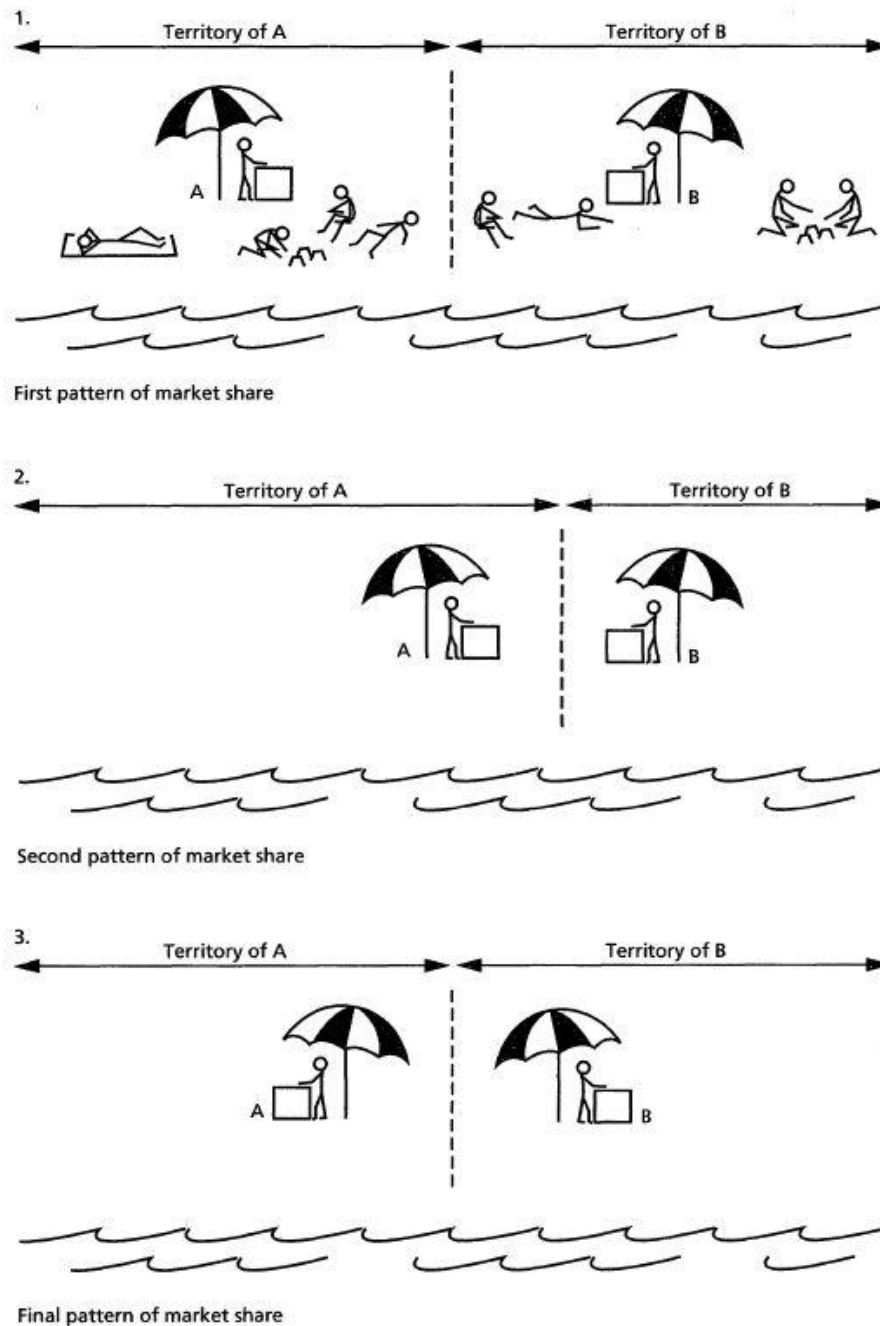
Nejčastěji se vysvětluje Hotellingův model takto: existují dva zmrzlináři se svými vozíky, jeden na každém konci pláže. Pokud bude na pláži rovnoměrné rozdělení racionálních spotřebitelů, získá každý vozík polovinu zákazníků děleno neviditelnou linií ve stejné vzdálenosti od vozíků. Ale každý zmrzlinář bude v pokušení lehce tlačit svůj vozík směrem k druhému a pohybovat neviditelnou čarou tak, aby byl majitelem zmrzlinového vozíku na větší části pláže (za polovinou pláže). Nakonec majitelé vozíků se zmrzlinou skončí vedle sebe uprostřed pláže. Optimální lokalizace obou prodačů zmrzliny je tedy zády k sobě ve středu pláže, protože tak nemůže druhý rozšířit svůj trh na úkor toho prvního.

Společensky prospěšnější by však bylo, kdyby se jejich pozice změnila a od každého konce se přesunuly do jedné čtvrtiny pláže – každý by stále přitahoval polovinu zákazníků, ale zákazníci by v průměru podnikli kratší cestu. Toto však žádný zmrzlinář nebude ochoten dobrovolně učinit, protože by tomu druhému umožnil přemístit se blíže středu a získat tak více než polovinu trhu. Paralelu můžeme spatřit v teorému středního voliče i věžňovu dilematu z ekonomické teorie.

PRO ZÁJEMCE

Zdroj: <https://buddingyouneconomist.wordpress.com/2014/03/13/solution-to-curious-coffee-issue-the-hotelling-model/>

5.4.2 CHRISTALLEROVA TEORIE CENTRÁLNÍCH MÍST

Christallerova teorie centrálních míst vychází ze základní geografické pravidelnosti (pokles počtu středisek v závislosti na jejich významu, tedy velikosti); cílem je vysvětlení lokalizace a velikosti měst v sídelním systému za předpokladu racionálního chování zákazníků, majitelů firem, obchodů a za předpokladu relativně homogenních fyzicko-geografických podmínek. Jinak řečeno Christaller považuje za centrální místa taková centra, která zásobují své

okolí. Tato centra mohou patřit do rozdílného řádu nebo skupiny. Přitom řád, do kterého centrální místo patří je definicí určen v závislosti na rozměru oblasti, do které dodává své zboží. Platí, že služby vyššího řádu (např. nemocnice) obsluhují větší prostor než služby nižšího řádu (např. trafiky). Čím je následně centrum hierarchicky výše, tím menší bude počet těchto center. V tomto modelu rozlišujeme tři typy služeb:

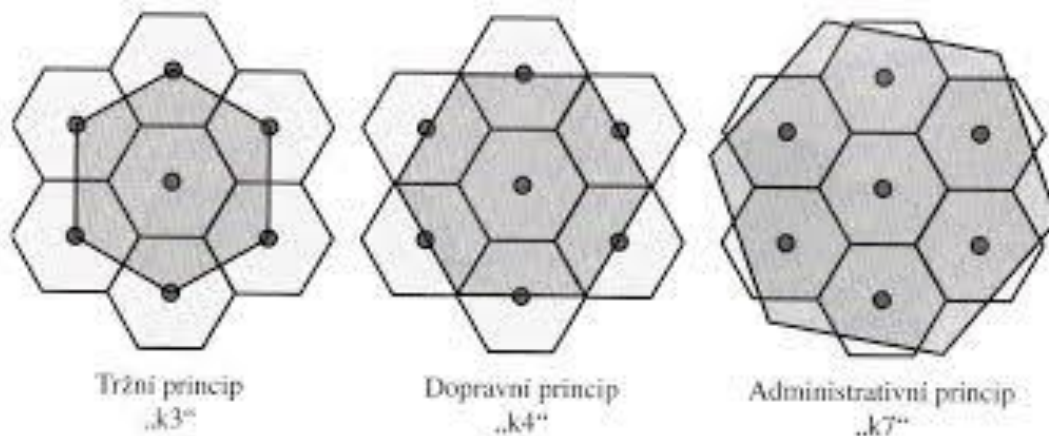
1. základní služby, které uspokojují běžné potřeby, tj. služby nezbytné
2. služby vyššího řádu, které uspokojují občasnou potřebu
3. a služby nejvyššího řádu, které využíváme sporadicky.

Christaller uvažuje tři základní principy (stejně jako Lösch) při utváření tón: tržní, dopravní a administrativní. Centrální místa tedy musí být umístěna ve stejných vzdálenostech od sebe, tj. rovnostranný trojúhelník. Z toho vyplývá, že tržní oblasti budou mít tvar úhelníku. Tato struktura systému centrálních míst je založena na předpokladu, že centra nižšího řádu se rozmisťují teprve potom, co je omezen tržní prostor center daného řádu.

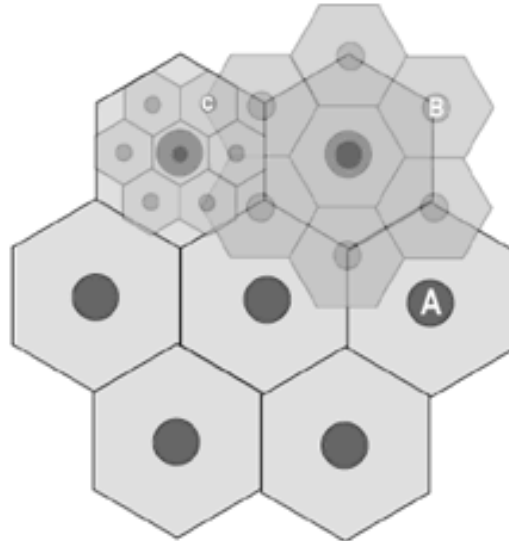
Za předpokladu platnosti neoklasických podmínek (dokonalá informovanost, mobilita) je optimální prostorová organizace založena na pravidelných vzájemně se nepřekrývajících šestiúhelnících, přičemž střediska jsou vždy lokalizována ve středech těchto šestiúhelníků (velikost dána požadavky typů obchodů na počet zákazníků). Nedostatkem teorie je, že nedovoluje specializaci mezi centrálními místy.

CHRISTALLEROVO USPOŘÁDÁNÍ CENTRÁLNÍCH MÍST

Zdroj: Čadil, 2010

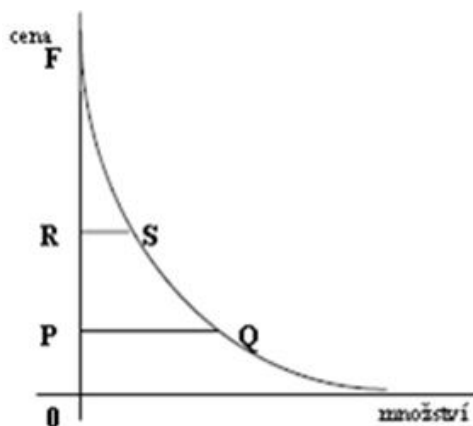

Zdroj: <https://is.muni.cz>

5.4.3 LÖSCHEHO MODEL TRŽNÍCH ZÓN

Naproti tomu Löschova teorie (August Lösch) „tržních zón“ vychází z teze, že poptávané množství statků se odvíjí jednak od ceny zboží, tak také i od vzdálenosti od místa produkce (lokalizace firmy). Argumentuje, že dopravní náklady a cena produkce stoupá s vyšší vzdáleností producenta od spotřebitele, což vede ke snižování poptávaného množství. Logicky pak nejnižší cena zboží je v místě samotné produkce tohoto zboží (zde jsou dopravní náklady nulové). S růstem vzdálenosti trhu (poptávajících) od firmy se poptávané množství vlivem růstu ceny zboží klesá až do bodu maximální vzdálenosti, kde je poptávané množství rovno nule. Jinak řečeno, tržní cena produkce poroste v závislosti na vzdálenosti trhu od místa výroby v důsledku rostoucích dopravních nákladů.

LÖSCHŮV MODEL TRŽNÍCH ZÓN – POPTÁVKA

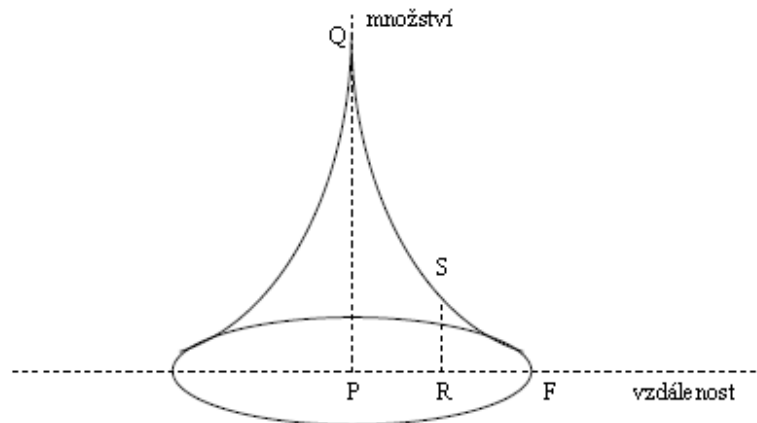
Kde:

- P místo lokalizace firmy
- OP cena produktu v místě lokalizace firmy
- OR cena produktu v místě R
- PQ poptávka po produktu v místě výroby
- RS poptávka po produktu v místě R
- PF poloměr tržní zóny
- F mezní bod dosahu

Na základě vzájemného vztahu mezi poptávaným množstvím a vzdáleností podniku lze vytvořit tržní zónu producenta prostřednictvím tzv. Löschova poptávkového kuželu, kdy rotací okolo místa lokalizace firmy určíme okruh spotřebitelů, které je producent schopen obsloužit.

LÖSCHŮV POPTÁVKOVÝ KUŽEL

Postupem času vlivem konkurence (na trhu se bude nacházet více producent se stejně odvozenými tržními kruhy) dojde k přeměně původních kruhových tržních zón na šestiúhelníkové tržní zóny, které beze zbytku pokryjí území, poptávka po produktu bude uspokojena v každém místě. Dopravní náklady jsou odlišné pro každý druh průmyslu, a proto se budou lišit i velikosti tržních oblastí.

PROSTOROVÉ USPOŘÁDÁNÍ FIREM NA ZÁKLADĚ LÖSCHOVA MODELU

Zdroj: <https://is.muni.cz>

5.5 Zhodnocení lokalizačních teorií

Slabiny lokalizačních teorií:

- nerealistická zjednodušení reality
- hlavní diferenciační faktor – vzdálenost
- redukce sociálních jevů na prostorové záležitosti

Od 70. let 20. století docházelo k opouštění nerealistických lokalizačních teorií – znamená obrát ve výzkumu – místo analýz abstraktně pojímaného prostorového chování firem se sociální vědy začínají zabývat teoretickými otázkami vývoje a zaostávání, tj. hledání příčin regionálních rozdílů. Toto doplnil názor v 90. letech, podle kterého nelze vytvořit lokalizační teorii, která by vysvětlovala lokalizaci firem, protože rozhodnutí o lokalizaci je jen dílčí součástí celkové strategie firem.

Síla lokalizačních teorií:

- studium aglomeračních efektů (součástí soudobých teorií regionálního rozvoje)
- přínosem je i samotný koncept
- dnešní význam se odráží v lokalizaci přímých zahraničních investic (FDI) a lokalizaci hypermarketů, logistických, zábavních center apod.
- klíčové koncepty lokalizačních teorií platí jen rámcově (pouze pro mezinárodní mobilní investice), nikoli pro re-investice (vstupují i další faktory)

Lokalizační faktory lze překonat (viz existence investičních pobídek) – pobídky hrají podstatnou roli při výběru lokalit pro investici – lokalizační faktory jsou pak proměnlivé.

Hlavní lokalizační faktory v současnosti na národní úrovni tedy jsou: makroekonomická, politická stabilita, úroveň vyspělosti, výše cenové hladiny a tržní potenciál.

Hlavní lokalizační faktory v současnosti na regionální úrovni pak jsou dostatek kvalifikovaných pracovních sil, dostatek a výhodná cena pozemků, kvalita infrastruktury vč. dopravního napojení, blízkost vědecko-výzkumné základny, kvalita životního prostředí nebo průmyslová tradice.

Dominantní motivy pro lokalizaci FDI - nízké ceny vstupů (cena pracovních sil, energie, pojištění, pozemky, měkkí pracovně-právní předpisy, bezpečnost práce, ochrana ŽP), tržní potenciál ekonomiky, možnost získat cenné, v místě specifické know-how

PRO ZÁJEMCE

Lokalizační strategie zahraničních investorů:

- ☐ Pokud je hlavním motivem zahraničního investora **úspora nákladů** (investice do výroby), pak je preferována lokalizace **mimo metropolitní regiony** (do méně vyspělých regionů, s nižší cenovou hladinou).
- ☐ Metropolitní areály jsou preferovány investory s motivem **snahy průniku na nový trh** (investice do služeb – finanční sektor, reality).
- ☐ Lokalizace motivovaná **snahou o získání specifického know-how** směru do regionů s **tzv. knowledge economy** (ekonomikou znalostí) – může jít o regiony s vysokou koncentrací vědy a výzkumu (ať už metropolitní nebo ne).

OTÁZKY

1. Byly lokalizační teorie předchůdcem teorií regionálního rozvoje?
 2. Můžeme zařadit kvalitu infrastruktury mezi lokalizační faktory?
 3. Na které dvě skupiny můžeme rozdělit faktory lokalizace?
 4. Který lokalizační faktor je v rámci von Thűnenova modelu rozhodující?
 5. Který autor začal pracovat s aglomeračními efekty?
-

SHRNUTÍ KAPITOLY

V úvodu páté kapitoly byla vysvětlena podstata lokalizačních teorií, jejichž cílem bylo vysvětlit prostorové rozmístění ekonomických subjektů, zejména firem, a identifikovat lokalizační faktory na regionální i národní úrovni, které ovlivňují lokalizaci ekonomických aktivit v prostoru. Lokalizační teorie předcházely teoriím regionálního rozvoje, které na ně v mnoha směrech navázaly. Nejdříve je vysvětlena lokalizace zemědělské produkce, kterou se zabýval J. H. von Thűnen. Na zemědělství navazuje lokalizace průmyslu, která je zastoupena čtyřmi teoretickými koncepty, a to prostřednictvím jednodimenzionálních lokalizačních modelů, Laundhardtova modelu, Weberova modelu a Weber-Mosesova lokalizačního modelu. Poslední část lokalizačních teorií je věnována teoriím vysvětlující prostorové uspořádání ekonomiky. V rámci této skupiny je představen Hotellingův model, Christallerova teorie centrálních míst a Lűscheho model tržních zůn. Kapitulu uzavřřa shrnutí kladů a zůporů lokalizačních teorií a je akcentován jejich pŕřnos pro rozhodování ekonomických subjektů.

ODPOVĚDI

1. Ano.
 2. Ano.
 3. Na faktory obecného charakteru a na faktory specifické.
 4. Dopravní náklady, firma bude umístěna v místě, kde jsou dopravní náklady minimální.
 5. Alfred Weber.
-

6 PROSTOROVÁ ANALÝZA A REGIONÁLNÍ TRH

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Šestá kapitola je složena ze tří dílčích částí. První se odkazuje na metody prostorové analýzy, jejich cílem je statisticky popsat a analyzovat objekty s prostorou lokalizací. Druhá část se věnuje regionální poptávce a nabídce a faktorům, které na tyto prvky trhu působí. Klíčové je v rámci regionální poptávky a nabídky definovat jejich obsah a územní příslušnost. Poslední dvě subkapitoly popisují trh práce a trh půdy, resp. trh přírodních zdrojů. V rámci trhu práce je řešena také problematika migrace a faktory, které ji způsobují.

CÍLE KAPITOLY

- uvést základní metody prostorové analýzy
- definovat regionální poptávku a regionální nabídku
- vyjmenovat faktory ovlivňující regionální nabídku a poptávku
- charakterizovat regionální trh práce
- pochopit proces migrace v kontextu trhu práce
- charakterizovat regionální trh půdy

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Prostorová analýzy, prostorová syntéza, statistika, cíle prostorové analýzy, metody prostorové analýzy, regionální poptávka, regionální nabídka, faktory ovlivňující regionální nabídku a poptávku, regionální trh práce, migrace, regionální trh půdy, přírodní zdroje, mzda, pozemková renta.

6.1 Prostorová analýza

Většina informací, se kterými se setkáváme a které využíváme, má prostorový charakter. Jistým způsobem je vázána k určitému místu a reprezentuje ho. Toto místo je třeba chápat v širším slova smyslu – může to být bod, sada bodů, linie, sada (kolekce, svazek) linií, areál. V této souvislosti pak hovoříme o „geoinformacích“. Formalizací informace získáváme data obdobně formalizací geoinformace získáváme „geodata“ (resp. prostorová data).

PRO ZÁJEMCE

Analogicky bychom mohli specifikovat chápání prostorových analýz jako analýzu prostorových dat, to však není správné, protože ne každá analýza prostorových dat je prostorovou analýzou – pokud např. vytvoříme histogram úplné sady prostorových dat či vypočítáme jejich základní statistické charakteristiky, nevyužili jsme prostorový aspekt těchto dat a nejde tedy o prostorovou analýzu.

Prostorové analýzy představují kolekci technik, které vznikly v různých oborech a jejichž cílem byla analýza dat s důrazem na jejich prostorové vztahy. Významné postavení mezi těmito obory zaujímá statistika, ale řada postupů byla dovozena v geografii, geostatistice, ekonometrii, epidemiologii, v územním plánování a urbanizmu (Horák, 2015, str. 4).

DEFINICE

Prostorové analýzy jsou souborem technik pro analýzu a modelování lokalizačních objektů, kde výsledky analýz závisí na prostorovém uspořádání těchto objektů a jejich vlastností.

Objektem pro tento účel rozumíme geografické objekty a jiné objekty s prostorovou lokalizací (např. hvězdy nebo útvary v obraze), ať již fyzické nebo abstraktní povahy, velmi často i události a jevy. Prostorové analýzy představují sadu analytických metod, vyžadujících přístup k atributům studovaných objektů i k informaci o jejich lokalizaci. Na rozdíl od jiných forem analýz tedy vyžadují prostorové analýzy atributová data i geografickou lokalizaci objektů (Horák, 2015, str. 4).

Cíle prostorových analýz se liší podle oblasti aplikací a je obtížné nalézt univerzální rozdělení. Řada autorů se pouze omezuje na výčet cílů, které reprezentují oblast zájmů pro danou aplikaci. Při obecnějším vymezení cílů prostorových analýz můžeme rozlišit následující cíle (Horák, 2015, str. 5):

7. Popis objektů, resp. událostí ve sledovaném prostoru (včetně popisu jejich uspořádání). Zahrnuje odvození statistických charakteristik pozorované textury geoprvků (bodů, linií či areálů) a jejich srovnání; dále testování, zda je pozorovaná distribuce významně odlišná od určité hypotetické textury; zkoušení prostorových vztahů a vazem mezi entitami, ale i běžný popis vývoje pole např. výpočet hodnoty v neznámých místech (interpolace).

8. Výběr určitého místa na základě splnění jisté sady podmínek (či obecněji podle jistého rozhodovacího schématu) nebo zkoumání míry splnění daných podmínek v určitém místě nebo území.
9. Interpretace procesů, které vedly k pozorovanému stavu objektů či událostí ve sledovaném prostoru (systematický průzkum), např. interpretace vzniku pozorovaného uspořádání bodů, vysvětlení vývoje území v čase.
10. Optimalizace uspořádání objektů/jevů ve sledovaném prostoru např. na lokalizační a alokační úlohy, volba způsobu distribuce toků (rozmístění zaměstnaných, dětí do škol, zboží), ale také např. návrh vhodného systému vzorkování.
11. Zlepšení schopnosti předpovídat a kontrolovat objekty či události ve sledovaném prostoru (využití prediktivních modelů).
12. Redukce původního množství dat do menší, úspornější a přehlednější sady dat. Provádíme např. generalizaci původních dat pro lepší popis sledovaného jevu nebo jen za účelem snadnější manipulace.

Výše uvedený přehled cílů prostorových analýz není a ani nemůže být úplný, protože s rozvojem geoinformačních technologií se nacházejí nové formy uplatnění prostorových analýz a s tím i nové cíle.

6.1.1 METODY

K rozdělení metody prostorové analýzy je množné přistupovat z různých hledisek, např. z hlediska využívaných postupů, způsobu zpracování, úrovně zpracování, počtu současně studovaných jevů či podle typu reprezentace prostorových objektů či jevů. Nyní budou uvedeny jednotlivé rozdělení metod podle Horáka (2015, str. 7) s její následnou interpretací. Významnou skupinu tvoří statistické prostorové analýzy.

1. Rozdělení podle využitých postupů (aplikovaných technik)

Podle tohoto postupu dělíme prostorové analýzy na:

- statistické prostorové analýzy dat – úzce spjaty s matematickou statistikou,
- mapová analýza – ve smyslu mapové algebry,
- metody matematického modelování - např. tvorba regresních modelů,
- interpolační metody,
- lokalizační a alokační metody,
- síťové analýzy – ve smyslu geografických analýz, kde předmětnou sítí bývají dopravní, hydrologické či inženýrské sítě,
- ostatní analýzy okolí a spojitosti – např. techniky zpracování obrazu, používané pro získání geometrických charakteristik obrazu či textury, gravitační analýzy apod.

2. Rozdělení podle způsobu zpracování dat

Z hlediska způsobu zpracování dat lze rozlišit metody na:

- zobrazovací,
- průzkumové,
- modelovací.

3. Rozdělení podle typu prostorové reprezentace

Metody lze dělit na metody vhodné kontinuální reprezentaci a pro diskrétní reprezentaci, kterou lze dále dělit podle typu geometrických primitiv použitých k reprezentaci.

6.1.2 STATISTICKÉ PROSTOROVÉ ANALÝZY

Statistické prostorové analýzy podle Horáka (2015, str. 10) zahrnují metody založené na statistické (náhodné) povaze uspořádání a vztahů. Nabízejí poměrně široké spektrum aplikací. Někdy jsou přímo označovány jako prostorová statistika. Podle počtu současně zkoumaných charakteristik můžeme používané statistické metody rozdělit na monovariační (jednorozměrné) a multivariační (analýzy vícerozměrných objektů/událostí).

Dělení podle povahy statistických technik využívá analogie z tradičního rozdělení statistických technik na popisné (typický výpočet statistických charakteristik) a indukční (na základě studia výběru usuzujeme na vlastnosti celku, provádíme testování hypotéz). Podle tohoto principu se dělí techniky statistické prostorové analýzy na:

1. popisné (deskriptivní, centrografické techniky) – především kvantitativní měření charakteristiky polohy a charakteristiky rozptýlení
2. inferenční (analýzy textury) – ty určují, zda distribuce je nebo není náhodná, popisují vztahy mezi 2 a více veličinami.

Pokud hovoříme o distribuci geoprvků, máme na mysli texturu (vzor), kterou vytváří geoprvky svým rozmístěním ve sledované části prostoru. Z hlediska statistického uspořádání geoprvků rozlišujeme 3 základní typy prostorové distribuce:

1. shluková, popřípadě skupinová,
2. pravidelná,
3. náhodná.

6.2 Regionální poptávka a nabídka

Regionální poptávka má teoreticky pět možných vymezení (Matoušková a kol., 2000, str. 29):

1. Vnitřní regionální poptávka jako poptávka subjektů (jedinců, domácností, firem apod.), vyskytujících se (i přechodně) v příslušném okamžiku (období) ve sledovaném území, která se realizuje uvnitř regionu, bez ohledu na to, zda produkt má původ v rámci pozorovaného území nebo mimo něj.
2. Neohraničená regionální poptávka jako poptávka ekonomických subjektů trvale vyskytujících v daném území, která je však zčásti zaměřena i mimo region.
3. Soustředěná regionální poptávka, jako poptávka subjektů vyskytujících se uvnitř i vně regionu, jež se uskutečňuje v daném územním celku.
4. Produkční regionální poptávka jako poptávka agregátního typu, zaměřena, uvnitř i vně regionu, na výsledky ekonomické činnosti v daném území. Tuto poptávku vytvářejí subjekty v regionu i mimo něj.
5. Souhrnná regionální poptávka jako sloučení všech čtyř předchozích kategorií.

Posoudit, který z výše uvedených rozměrů poptávky je rozhodující z hlediska vývoje regionální ekonomiky, lze pouze ve vztahu ke konkrétním případům. Pro účely běžné analýzy se nicméně nejvíce sleduje první z výše vymezených typů poptávky a není-li uvedeno jinak, regionální poptávka je reprezentována touto specifikací.

DEFINICE

Regionální poptávku budeme chápat jako poptávku všech subjektů (jedinců, domácností, firem apod.), kteří se nacházejí na daném území, v daném regionu v rozhodném období a poptávají zboží a služby.

Regionální nabídka úzce souvisí s problematikou lokalizace ekonomických činností, nicméně faktory působící na ceny a rozsah zahrnují, obdobně jako v případě poptávky i vlivy prostorově specifické. Rovněž existuje více možných vymezení regionální nabídky (Matoušková a kol., 2000, str. 33):

1. Vnitřní regionální nabídka – vznikající uvnitř regionu a omezující se na jeho území.
2. Soustředěná regionální nabídka, zaměřena na subjekty vyskytující se v regionu a zde také uskutečňována, avšak vznikající i mimo jeho území.
3. Produkční regionální nabídka, zahrnující pouze produkty vznikající uvnitř regionu, avšak uskutečňována jak uvnitř, tak i vně regionu.
4. Souhrnná regionální nabídka, slučující nabídku vymezenou v bodech 1 a 2.

Soustředíme-li pozornost na vývoj cen a objem nabízených statků přímo v regionu zajímá nás především charakteristika, výše definována jako souhrnná nabídka.

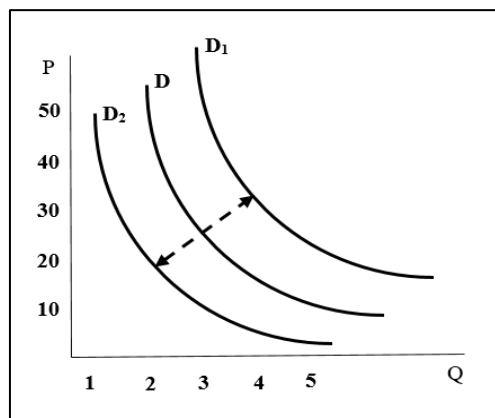
DEFINICE

Regionální nabídka představuje nabídku všech subjektů, kteří nabízejí své výstupy uvnitř regionu a omezující se na jeho území.

6.2.1 FAKTORY PŮSOBÍCÍ NA REGIONÁLNÍ POPTÁVKU A NABÍDKU

Existuje mnoho faktorů, které ovlivňují poptávkové funkce a tím tvary poptávkových křivek. Rozdíly v působení těchto faktorů se projevují jak při srovnání regionů, tak i vnitro regionálně. Máme-li na zřeteli regionální poptávkovou křivku (agregátního typu či vázanou na konkrétní produkt), jde o teoretický prvek zastupující nespočetné množství územně i z hlediska subjektu specifických případů. Tyto křivky se mohou lišit tvarem, polohou i změnami v čase. Předpoklad, že podobnost poptávkových křivek je vyšší vnitro regionálně než při porovnávání regionů navzájem, je opodstatněný, nemusí však být naplněn. V případě regionů středního a menšího rozměru však většinou očekáváme významnější homogenitu z hlediska polohy křivek.

Obrázek zobrazuje znázornění posunů regionální poptávkové křivky.

Zdroj: Matoušková a kol., (2000, str. 31), upraveno

Faktory ovlivňující poptávkové funkce a tvar poptávkových křivek působí i na polohu těchto křivek a její změnu. Předpokládáme-li relativně ustálený tvar poptávkové křivky a dosahování rovnovážné ceny, právě změny polohy poptávkových křivek jsou podstatné pro analýzu regionální ekonomiky. Zatímco pohyb po poptávkové křivce vyjadřuje výlučně závislost rozsahu na ceně, změna polohy křivky (směrem doprava při vzrůstu a doleva při poklesu poptávky) odráží vlivy obvykle širokého okruhu faktorů, z nichž některé jsou více, jiné méně spjaté s podmínkami v daném regionu.

Změní-li se poptávkový potenciál nárůstem (úbytkem) počtu obyvatelstva a souhrnné kupní síly, logicky lze očekávat i posun polohy poptávkové křivky (pokud nejde o subjekty „netečné“ vůči příslušné kategorii nabídky). Vyskytuje se však řada regionálně významných faktorů, které mohou vyvolat posuny poptávkových křivek i bez změny poptávkového potenciálu. Patří mezi ně zejména (Matoušková a kol., 2000, str. 31):

- cena a dostupnost substitučních a komplementárních statků;
- vývoj vkusu a módy, místní spotřební vzorce a zvyklosti;
- tradice a působení reklamy místního dosahu a dalších komerčních praktik;
- spontánně vzniklé či záměrně vytvářené demonstrační efekty, četnost kontaktů potenciálních zájemců, vliv sdělovacích prostředků s místní působností;
- podmínky dostupnosti odbytových míst;
- kulturní orientace;
- popřípadě etnická struktura;
- specifické osobní preference, vyplývající z místních poměrů;
- míra urbanizace a spotřební sklony s ní spojené;
- úroveň znalostí podmiňujících užití statků;
- krátkodobé i meteorologické faktory.

Dále budeme identifikovat faktory působící na regionální nabídku. Protože je nabídka podřízena především úrovni výrobních nákladů, i regionální vlivy souvisejí s tímto hlediskem. Ceny vstupů (výrobních činitelů) jsou prvořadým kritériem nákladovosti. Jejich regionální diferenciaci je v některých oblastech produkce výrazná, v jiných není podstatná. Proměny v čase však mohou být velmi významné, což se týká především ceny pracovní síly, vývoje její regionální nabídky a poptávky po ní. Zavedení technické inovací a zvýšení produktivity práce díky nové technologii je rovněž účelné v souvislosti s diferenciací nabídky sledovat a srovnávat na regionální úrovni. Pozornost zasluhuje i organizace výrobní a nevýrobní činnosti (management) ovlivňujících náklady, ale také podmínky uplatnění produktu na regionálním trhu. Vývoj tohoto trhu samého ve vztahu k místní kupní síle má však rovněž významné dopady na cenu a rozsah nabídky, což platí také o následujících faktorech (Matoušková a kol., 2000, str. 35):

- daňové systémy regionálního významu.
- intenzita a povaha konkurence v daném území.
- působení veřejné správy, její vztah k ekonomickým subjektům, její správní a legislativní aktivity ovlivňující ekonomické prostředí.
- účinky regionální politiky, ovlivňující prostřednictvím širokého okruhu nástrojů ekonomické podmínky v území.
- možnosti vytvořit na místní úrovni vhodné technické a organizační zařízení pro specifickou nabídku.
- vybavenost území technickou infrastrukturou (komunikační systémy), potřebnou pro určitý specifický druh nabídky.
- sociální klima z hlediska konkrétní nabídky (příznivé, či nepříznivé).

- meteorologické vlivy, které mají dopad na náklady (ceny) i na možný objem nabídky u statků, jejich produkce závisí na přírodních zdrojích a podmínkách, nebo v případě kterých tyto vlivy vyvolávají významné proměny poptávky.

Rozdíly v působení místě podmíněných faktorů se projeví, i pokud jde o rovnováhu nabídky a poptávky, rovnovážné ceny a množství a jejich odlišnosti při regionálním srovnávání.

6.3 Regionální trh práce

Práce je vědomé vynakládání duševní a svalové energie lidí zaměřené k uspokojování jejich potřeb. Je primárním a nejdůležitějším výrobním faktorem, bez kterého by i ty nejdůmyslnější pracovní prostředky a nejbohatší přírodní zdroje zůstaly mrtvými věcmi. Podobně jako vlastníci jiných výrobních faktorů, dostávají i vlastníci práce za služby poskytnuté tímto faktorem firmám, důchod v podobě mzdy. Mzdu zde chápeme v širokém smyslu jako nejrůznější formy pracovního příjmu (Jurečka a kol., 2018, str. 258).

DEFINICE

Práce je cílevědomá činnost člověka, která vytváří nové hodnoty (ekonomické statky, zboží a služby). Práce je také primární výrobní faktor. Cenou práce je mzdová sazba.

Práce je specifickým výrobním faktorem, který nelze přímo vyrobit, jako u kapitálových statků. Práce je na druhé straně poměrně mobilní a není zcela omezená (na rozdíl např. od půdy). Stejně jako u ostatních výrobních faktorů i práce jako taková se od sebe liší kvalitativně, což se odráží v produktivitě jednotlivých pracovníků. Práce je využívána jako základní výrobní faktor prakticky ve všech firmách. Podíváme-li se na zastoupení práce v produkční funkci, je poměrně vysoké zejména u aktivit, jako jsou služby nebo zemědělská výroba. Práce se měří buď v hodinách (man-hours), nebo v jednotlivých pracovnících. Firmy poptávají práci na základě maximalizace zisku; odvození je tedy standardně mikroekonomické a platí (Čadil, 2010, str. 95):

$$w = \frac{dQ}{dN} P \left(1 + \frac{1}{e_{pd}} \right)$$

kde: w – mzda,

Q – produkce,

N – práce,

P – cena daného statku nebo služby,

e_{pd} – cenová elasticita poptávky.

Za předpokladu Cobb-Douglasovy produkční funkce při agregaci všech individuálních poptávek po práci v regionu (lze si představit vážné zprůměrování všech parametrů vstupujících do funkce) potom pro průměrnou reálnou mzdu v regionu platí:

$$\frac{w}{P} = \beta \frac{Q}{N} \left(1 + \frac{1}{e_{pd}}\right)$$

Mzda by tedy měla záviset na produktivitě práce v regionu, která souvisí s ekonomickou strukturou, a na charakteru poptávky po produktech a službách, které region nabízí. Poptávka po práci tak jinými slovy závisí na samotné lokalizaci firem do území (tedy pohybu kapitálu) a na jejich růstu (Čadil, 2010, str. 96).

Na nabídkové straně regionálního trhu práce působí domácnosti, jejichž cílem je maximalizace užitku. Teoreticky vychází nabídka práce ze substituce mezi spotřebou (umožněnou finančními prostředky získanými za práci) a volným časem (Čadil, 2010, str. 96).

6.3.1 MIGRACE

Migrace obyvatelstva představuje v moderních ekonomikách faktor, jehož socio-ekonomický význam stále roste. Migrace na národní, ale zejména mezinárodní úrovni se v procesu globalizace kupodivu nijak nezvyšuje, spíše slábne, a to i přesto, že mezi státy a regiony existují výrazné ekonomické rozdíly a bariéry migrace (jazykové, ekonomické, sociální či kulturní) obecně slábnou (Brücker a Schröder, 2006).

DEFINICE

(Lidská) migrace představuje pohyb, přesun lidí z jedné oblasti (regionu) do oblasti druhé, s cílem se v nové oblasti dočasně či trvale usadit. Lze ji konkretizovat na imigraci a emigraci. Migrace může probíhat v rámci regionu, státu, mezi státy i mezi kontinenty.

Z hlediska ekonomické teorie podle Čadila (2010, str. 96) přitom dosud neexistuje obecně platná a empiricky prokázaná teorie, která by vysvětlovala příčiny a socio-ekonomické důsledky migrace. Migrace bývá přitom veřejnosti často vnímána negativně, a to jak imigračními regiony (růst nezaměstnanosti původního obyvatelstva, rivalita na trhu práce), tak regiony emigračními (tzv. odliv mozků nebo elit). Z politického a ekonomického hlediska by měla migrace přinášet spíše pozitivní efekty. Výše zmiňovaný neoklasický růstový model předpovídá urychlení konvergence díky migraci, mohli bychom ale poukázat i na zastavení stárnutí populace, efektivní fungování oblasti se společnou měnou apod.

Za nejčastější příčinu migrace bývá teoreticky považována rozdílná úroveň v příjmech, resp. průměrných mzdách obyvatel mezi regiony, resp. státy. Tento příjmový diferenciál je základním stavebním kamenem zejména neoklasických, ale i řady ostatních migračních

modelů (typicky sem spadá již několikrát zmiňovaná Myrdalova teorie kumulativní kauzality). Je důležité si uvědomit, že pro migranta bude přítom podstatná reálná, nikoli nominální mzda. Neoklasický přístup k migraci je vystaven na některých zjednodušených předpokladech, standartních pro tento teoretický proud. Jedná se o předpoklad dokonalé pružnosti mezd a cen (vyčištění trhu práce), dokonalé informovanosti migrantů o ostatních regionech, nekonečné absorpční kapacity (region je schopen pojmout limitně nekonečné množství migrantů) a předpoklad neexistence bariér migrace (Čadil, 2010, str. 97).

Velmi často bývá pro analýzu migrace využíván Harris-Todarův migrační model (1970). Ze své podstaty se opět jedná o neoklasický migrační model. Původně model zkoumal pohyb obyvatelstva mezi městem a venkovem a vysvětloval prudký nárůst nezaměstnanosti v rychle se rozvíjejících aglomeracích. Velmi záhy byl ovšem aplikován obecně a mnohokrát modifikován. Podle Čadila (2010) kromě příjmového diferenciálu vystupuje v modelu také míra nezaměstnanosti (resp. zaměstnanosti jako pravděpodobnost získání pracovního místa imigrantem). Základní ideu modelu lze popsat rovnicí:

$$w_C (1 - u_C) \geq w_R$$

kde: w_C – je mzda v centru,
 u_C – míra nezaměstnanosti v centru,
 w_R – mzda na periférii.

Model tedy velmi jasně a jednoduše vysvětluje, proč i přes vysokou nezaměstnanost v centrálním regionu (město) tam budou lidé migrovat z chudé periférie. Je tomu tak proto, že mzda v centru je vzhledem k periférii natolik vysoká, že převáží nad rizikem nezaměstnanosti. Je-li mzda v centru např. dvojnásobná, jsou lidé ochotni migrovat až k hranici 50 % nezaměstnanosti.

Příjmový diferenciál je proto, jak se zdá sice teoretickým, nicméně ne příliš jednoznačně empiricky prokázaným základním faktorem migrace, a to jak na národní regionální úrovni, tak mezinárodně. Po zahrnutí dalších vysvětlujících proměnných, jako je typicky míra nezaměstnanosti, se model poměrně výrazně zpřesňuje. Důležitou roli hraje i další sociální faktory, např. sociální vazby a jejich zprětrhání vlivem migrace (z toho vyplývající preference migrace na krátkou vzdálenost), popř. další ekonomické faktory, např. náklady na migraci apod. (Čadil, 2010, str. 99).

6.4 Regionální trh půdy

Některé přírodní zdroje se vyskytují v relativně velkém množství. Jiné přírodní zdroje se vyskytují jen ve velmi malých množstvích, a pokud jsou významné pro život člověka, jsou vzácné. Přírodní zdroje dělíme do dvou skupin – na neobnovitelné a obnovitelné. Neobnovitelné přírodní zdroje jsou zdroje, které se vyskytují v konečných objemech. Pokud lidé takové zdroje spotřebují, nemohou je znovu vytvořit. Příkladem takových zdrojů jsou

ropa, uhlí, přírodní plyn, zlato, titan. Budou-li tyto zdroje spotřebovávány, dříve nebo později dojde k jejich vyčerpání. Obnovitelné přírodní zdroje jsou zdroje, které mohou být používány opakovaně, aniž jich ubývá pro budoucí užití. Patří mezi ně např. půda, moře, řeky, jezera a déšť, sluneční svit, vítr, divoká zvířata, rostliny (Jurečka a kol., 2018, str. 314).

Půda je podle Čadila (2010) specifickým výrobním faktorem, který je standardně ekonomii obvykle opomíjen (modely a teorie většinou počítají jen s prací a kapitálem). Na rozdíl od práce a kapitálu má půda určitá specifika, která zásadním způsobem determinují trh s tímto výrobním faktorem. Půda je na rozdíl od ostatních faktorů zcela omezena a zcela imobilní. Půda může být různě produktivní ve smyslu zemědělských výnosů (bonita) a může se lišit ve využití (stavební pozemek, zemědělská půda).

DEFINICE

Půda je primární výrobní faktor, omezený a vzácný, který je přirozenou součástí přírody (nachází se v přírodě) a má podobu pozemků, přírodních nerostů, rostlin apod. Dnes se výrobní faktor „půda“ označuje jako „přírodní zdroj“. Cenou půdy je pozemková renta.

Cena půdy je standardně mikroekonomicky odvozena, stejně jako cena jakéhokoli výrobního faktoru, od produktivity půdy a ceny statku nebo služby, kterou půda produkuje (viz. níže uvedená rovnice):

$$P_L = \frac{dQ}{dL} P \left(1 + \frac{1}{e_{pd}}\right)$$

kde: P_L – je cena půdy,

Q – produkce,

L – půda zapojená do produkce,

P – cena daného statku nebo služby,

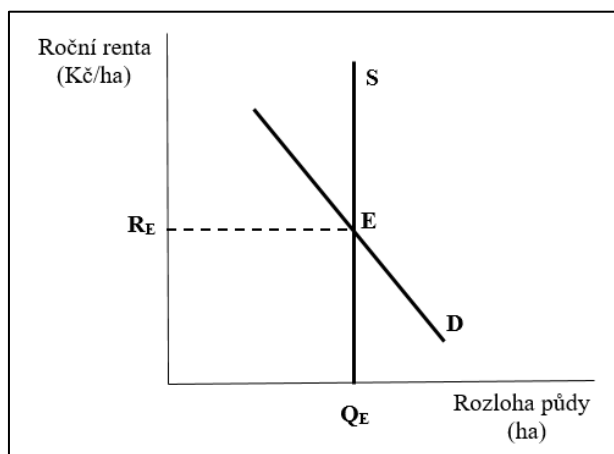
e_{pd} – cenová elasticita poptávky.

Poptávka po půdě je tedy standardně negativně skloněna a její růst může být způsoben růstem produktivity nebo růstem poptávky po daném statku nebo službě. Typickým příkladem může být bytová výstavba. Jestliže vzroste poptávka po bytech (např. v důsledku populačního boomu nebo růstu příjmů obyvatelstva), dojde k růstu cen bytů a zároveň k růstu cen pozemků. Chování poptávajících a celého trhu nemovitostí, kam trh půdy patří, je tak v praxi ovlivněno i dalšími faktory, jako je úroková sazba nebo dostupnost hypoték. Ceny půdy v praxi lze určit řadou metod, poměrně často bývají využívány např. cenové mapy (Čadil, 2010, str. 109).

Výnos, který plyne z vlastnictví jakéhokoliv výrobního faktoru, jehož nabídka je fixní, tzn. cenově dokonale neelastická, nazýváme rentou. Jelikož je nabídka dána, neuvažujeme

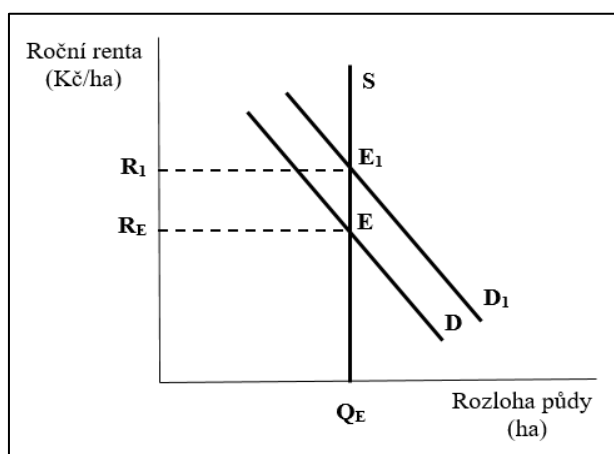
zde s žádným transferovým výtěžkem, který by byl nezbytný k vyvolání určité nabídky, jako je tomu u jiných výrobních faktorů. Zcela logicky zde proto nepředpokládáme ani existenci ekonomické renty, neboť celý výnos je ekonomickou rentou svého druhu. V případě, že jde o půdu, pak rentou rozumíme důchod, který plyne majiteli půdy z vlastnictví tohoto výrobního faktoru a který je cenou služby tohoto faktoru, nikoliv cenou faktoru samotného. Pokud je půda někomu pronajata, vlastník inkasuje rentu v podobě nájemní ceny (nájemného) (Jurečka a kol., 2018, str. 322).

V níže uvedeném obrázku je nabídková křivka půdy zcela neelastická v důsledku její fixní nabídky. Křivky poptávky a nabídky se protínají v rovnovážném bodě E. K této úrovni musí renta z půdy směřovat. Pouze při takové rentě, při níž se poptávané množství půdy rovná množství nabízenému, bude trh půdy v rovnováze.

Zdroj: Jurečka a kol., (2018, str. 323), upraveno

Renta placená za používání půdy tak plně závisí na křivce poptávky po půdě. Říkáme, že je poptávkově determinována. Posune-li se poptávková křivka doprava, renta poroste. Posune-li se doleva, renta klesne. Půda svou rozlohou zůstává stále stejná.

Zdroj: Jurečka a kol., (2018, str. 323), upraveno

OTÁZKY

1. Co je podstatou prostorové analýzy?
 2. Uveďte definici regionální poptávky?
 3. Ovlivňuje lokální konkurence charakter regionální nabídky?
 4. Jakými termíny konkretizujeme typ migrace?
 5. Patří rybník mezi výrobní faktor přírodní zdroje?
-

SHRNUTÍ KAPITOLY

Šestá kapitola se v první části věnuje metodám prostorové analýzy a regionálním datům, které popisují jevy a procesy vázané na dané území. Následující text definuje regionální nabídku a poptávku a vyjmenovává dílčí faktory, které je na regionálních trzích ovlivňují. Některé faktory mají vyloženě místních charakter, jiné nelze jednoznačně lokalizovat a mají „přeregionální“ povahu. Poslední dvě subkapitoly popisují trh práce a trh půdy, resp. trh přírodních zdrojů. V rámci regionálního trhu práce je řešena problematika určení rovnovážné mzdové sazby a také jev zvaný migrace. Regionální trh půdy, resp. přírodních zdrojů, odkazuje na formy „půdy“ a ustanovení rovnovážné pozemkové renty. Rozdíly mezi regionálním trhem půdy jsou odvislé od geologického, klimatického a geomorfologického zázemí daného regionu.

ODPOVĚDI

1. Analýza takových jevů a objektů, které mají lokalizační charakter, jsou tedy závislé na prostorovém uspořádání.
 2. Pojetí regionální poptávky je vícero, definovat ji lze např. jako poptávku všech subjektů po statcích v daném regionu.
 3. Ano.
 4. Emigrace a imigrace.
 5. Ano.
-

7 ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V sedmé kapitole věnované územnímu plánování je představena koncepční aktivita státu formovat funkční využití našeho území k různým účelům, a to za podmínky udržitelného rozvoje území a s ohledem na ochranu životního prostředí a veřejný zájem. Územní plánování se odráží ve tvorbě územních plánů, které se zpracovávají pro katastrální území obcí. Územní plán tak stanovuje podmínky pro využití jednotlivých ploch a určuje, jaké využití daného území je přípustné a za jakých podmínek. V další subkapitole jsou uvedeny cíle a úkoly územního plánování, které mají primárně vytvářet podmínky pro synergií výstavby a využití území spolu s udržitelným rozvoje území. Poslední část se věnuje nástrojům územního plánování.

CÍLE KAPITOLY

- vysvětlit důvody existence a provádění územního plánování
- charakterizovat územní plán jakožto klíčový koncepční dokument územního plánování
- definovat cíle a úkoly územního plánování
- představit nástroje územního plánování

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Územní plánování, územní plán, stavební zákon, území, obec, státní správa, udržitelný rozvoj, výstavba, plochy, politika územního rozvoje České republiky, regulační plán, územní řízení, veřejný zájem.

7.1 Územní plánování a územní plán

Územní plánování je činnost státní správy, která stanovuje využití funkčního území k různým účelům. Také se jedná o nástroj veřejné (státní) správy, kterým může regulovat a ovlivňovat zejména urbanistické aktivity na území státu, a to za podmínky udržitelného rozvoje území na pozadí kompromisu mezi soukromými a veřejnými zájmy. Jinak řečeno územní plánování je nástrojem veřejné správy a spočívá v průběžné a neustálé činnosti

sloužící k zajištění předpokladů pro výstavbu a pro trvale udržitelný rozvoj území. Trvale udržitelným rozvojem území máme na mysli takový způsob využívání území, na kterém je podporován vyvážený vztah mezi příznivým životním prostředím, hospodářským rozvoje a soudržností společenství obyvatel území.

DEFINICE

Df

Územní plánování je trvalá, soustavná a komplexní činnost orgánů územního plánování a stavebních úřadů. Územní plánování řeší využití území a zásady jeho uspořádání. Chrání a rozvíjí přírodní, kulturní a civilizační hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. S ohledem na ochranu krajiny dbá na hospodárné využívání zastavěného území. Územní plánování usiluje o dosažení souladu veřejných a soukromých zájmů. Hlavním cílem územního plánování je vytvářet předpoklady pro výstavbu a pro udržitelný rozvoj území, jehož podstatou je vyvážený vztah mezi životním prostředím, hospodářským rozvojem a soudržností společenství obyvatel.

Portál územního plánování (2020)

Územní plánování je současně také nástrojem (nejen tedy činností) státní správy pro racionální rozvoj určitého území. Územní plánování v České republice je legislativně upraveno stavebním zákonem č. 183/2006 Sb. (Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)). Tento zákon je částečně nahrazen zákonem č. 350/2012 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, ve znění pozdějších předpisů, a některé související zákony.

Stavební zákon pak definuje územní plánování jako „plánování, které ve veřejném zájmu chrání a rozvíjí přírodní, kulturní a civilizační hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. Přitom chrání krajinu jako podstatnou složku prostředí života obyvatel a základ jejich totožnosti. S ohledem na to určuje podmínky pro hospodárné využívání zastavěného území a zajišťuje ochranu nezastavěného území a nezastavitelných pozemků. Zastavitelné plochy se vymezují s ohledem na potenciál rozvoje území a míru využití zastavěného území“. Výsledkem územního plánování je vytvořený územní plán.

K ZAPAMATOVÁNÍ

V činnostech územního plánování se snoubí funkce ochrany a péče stávajících celospolečenských hodnot s tvorbou hodnot nových a s rozvojem a ochranou území.

Územní plán představuje základní koncepční dokument zpracovaný pro území celé obce, slouží k usměrňování rozvoje obce a je součástí územně plánovací dokumentace.

Musí být v souladu s nadřazenou územně plánovací dokumentací, tedy se zásadami územního rozvoje, které se vydávají na úrovni kraje, a s politikou územního rozvoje, která se vydává pro území celé republiky. Územní plán je závazný pro vydávání regulačního plánu a pro vydávání územních rozhodnutí. Pořízení územního plánu je otázkou rozhodnutí zastupitelstva obce. Obsah územního plánu je následně závazný pro rozhodování v území, především v rámci územního řízení. V území regulovaném územním plánem tak například nemůže být umístěna taková stavba, která by byla v rozporu s podmínkami stanovenými územním plánem.

DEFINICE

Územní plán stanoví základní koncepci rozvoje území obce, ochrany jeho hodnot, jeho plošného a prostorového uspořádání, uspořádání krajiny a koncepci veřejné infrastruktury; vymezení zastavěné území, plochy a koridory, zejména zastavitelné plochy a plochy vymezené ke změně stávající zástavby, k obnově nebo opětovnému využití znehodnoceného území (plocha přestavby), pro veřejně prospěšné stavby, pro veřejně prospěšná opatření a pro územní rezervy a stanoví podmínky pro využití těchto ploch a koridorů.

Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)

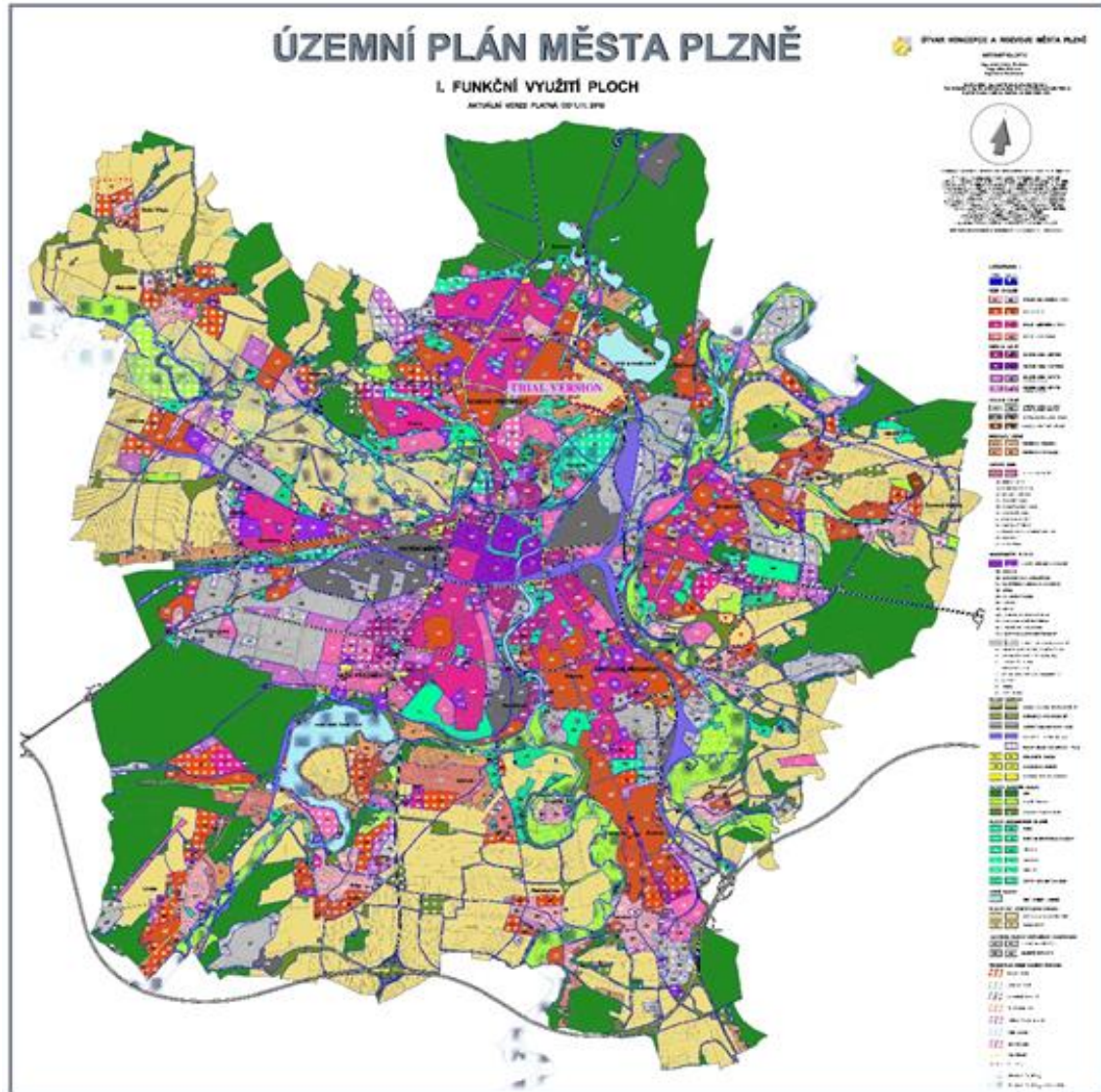
Územní plán člení území dané obce a vymezuje v něm funkční plochy, které jsou dány konkrétními podmínkami, požadavky a nároky v daném místě. Plochy se vymezují podle stávajícího nebo požadovaného způsobu využití a podle významu (viz Obrázek 3). To následně dovoluje stanovit podmínky užití pro jednotlivé činnosti v daném území tak aby se tyto doplňovaly a vzájemně podmiňovaly a nikoli, aby byly vůči sobě v rozporu, a to s ohledem na veřejný zájem a ochranu přírodního a kulturního dědictví, civilizačních, architektonických a urbanistických hodnot.

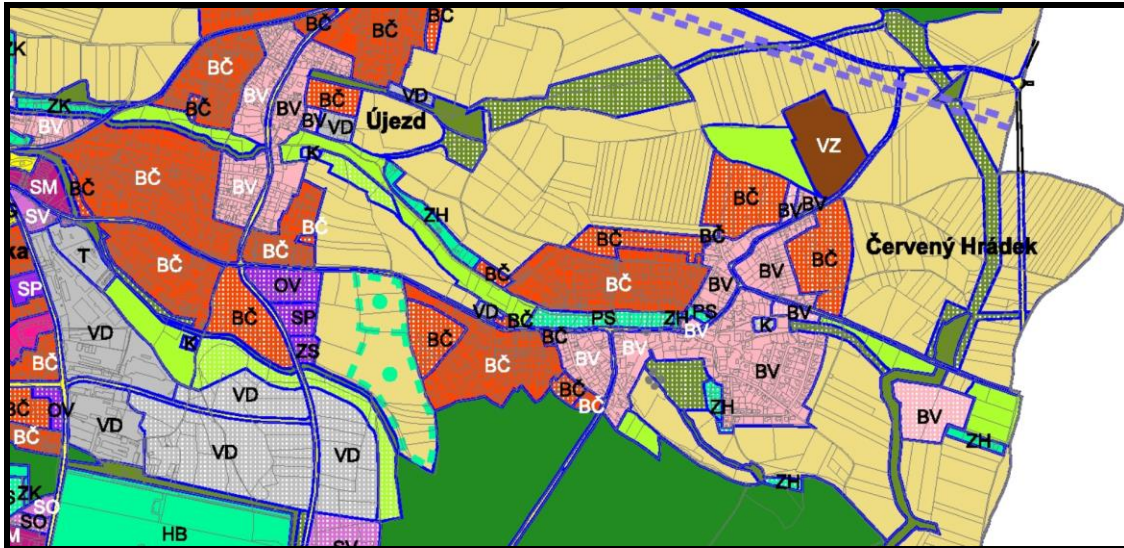
Plochy dělíme na plochy bydlení, rekreace, občanského vybavení, veřejných prostranství, smíšené obytné, dopravní infrastruktury, technické infrastruktury, výroby a skladování, smíšené výrobní, vodní a vodohospodářské, zemědělské, lesní, přírodní, smíšené nezastavěného území, těžby nerostů a specifické (viz Vyhláška č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území). Podle významu ploch rozlišujeme: (1) plochy zastavitelné, (2) plochy územních rezerv, (3) plochy ke změně stávající zástavby, (4) plochy k obnově nebo opětovnému využití znehodnoceného území a (5) plochy rekonstrukčních a rekultivačních zásahů do území.

Územní plán dále stanovuje podmínky pro využití ploch, určuje, jaké využití konkrétního území je přípustné a za jakých podmínek a jaké je naopak nepřípustné. Může stanovovat například výškovou či plošnou regulaci zástavby, její charakter a strukturu. Územní plán obsahuje textové a grafické části, které musí být ve vzájemném souladu. Důležitou

součástí územního plánu je i jeho odůvodnění, které musí obsahovat důvody výroku, podklady pro jeho vydání a úvahy, kterými se správní orgán řídil při jejich hodnocení a při výkladu právních předpisů.

OBRÁZEK 3: ÚZEMNÍ PLÁN MĚSTA PLZNĚ, VÝBĚR A LEGENDA

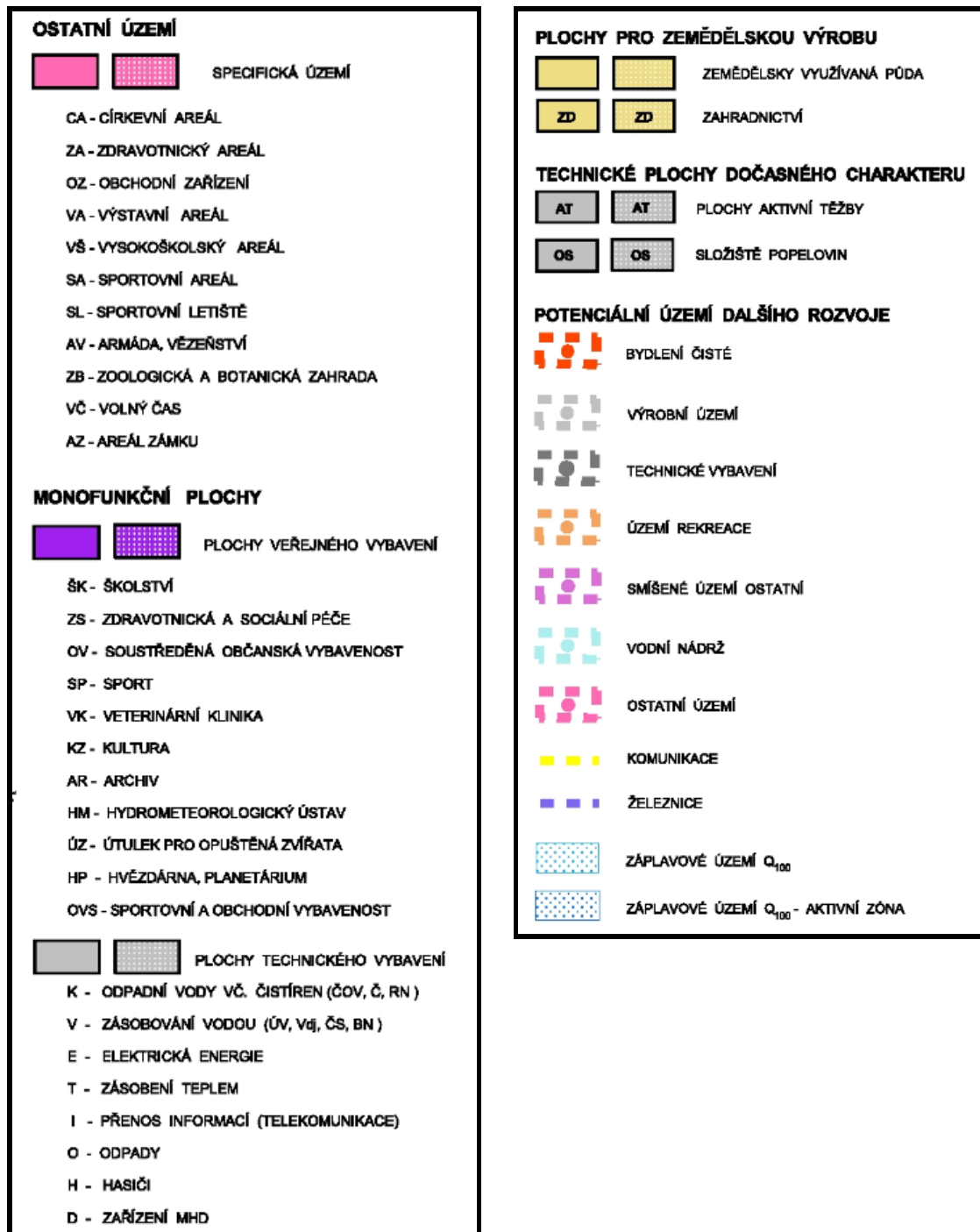

LEGENDA :

STAV	NÁVRH	
ÚZEMÍ BYDLENÍ		
		BYDLENÍ VENKOVSKÉHO TYPU
		BYDLENÍ ČISTÉ
		BYDLENÍ MĚSTSKÉHO TYPU
		BYDLENÍ A REKREACE
SMÍŠENÁ ÚZEMÍ		
		SMÍŠENÉ ÚZEMÍ MĚSTSKÉ
		SMÍŠENÉ ÚZEMÍ CENTRÁLNÍ
		SMÍŠENÉ ÚZEMÍ OSTATNÍ - obchodu a služeb
		SMÍŠENÉ ÚZEMÍ OSTATNÍ - výroby a služeb
VÝROBNÍ ÚZEMÍ		
		VÝROBA LEHKÁ, SLUŽBY, ŽIVNOSTENSKÉ PROVOZY
		VÝROBA PRŮMYSLOVÁ, TĚŽKÁ
		AREÁLY ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY
REKREAČNÍ ÚZEMÍ		
		REKREACE HROMADNÁ
		REKREACE INDIVIDUÁLNÍ

PLOCHY DOPRAVY

		DÁLNIČE A HLAVNÍ KOMUNIKAČNÍ SÍŤ
		DOPLŇKOVÁ KOMUNIKAČNÍ SÍŤ
		OSTATNÍ VÝZNAMNÉ KOMUNIKACE
		PLOCHY ŽELEZNIČNÍ DOPRAVY
		PLOCHY ŽELEZNIČNÍ DOPRAVY - TUNEL
		PARKOVIŠTĚ, GARÁŽE
		AUTOBUSOVÉ NÁDRAŽÍ
		DOPRAVNÍ PLOCHY - OSTATNÍ
PLOCHY KRAJINNÉ ZELENĚ		
		LESY
		TRAVNÍ POROSTY
		OSTATNÍ KRAJINNÁ ZELENĚ
PLOCHY URBANISTICKÉ ZELENĚ		
		PARKY
		PARKY SE SPORTOVNÍM ZAŘÍZENÍM
		HŘBITOVY
		ZAHRÁDKY
		ZAHRADY
		OSTATNÍ URBANISTICKÁ ZELENĚ
VODNÍ PLOCHY		
		ŘEKY, RYBNÍKY, NÁDRŽE

Územní plán města Plzně, 2010

PRO ZÁJEMCE

Mezi aktéry územního plánování patří tyto subjekty:

- Pořizovatel – příslušný obecní úřad, krajský úřad nebo Ministerstvo pro místní rozvoj a Ministerstvo obrany.

- Zpracovatel/ projektant – autorizovaná fyzická nebo právnická osoba. Zapsaná v seznamu vedeného Českou komorou architektů.
 - Schvalovatel – orgán, který má ze zákona zmocnění dokument schválit a vyhlásit ho jako platný. Je to zastupitelstvo obce.
 - Stavební úřad – dbá na dodržování obecných předpisů a vykonává územní řízení.
 - Prováděcí orgán – úřad územního plánování – obecní úřad územního plánování, krajský úřad územního plánování, ministerstvo pro místní rozvoj (nejvyšší úřad).
 - Dotčené orgány státní správy – rezorty, které mají ze svého zákona chránit určitý společenský zájem.
 - Veřejnost – může se aktivně vyjadřovat k územnímu plánu, podávat připomínky a námítky. Orgány územního plánování v souladu se stavebním zákonem koordinují veřejné a soukromé záměry změn v území, výstavbu a jiné činnosti ovlivňující rozvoj území a konkretizují ochranu veřejných zájmů vyplývajících ze zvláštních právních předpisů.
-

7.2 Cíle a úkoly územního plánování

Cíle a úkoly územního plánování jsou opět plně vymezeny Stavebním zákonem. Podle něj je cílem územního plánování vytvářet předpoklady pro výstavbu a pro udržitelný rozvoj území, spočívající ve vyváženém vztahu podmínek pro příznivé životní prostředí, pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společenství obyvatel území a který uspokojuje potřeby současné generace, aniž by ohrožoval podmínky života generací budoucích.

Naplňování cílů získává svou konkrétnější podobu pomocí úkolů územního plánování. Podle stavebního zákona jsou hlavní úkoly územního plánování tyto:

- zjišťovat a posuzovat stav území, jeho přírodní, kulturní a civilizační hodnoty,
- stanovovat koncepci rozvoje území, včetně urbanistické koncepce s ohledem na hodnoty a podmínky území,
- prověřovat a posuzovat potřebu změn v území, veřejný zájem na jejich provedení, jejich přínosy, problémy, rizika s ohledem například na veřejné zdraví, životní prostředí, geologickou stavbu území, vliv na veřejnou infrastrukturu a na její hospodárné využívání,
- stanovovat urbanistické, architektonické a estetické požadavky na využívání a prostorové uspořádání území a na jeho změny, zejména na umístění, uspořádání a řešení staveb a veřejných prostranství,
- stanovovat podmínky pro provedení změn v území, zejména pak pro umístění a uspořádání staveb s ohledem na stávající charakter a hodnoty území a na využitelnost navazujícího území,

- stanovovat pořadí provádění změn v území (etapizaci),
- vytvářet v území podmínky pro snižování nebezpečí ekologických a přírodních katastrof a pro odstraňování jejich důsledků, a to především přírodě blízkým způsobem,
- vytvářet v území podmínky pro odstraňování důsledků náhlých hospodářských změn,
- stanovovat podmínky pro obnovu a rozvoj sídelní struktury, pro kvalitní bydlení a pro rozvoj rekreace a cestovního ruchu,
- prověřovat a vytvářet v území podmínky pro hospodárné vynakládání prostředků z veřejných rozpočtů na změny v území,
- vytvářet v území podmínky pro zajištění civilní ochrany,
- určovat nutné asanační, rekonstrukční a rekultivační zásahy do území,
- vytvářet podmínky pro ochranu území před negativními vlivy záměrů na území a navrhnout kompenzační opatření, pokud zvláštní právní předpis nestanoví jinak,
- regulovat rozsah ploch pro využívání přírodních zdrojů,
- uplatňovat poznatky zejména z oborů architektury, urbanismu, územního plánování a ekologie a památkové péče.

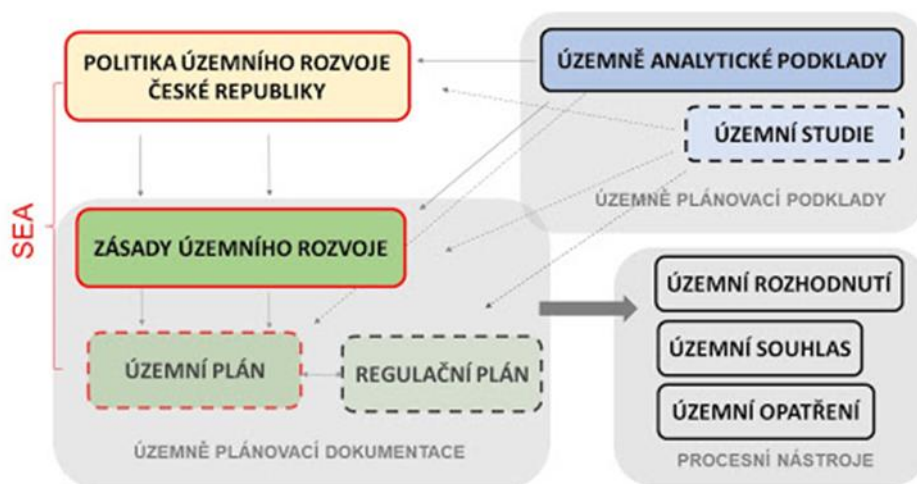
Úkolem územního plánování je také posouzení vlivů politiky územního rozvoje, zásad územního rozvoje nebo územního plánu na udržitelný rozvoj území.

7.3 Nástroje územního plánování

Při hodnocení dlouhodobých územních koncepcí se využívá informační systém SEA neboli Strategické posuzování vlivů na životní prostředí. Informační systémy EIA (databáze záměrů) a SEA (databáze koncepcí) jsou centrální pro celou ČR a všechny příslušné úřady sem vkládají povinně zveřejňované dokumenty. Informační systémy EIA/SEA tak umožňují veřejnosti sledovat průběh procesu posuzování záměrů a koncepcí. Informace o probíhajících procesech jsou rovněž zveřejňovány na úředních deskách dotčených územně samosprávných celků (krajské úřady, obecní úřady), v místních periodikách a na internetu.

Nástroje územního plánování členíme na povinné nástroje a nástroje nepovinné. Mezi povinné nástroje patří (1) Politika územního rozvoje, (2) Zásady územního rozvoje a (3) Územně analytické podklady (ty se pořizují ve dvou úrovních podrobnosti: pro kraje a pro obce). Mezi nepovinné – dobrovolné nástroje územního plánování patří (1) Územní plán a (2) Regulační plán.

OBRÁZEK 4: NÁSTROJE ÚZEMNÍHO PLÁNOVÁNÍ A VZTAHY MEZI NIMI

Zdroj: Webový portál Posuzování vlivů na životní prostředí. Dostupné z:
<http://www.uake.cz/ip2018/chapters/chapter11.php>

Na obrázku č. 4 lze vidět vztahy mezi jednotlivými nástroji územního plánování. Nyní si tyto nástroje popíšeme.

(1) Územně plánovací podklady jsou analytické podklady, které zjišťují a vyhodnocují stav a vývoj území a územní studie. Obsahují zjištění a vyhodnocení stavu a vývoje území, jeho hodnot a omezení změn v území.

Mezi územně plánovací podklady patří:

- územně analytické podklady (ÚAP), které zjišťují a vyhodnocují stav a vývoj území
- územní studie (ÚS), které ověřují možnosti a podmínky změn v území. ÚAP a ÚS slouží jako podklad k pořizování politiky územního rozvoje, územně plánovací dokumentace, jejich změně a pro rozhodování v území.

Územně plánovací podklady pořizují:

- obecní úřad obce s rozšířenou působností (úřady územního plánování) v přenesené působnosti,
- krajský úřad v přenesené působnosti,
- újezdni úřad pro území vojenského újezdu,
- Ministerstvo pro místní rozvoj pořizuje potřebné územně plánovací podklady pro politiku územního rozvoje.

Mezi **(2) územně plánovací dokumenty** patří zásady územního rozvoje, územní plán a regulační plán.

Zásady územního rozvoje se, podle stavebního zákona, pořizují pro celé území kraje a vydávají se formou opatření obecné povahy podle správního řádu. Zásady územního rozvoje jsou závazné pro pořizování a vydávání územních plánů, regulačních plánů a pro rozhodování v území. Krajský úřad předkládá zastupitelstvu kraje návrh na vydání zásad územního rozvoje. Krajský úřad předloží zastupitelstvu kraje nejpozději do 2 let po vydání zásad územního rozvoje nebo jejich poslední aktualizace zprávu o jejich uplatňování v uplynulém období. Návrh zprávy musí být před předložením zastupitelstvu kraje ke schválení konzultován s obcemi kraje a s dotčenými orgány.

Územní plán, je druh studie, která má cíl racionalizaci prostorového a funkčního uspořádání území v krajině a její využití. Pořizuje a vydává se pro celé území obce. Řešení územního plánu je závazné pro pozemkovou úpravu. Obsahuje textovou a grafickou část. V textové části je vymezení zastavěného území. V grafické části se nachází výkres základního členění území, které obsahuje vyznačení hranic. Územní plán má být:

- srozumitelný (a to nejen pro stavební úřad, ale i pro občana)
- konzistentní (nerozporuplný – ustanovení v něm obsažená si vzájemně neodporují)
- jednoznačný (nesmí připouštět různé možnosti výkladu)
- přiměřený (pořizuje se jako základní koncepce rozvoje území obce a musí tomu i odpovídat)
- v souladu s veřejným zájmem (i s principy udržitelného rozvoje)
- komplexní (území obce řeší jako celek)
- omezující jen v nezbytně nutném rozsahu
- nezatížený nadbytečnými informacemi.

Podle stavebního zákona se nejdříve podává návrh na pořízení územního plánu, který podává obec. Dále je zadání územního plánu, který schvaluje zastupitelstvo obce. Potom přichází na řadu návrh územního plánu a na základě schváleného zadání územního plánu, pořizovatel pořídí pro obec pracování návrhu územního plánu a vyhodnocení vlivů na udržitelný rozvoj území. Upravený a posouzený návrh územního plánu, pořizovatel projedná skrze veřejné projednání. K veřejnému projednání pořizovatel přizve jednotlivě obec, pro kterou je územní plán pořizován, dotčené orgány, krajský úřad a sousední obce, a to nejméně 30 dnů předem. Pořizovatel předkládá zastupitelstvu příslušné obce návrh na vydání územního plánu. Pokud zastupitelstvo obce souhlasí s návrhem územního plánu, obec je povinna bez zbytečného odkladu uvést do souladu územní plán s územně plánovací dokumentací vydanou krajem a schválenou politikou územního rozvoje.

Podle stavebního zákona si **regulační plán** stanoví podmínky pro využití pozemků pro umístění a prostorové uspořádání staveb, pro ochranu hodnot a charakteru území a pro vytváření příznivého životního prostředí. Obsahuje textovou a grafickou část.

(3) Politika územního rozvoje České republiky určuje ve stanoveném období požadavky na konkretizaci úkolů územního plánování v republikových, přeshraničních a mezinárodních souvislostech, zejména s ohledem na udržitelný rozvoj území, a určuje strategii a základní podmínky pro naplňování těchto úkolů. Jedná se tedy o jedinečný celostátní nástroj povinně pořizovaný za účelem specifikace cílů a úkolů územního plánování překračující hranice krajů (i přes hranice států) nebo pravomoci ministerstev či jiných ústředně-správních úřadů. Politika územního rozvoje tak zejména vymezuje plochy a koridory pro stavby ve veřejném zájmu jako jsou veřejně prospěšné stavby, stavby či plochy pro vodní přehrady, atomové elektrárny, pro rozvoj technické a dopravní infrastruktury, plynovody, rozvodné sítě, dálnice aj.

DEFINICE

Politika územního rozvoje stanoví celorepublikové priority územního plánování tak, aby byl zajištěn udržitelný rozvoj území, ochrana životního prostředí a veřejný zájem.

Politika územního rozvoje s ohledem na možnosti území koordinuje tvorbu a aktualizaci zásad územního rozvoje, tvorbu koncepcí schvalovaných ministerstvy a jinými ústředními správními úřady a záměry na změny v území republikového významu a stanoví úkoly zajišťující tuto koordinaci.

Politiku územního rozvoje pořizuje ministerstvo pro celé území republiky a schvaluje ji vláda. Politika územního rozvoje je závazná pro pořizování a vydávání zásad územního rozvoje, územních plánů, regulačních plánů a pro rozhodování v území.

(4) Procesní nástroje

Umístovat stavby nebo zařízení, jejich změny, měnit vliv jejich užívání na území, měnit využití území a chránit důležité zájmy v území lze jen na základě **(a) územního rozhodnutí** nebo územního souhlasu, nestanoví-li zákon jinak. Podle stavebního zákona rozhoduje územní rozhodnutí o:

- a) umístění stavby nebo zařízení,
- b) změně využití území,
- c) změně vlivu užívání stavby na území,
- d) dělení nebo scelování pozemků,
- e) ochranném pásmu.

Územní rozhodnutí vydává příslušný stavební úřad na základě územního řízení nebo zjednodušeného územního řízení. Platnost územního rozhodnutí je 2 roky od nabytí právní moci a lze jej prodloužit. Územní rozhodnutí se nevydává, pokud jej nahrazuje regulační plán.

(b) Územní souhlas vydává stavební úřad místo územního rozhodnutí, pokud je záměr v zastavěném území nebo v zastavitelné ploše, poměry v území se podstatně nemění a záměr nevyžaduje nové nároky na veřejnou dopravní a technickou infrastrukturu, například v případech ohlašovaných staveb, jejich změn a zařízení, změn staveb, změn druhu pozemku o výměře nad 300 m nejvíce však do 1000 m, staveb umístěvaných v uzavřených prostorech ohraničených existujícími budovami, pokud odpovídají jejich způsobu užívání, nemění se vnější půdorysné ohraničení a výškové uspořádání prostoru aj.

(c) Územní opatření se vydává jako opatření obecné povahy podle správního řádu, omezuje nebo zakazuje v nezbytném rozsahu stavební činnost ve vymezeném území, pokud by mohla ztížit nebo znemožnit budoucí využití území podle připravované územně plánovací dokumentace, jestliže bylo rozhodnuto o jejím pořízení nebo o pořízení její změny, nebo podle jiného rozhodnutí či opatření v území, jímž se upravuje využití území. Současně lze územní opatření vydat na území postižené živelní pohromou nebo závažnou havárií, v jejímž důsledku došlo k podstatnému zásahu do využití území, a je nezbytné stanovit podmínky pro odstranění dopadů živelní pohromy nebo havárie a pro další využití území. Územní opatření (o asanaci území) se vydává rovněž pro zastavěné území, ve kterém jsou závadné stavby, z důvodů hygienických, bezpečnostních, požárních, provozních a ochrany životního prostředí, u nichž je ve veřejném zájmu nutné naříditi odstranění závad staveb a úpravy staveb a naříditi opatření k asanaci. Územní opatření je dvojího typu: územní opatření o stavební uzávěře a územní opatření o asanaci území.

PRO ZÁJEMCE

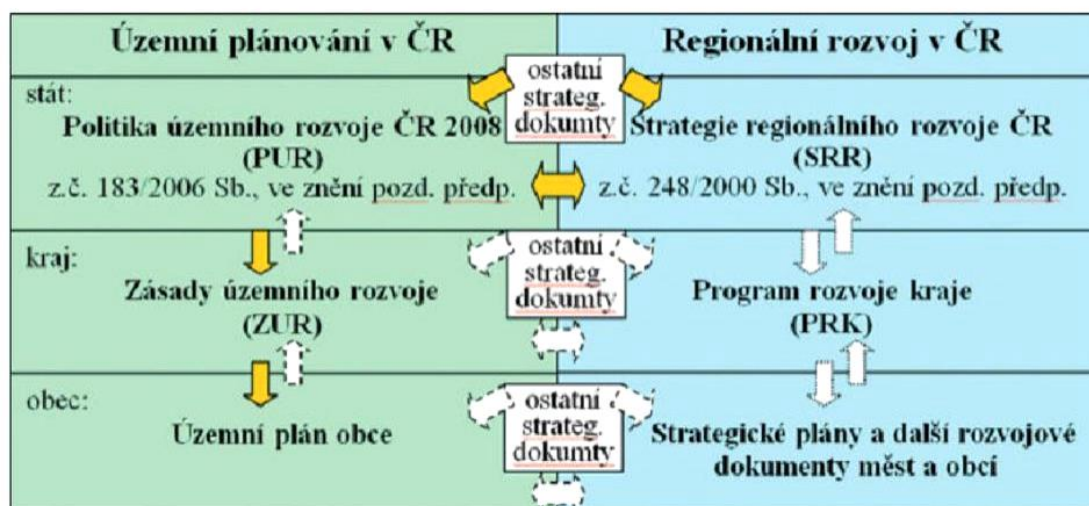
Územní řízení je proces, ve kterém se posuzuje, zda je možné navrhovanou stavbu daného typu umístit do daného území, či zda je stavba v souladu s územně plánovací dokumentací. V územním řízení se neposuzuje konkrétní způsob provedení stavby, o tom se jedná až ve stavebním řízení.

K ÚLOZE VEŘEJNÉ SPRÁVY VE SFÉŘE ÚZEMNÍHO PLÁNOVÁNÍ

„Z hlediska územního plánování existuje zákonná povinnost (zákon č.183/2006 Sb.) respektovat vyšší úroveň (vertikální provázanost). Tedy krajské zásady územního rozvoje musí respektovat politiku územního rozvoje na úrovni státu. Územní plán obce tak musí respektovat státní politiku územního rozvoje i krajské zásady územního rozvoje. Přičemž platí, že nižší úroveň se přiměřeně podílí na tvorbě a zejména připomínkování vyšší úrovně.

Z hlediska dokumentů regionálního rozvoje tomu však tak není. Program rozvoje kraje je sice ze zákona (zákon č.248/2000 Sb.) pro kraj povinný, respektování vyšší úrovně dokumentů není však závazné (jen na úrovni doporučení). Totéž platí pro vazbu kraj – obec. Tedy strategický plán obce nemusí vycházet z programu rozvoje kraje.“ Na obrázku níže jsou zobrazeny vazby mezi dokumenty, které vznikají v rámci územního plánování a v rámci regionálního rozvoje.“ (Potůček, 2009)

Zdroj: Půček, 2009

„Z horizontálního hlediska je závaznost dokumentů na různých úrovních různá. Na úrovni státu musí (respektive by měly) jednotlivé strategické dokumenty respektovat legislativu, mezinárodní smlouvy a ostatní strategické dokumenty (schválené usnesením vlády). Na krajské a obecní úrovni tomu tak někdy není. Jednotlivé strategické dokumenty na sebe nenavazují či jsou dokonce protichůdné. Na úrovni kraje, a ještě více na úrovni měst a obcí je klíčové, aby byly provázané dokumenty územního plánování a strategické rozvojové dokumenty. Tedy u kraje zásady územního rozvoje s programem rozvoje kraje, u měst a obcí územní plán se strategickým plánem (s programem rozvoje obce).“ (Ochrana, Půček, Špaček, 2015)

OTÁZKY

1. Co je to územní plánování?
2. Který zákon převážně upravuje v ČR proces územního plánování?
3. Je nutnost mít zpracovaný územní plán pro obec závazná?

4. Které celospolečenské atributy je potřeba brát při tvorbě územního plánu v úvahu?
5. Jaké územně plánovací dokumenty znáte?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Sedmá kapitola se věnuje územnímu plánování, jehož podstatou je v podstatě stanovit využití území k různým účelům. Územní plánování je právně upraveno zákonem č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů. Výsledným dokumentem územního plánování na úrovni obcí je územní plán, který představuje základní koncepci rozvoje území obce pro plošné a prostorové uspořádání funkcí na jednotlivých plochách katastrálního území obce. V další části této kapitoly jsou vymezeny cíle a úkoly územního plánování, které se opírají o samotnou znalost stavu území v kontextu jeho interakce se sférou sociální, společenskou, historickou, environmentální, kulturní, urbanistickou, estetickou či architektonickou. V závěru jsou následně přestaveny nástroje územního plánování, které mají povahu závaznou a dobrovolnou. Mezi povinné nástroje patří Politika územního rozvoje, Zásady územního rozvoje a Územně analytické podklady, zatímco mezi dobrovolné nástroje řadíme Územní plán a Regulační plán.

ODPOVĚDI

1. Územní plánování je koncepční aktivita státu, kterou se snaží formovat funkční využití území k různým účelům, a to za podmínky udržitelného rozvoje území a s ohledem na ochranu životního prostředí a veřejný zájem.
2. Zákon č. 183/2006 Sb., Zákon o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon). Územnímu plánování je věnována třetí část.
3. Ne není.
4. Podmínky udržitelného rozvoje území, ochranu životního prostředí, soudržnost společenství obyvatel, přírodní a kulturní dědictví, civilizační hodnotu území aj.
5. Zásady územního rozvoje, Územní plán, Regulační plán.

8 URBANIZACE, SÍDELNÍ STRUKTURA A MĚSTSKÉ SYSTÉMY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Osmá kapitola se odkazuje na proces koncentrace lidí a jejich aktivit na vymezeném území. Lidé se v průběhu svého vývoje soustředili zejména do měst, aby v nich těžili z lokalizačních a aglomeračních efektů. Průběh urbanizace doplňuje proces suburbanizace, kdy se lidé z center měst stěhují na předměstí a fakticky tak dochází k rozšiřování sídelní struktury do volné krajiny. To s sebou přináší řadu nechtěných projevů, které jsou v této kapitole podrobněji popsány a diskutovány. Další část textu je věnována charakteristice prostorové struktury měst a dílčím částem, která spoluvytvářejí kompaktní městský sídelní systém včetně popisu městotvorných prvků, jejichž existence definují podstatu města.

CÍLE KAPITOLY

- vysvětlit termíny urbanizace a suburbanizace
- znát důvody a příčiny procesu urbanizace a suburbanizace
- rozlišit výhody a nevýhody koncentrace obyvatel ve městech a suburbíích
- charakterizovat aglomerační efekty urbanizace
- rozlišit mezi lokalizačními a urbanizačními efekty
- definovat prostorovou strukturu měst
- znát městotvorné prvky

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Urbanizace, suburbanizace, deurbanizace, reurbanizace, gentifikace, město, megapolis, lokalizační efekty urbanizace, aglomerační efekty urbanizace, urbanizační efekty, prostorová struktura, centrum, příměstské oblasti, suburbie, městotvorné prvky.

8.1 Urbanizace a suburbanizace

Města lze obecně charakterizovat jako místa s vysokou prostorovou koncentrací obyvatelstva a aktivit. K této koncentraci došlo procesem, který nazýváme urbanizací. Urbanizaci máme přitom na mysli stěhování obyvatel a aktivit do měst, resp. přesněji, jedná se o proces vytváření měst. Z historie je zřejmé, že první města byla zakládána za účelem společně –

tedy efektivnější – obrany a společného zemědělství. Postupně pak docházelo k lokalizaci dalších aktivit, typicky řemesel a později služeb a administrativy (Čadil, 2020).

Městský vývoj je přitom determinován optimalizací lokalizačního chování domácností a firem, chováním veřejné správy města, jehož cílem by mělo být sociální optimum, a systémem měst, ve kterém se dané město nachází. Město prochází dvěma základními fázemi, a to urbanizací a suburbanizací.

DEFINICE

Urbanizace (poměšťování) je proces, kdy lidé přechází z venkovského na městský způsob života. Objektivním projevem urbanizace je růst počtu lidí ve městech (nejen těch, kteří v městech žijí, ale i těch kteří zde dojíždějí za prací).

Město není statické, ale vyvíjí se. Místa osídlení městské typu se začínají objevovat již od neolitu spolu s prohlubováním zemědělské revoluce (koncentrace zemědělců a další (nezemědělské) činnosti – směna, obchod, řemesla), nejdříve na Blízkém východě, v Číně, Indii a Egyptě. V rámci Evropy se první města začala formovat v Řecku a Itálii. Vyšší míře rozvoje měst až do novověku bránila nedostatečná infrastruktura (dopravní a odpadová), vodovodní infrastruktura (dostupnost kvalitní – čisté vody), války a lokální nepokoje (dobyvatelské aktivity), špatná hygiena a s tím spojené epidemie apod. K urbanizaci v našem, moderním slova smyslu začalo docházet až v posledních dvou staletích, nejdříve v Anglii (spojeno s průmyslovou revolucí a industrializací v 18. stol.), dále pak v dalších vyspělých zemích své doby. Významný podíl na prohlubování urbanizace v Evropě (případně do USA) měla migrace chudých obyvatel venkovních oblastí do rozvíjeních se měst, kteří zde hledali prosperitu, lepší životní podmínky a životní standard.

PRO ZÁJEMCE

V roce 2014 žilo 54 % světové populace ve městech oproti roku 1950 kdy zde žilo jen 30 %. Podle OSN by do roku 2050 mělo ve městech žít až 66 % lidí.

Dnešní pohyby migrace lidí do měst souvisí s rozsáhlým systémem sociálních benefitů (vzdělání, zdravotní péče, sociální služby), možností trávení volného času a kvalitnějším společenským životem (kultura, sport) nebo dostupností zaměstnání, nákupních možností, vyšší modernizací služeb a vhodné dopravní obslužnosti apod. Města tak relativně nabízejí lepší životní úroveň a předpoklad dožití se vyššího věku. Opakem těchto kladných efektů urbanizace je komercializace a konzumní způsob života. Častými problémy jsou také dopravní zácpy, environmentální problémy (špatné ovzduší, tepelné nebo hlukové znečištění, odpady) nebo přelidnění. Přelidnění může vyústit v nedostatek obytných prostor, růstu

nezaměstnanosti (to se projevuje v růstu frustrace, agresivity, násilí, zločinnosti, chudobě ...), ve vznik chudinských čtvrtí a vyloučených lokalit (na pozadí zvýšení nežádoucích socio-patologických jevů) aj. Urbanizace obecně snižuje biodiverzitu, dostupné množství obdělávatelné půdy a zároveň snižuje její kvalitu včetně kvality vody (eutrofizace) a ovzduší (vznik např. tepelných ostrůvků).

K ZAPAMATOVÁNÍ

Nejvyšší formou městského života je megapolis (megapole, megaměsta), což je označení pro velmi velká města nebo shluky měst (konurbace či také aglomerace), ve kterých sídlí více než 10 miliony obyvatel.

PRO ZÁJEMCE

Téměř polovina lidí žijících ve městech sídlí v menších městech s počtem obyvatel do 500 000. Pouze jedna osmina lidí žije v jednom z 28 megaměst, které mají přes 10 milionů obyvatel. Největším městem je Tokio s aglomerací okolo 38 miliony obyvatel, následují ho města Nové Dillí, Šanghaj, Mexico City, Bombaj a São Paulo. Počet megaměst se má významně zvětšit – do roku 2030 jich má být na světě 41.

S urbanizací úzce souvisí suburbanizace, kterou vyjadřujeme rozrůstání zastavěných oblastí (suburbii) v okolí velkých měst. Proces suburbanizace způsobuje geografické rozšiřování příměstských částí, které se přetvářejí do nových částí města a jsou jednou z mnoha příčin nárůstu měst a jejich velikosti.

DEFINICE

Suburbanizace představuje přesun obyvatel a jejich aktivit z jádrového města do městského zázemí. Jedná se prakticky o proces rozšiřování území města (obce).

Suburbie (předměstí) jsou atraktivní pro bydlení a život proto, že nabízejí vyšší kvalitu života a zdravější životní prostředí, proto se do těchto suburbanizovaných částí stěhují lidé spíše ze střední a vyšší vrstvy obyvatel.

Suburbanizace je často kritizovaným procesem, protože stojí za rozpadem měst a vznikem tzv. sídelní kaše (urban sprawl). V centrech měst se tak koncentrují chudší obyvatelé a snižuje se zde kupní síla, to způsobuje zánik obchodů a další vysídlování center měst.

Suburbanizace může být rezidenční nebo komerční. Rezidenční suburbanizace je taková, kdy jsou obce, předměstí zasaženy vysokou intenzitou nové bytové výstavby a současně vysokou intenzitou přestěhování se lidí z jádrového města. Opakem suburbanizace je gentrifikace.

PRO ZÁJEMCE

Gentrifikace je označení pro lokální sociálně-kulturní změny, kdy bohatší lidé (mladí vzdělaní, vysoce-příjmoví lidé) nakupují nemovitosti k bydlení v dosud méně prosperujících společenstvích, které jsou nově opravené, zrekonstruované a moderní, obvykle v bývalých dělnických čtvrtích v centrech měst.

Z výše uvedeného vyplývá, že suburbanizaci způsobuje zejména rostoucí bohatství střední třídy, kdy si tito obyvatelé rádi kupují vlastní nové domy v suburbánní zóně, tj. na předměstích, které je ideálním propojením bydlení na venkově a zároveň ve městě. S tím souvisí i skutečnost, že se v okolí měst nacházejí dostupnější a levnější pozemky, než je tomu v centrech měst. Také se tím brání sociálním problémům (sociopatologickým jevům) ve městech – v suburbánní zóně je většinou mnohem bezpečněji. Suburbanizace však způsobuje růst dopravy a dlouhodobě zhoršení stavu životního prostředí. Problematický je také vztah mezi původními obyvateli příměstských částí a novými přistěhovalci, vznikají zde sociální rozdíly a dochází k relativně výrazné polarizaci sociálně prostorové struktury (migranti z města jsou výrazně mladší a většinou mají středoškolské a vysokoškolské vzdělání, čímž spadají obecně do skupiny s vysokým sociálním statutem). Na novém zastavěném území dochází k ekologické zátěži území, rostou náklady na infrastrukturu, nová zástavba působí monotónně. Nevýhodou je i degradace a vyliďnění širších městských center a vlivem degradace se odstěhovávají i ti lidé, kteří o tom původně neuvažovali.

8.2 Fáze urbanizace a suburbanizace

Urbanizace může být chápána jako proces změny prostorové organizace společnosti. V rámci procesu urbanizace dochází k absolutně největšímu růstu center. Postupně většinou dochází k přelidnění v centrech měst, obyvatelstvo se koncentruje v blízkosti továren, vznikají nové čtvrti a následně může docházet ke zhoršování kvality životních podmínek obyvatelstva. Jedná se o proces vzniku měst, kdy se obyvatelstvo a firmy stěhují do města. Vzhledem k aglomeračním efektům jde o fázi, kdy jsou aglomerační úspory vyšší než aglomerační náklady. Fáze urbanizace historicky souvisí s průmyslovou revolucí a v současné době probíhá zejména v rozvojových zemích, které teprve prochází industrializací. Urbanizace přitom probíhá v řadě případů velmi rychle a má výrazné negativní důsledky, které se z pohledu teoretických modelů města projevují v rychlém nástupu aglomeračních nákladů. Jedná se např. o velmi rychlé přetížení infrastruktury nebo rezidenčních kapacit, kdy

město není schopné zareagovat dostatečně pružně na masový příliv migrantů. Často také nastává situace, kdy příliv obyvatelstva neodpovídá lokalizaci firem a poptávce po práci. Dochází k výraznému zhoršení hygienické situace, vzniku chudinských čtvrtí, růstu nezaměstnanosti a kriminality. V počáteční fázi urbanizace obvykle dochází k růstu města na úkor zázemí.

Druhá etapa rozvoje města je kombinací urbanizace a suburbanizace, kdy optimalizace některých průmyslových výroby vede k jejich stěhování do zázemí města. Firmy se stěhují zejména z důvodu růstu cen půdy v jádrovém městě a jedná se většinou o výroby, které potřebují relativně velké plochy. V této fázi bývá budována náročná, zejména dopravní infrastruktura (obchvaty, koridory), která zajišťuje snížení aglomeračních nákladů vzniklých vlivem jejího přetížení. Dochází k těsnějšímu propojení města a zázemí, což umožňuje snadnější dojížděku populace do zázemí města. Na druhé straně větší velikost města přitahuje jiné druhy firem, jež potřebují pro efektivní fungování větší koncentraci aktivit. Na základě toho ekonomická základna města se čím dál více diverzifikuje a specializuje, populačně pak roste město, tak jeho zázemí. Centrum města je využíváno zejména pro obchod a kanceláře, dochází k zonálnímu uspořádání. Vzhledem k přesunu části aktivit do zázemí a výraznému zainteresování vazeb mezi zázemím a jádrem začínáme hovořit o tzv. urbanizovaném regionu.

Třetí etapou, kterou město může projít, je etapa čisté suburbanizace. V tomto případě již nedochází k růstu počtu obyvatel v jádrovém městě, naopak obyvatelstvo se v důsledku vysokých cen půdy, přetížení infrastruktury nebo zhoršení životního prostředí stěhuje do zázemí města. Populace urbanizovaného regionu se však může stále mírně zvyšovat vlivem rostoucí atraktivity zázemí pro vnější migranty. Tato fáze již nicméně není pro město příznivá, neboť se zjevně nachází mimo optimum velkého podílu domácnosti, a tedy pravděpodobně i mimo společenské optimum. Suburbanizaci obecně definujeme jako „změnu v rozmístění obyvatelstva a změnu v prostorové struktuře příměstských území, a dále jako změnu způsobu života „suburbanizujících“ se obyvatel“ (Šilhánková, 2007). Jedná se o typický proces rozšiřování území města. V suburbánní oblasti vznikají buď komerční stavby a plochy, supermarkety, megamarkety apod. (komerční suburbanizace) nebo rodinné domy (rezidenční suburbanizace). V případě rezidenční suburbanizace se jedná především o výstavbu nového bydlení v zázemí měst a postupný odliv lidí z jádrového města do nových rodinných domů v okolních obcích (Šilhánková a kol., 2013, str. 7). Ouředníček (2008) uvádí, že kromě suburbanizace samotné probíhá na předměstích (suburbíích – někdy označována jako satelitní městečka) i další suburbánní rozvoj (např. stavební aktivita či oživení ekonomických funkcí). Uvnitř katastrálních hranic měst dochází k rezidenční suburbanizaci pouze v lokalitách oddělených od kompaktního města rozsáhlejšími neurbanizovanými prostory. S komerční suburbanizací je možné se setkat podél hlavních komunikačních tahů, které jsou však přímo napojeny na kompaktní zástavbu (Burian a kol., 2013, str. 54). To, že suburbanizace není dominantním procesem měnícím prostorovou strukturu metropolitní oblasti, neznamená, že k suburbanizaci nedochází (Sýkora, 2003). K suburbanizaci může docházet nejen přistěhováním obyvatel z jádra do jeho zázemí, ale také migrací

z jiných oblastí státu. Pokud populační velikost zázemí roste, zatímco v jádru počet obyvatel klesá, můžeme usuzovat na rychle se rozvíjející suburbanizaci (Sýkora, 2003). Pokud se město rozšiřuje v prostoru jako jeden kompaktní celek postupným rozvojem na svých okrajích, jde spíše o pokračující urbanizaci. Pokud však dochází k rozvoji v územích, která jsou od dosud urbanizovaných ploch prostorově oddělená, i když s městem funkčně spjata silnými vazbami, jde o suburbanizaci. V obou případech však dochází k celkovému růstu a prostorovému rozšiřování města (Sýkora, 2003).

Z pohledu ekonomické teorie měst se problém suburbanizace dokáže zřejmě vyřešit sám, nicméně je otázkou, jak hladký průběh by tento proces měl. Teoreticky by dlouhodobá suburbanizace způsobila pokles poptávky po statcích a službách ve městě a také pokles poptávky po půdě, což by vedlo k poklesu cen statků, služeb i půdy. Zároveň by v zázemí došlo vlivem suburbanizace k růstu cen půdy, k následné dislokaci některých firem a domácností. Tento trend by se nakonec odrazil podobně jako ve městě v poklesu cen statků, služeb i půdy. Zároveň by v zázemí došlo vlivem suburbanizace k růstu cen půdy, k následné dislokaci některých firem a domácností. Tento trend by se nakonec odrazil, podobně jako ve městě, v poklesu cen na původní úroveň. Celkově by se tak město, resp. urbanizovaný region, dostalo zpět k velikosti, která je dlouhodobě udržitelná. Nicméně náklady takového procesu mohou být vysoké a mohou dokonce vést až k úpadku města, deurbanizaci. Vhodná intervence správy města však může uvedenému procesu zabránit, a dokonce pomoci nastartovat proces opětovné urbanizace jádra – reurbanizaci.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Deurbanizace je opakem urbanizace, tj. proces, kdy se lidé stěhují z měst na venkov.

8.3 Lokalizační a aglomerační efekty urbanizace

Efekty, které nabízí koncentrace obyvatelstva a firem a jsou pro jednotlivé subjekty externí, nazýváme souhrnně aglomerační efekty. Jedná se jinými slovy o zvláštní typ externalit, které jsou spojeny s koncentrací aktivit, tedy fakticky s velikostí města. Tyto externality přitom mohou být jak pozitivní (úspory), tak negativní (náklady). Obecně platí, že čím vyšší koncentrace aktivit, tím vyšší jsou aglomerační efekty – a to jak úspory, tak náklady. Pozitivní aglomerační efekty jsou přitom faktory, které vedou k další lokalizaci aktivit a obyvatelstva do území, zatímco negativní efekty (náklady) vedou k jejich dislokaci. Aglomerační efekty lze analyzovat ve vztahu k jednotlivým subjektům (firmám), ve vztahu k celým odvětvím a ve vztahu k samotnému městu, které chápeme jako samostatný subjekt (Čadil, 2010).

K ZAPAMATOVÁNÍ

Aglomerační efekty jsou hmotné a nehmotné, pozitivní a negativní, projevy koncentrace lidí a firem na daném (malém) území.

Lokalizační efekty plynou z prostorové koncentrace návazných či podobných výrob (bývají také označovány jako vnitro – sektorové) a ovlivňují zejména průmysl. Tyto efekty jsou pro jednotlivé firmy externí, nicméně pro dané odvětví jsou interní. Lokalizačními úsporami jsou podle Čadila (2010, str. 130):

- snížení dopravních nákladů mezi subdodavateli a producenty,
- těsné vztahy oboru komunikací a koordinací prostorově blízkých firem,
- snížení nákladů na společnou infrastrukturu (např. skladovací prostory nebo dopravní infrastruktura) atd.

Lokalizační náklady mohou plynout z přetížení infrastruktury, a to jak dopravní, tak technické, z růstu cen nemovitostí, vytváření nadměrných ekologických zátěží nebo z konkurence mezi podobnými výrobami. Existence pouze lokalizačních efektů je typická pro tzv. klastry. Jedná se o přirozeně vzniklé průmyslové aglomerace, které obvykle představují regionální póly růstu, a nejedná se přitom o města. Klastry jsou v současnosti ve středu zájmů ekonomů i regionálních politik a jsou jako stávající či potenciální póly růstu podporovány. V řadě případů můžeme sledovat snahu regionálních vlád vytvářet podobné struktury i umělé, pomocí tzv. průmyslových zón (Čadil, 2010, str. 131).

Urbanizační efekty naproti tomu plynou zejména z koncentrace obyvatelstva a všech ostatních aktivit (bývají také označovány jako mezisektorové) a ovlivňují zejména služby. Z pohledu firem i jednotlivých odvětví jsou tyto efekty externí. Mezi urbanizační úspory potom řadíme:

- difuzi inovací,
- přenos inovací pomocí pracovní síly,
- specializacím,
- koncentrací poptávky.

Urbanizační náklady (či ztráty) jsou stejné jako lokalizační, nicméně jejich existence je v praxi výrazně jasnější. Klastry totiž obvykle nedosahují takových koncentrací, aby byly náklady tolik patrné jako u velkých měst. S velikostí města typicky rostou ceny pozemků, rostou nájmy, klesají reálné mzdy, zhoršuje se dopravní dostupnost, zhoršuje se životní prostředí a s ním i produktivita obyvatel města (Čadil, 2010).

Aglomerační efekty nejsou jen pozitivní (úspory), ale i negativní (ztráty či náklady). Pokud jsou pro firmy ve městě či klastru aglomerační úspory vyšší než aglomerační ztráty,

jsou tyto firmy konkurenceschopnější, resp. dosahují vyššího zisku než firmy lokalizované mimo město nebo klastr. Tato skutečnost bude působit jako lokalizační faktor pro další firmy a obyvatelstvo, čímž dochází ke kumulativnímu růstu koncentrace aktivit a aglomeračních efektů ve městě.

Na aglomerační efekty lze nahlížet z pohledu jednotlivé domácnosti nebo firmy, z pohledu odvětví nebo z pohledu samotného města jako celku. V posledním případě můžeme město chápat jako agregovanou jednotku, která v sobě zahrnuje jak firmy, tak domácnosti. Navíc zahrnuje i veřejný sektor, který zajišťuje veřejné statky a služby. Město jako takové lze podobně jako firmu, charakterizovat nákladovou a užitkovou funkcí. Náklady města plynou např. z budování infrastruktury, občanské vybavenosti, provozu veřejných služeb atd., přičemž jejich součástí se implicitně stávají i aglomerační ztráty. Pokud např. dochází díky velikosti města k postupnému přetížení dopravní infrastruktury, je to dodatečný náklad jak pro jednotlivé subjekty (domácnosti, firmy), tak pro samostatné město. To musí vybudovat další silnice, rostou náklady na opravy, na zajištění pořádku na silnicích apod. Proto v této souvislosti hovoříme o společenských nákladech města. Podobně i užitky, které z prostorové koncentrace aktivit plynou, budou ovlivňovat všechny subjekty ve městě včetně veřejného sektoru. S růstem populace a aglomeračních úspor se firmy stávají konkurenceschopnější, domácnosti dosahují vyšších příjmů, městu např. roste výběr daní. Hovoříme o společenských užitcích města. Tam, kde bude maximální rozdíl mezi náklady a užitky, se opět bude nacházet optimum města, které budeme označovat jako společenské optimum. Opět přitom platí, že neexistuje žádná univerzální velikost města, která by zaručovala společenské optimum (Čadil, 2010, str. 138).

8.4 Prostorová struktura měst

Prostorovou strukturu města budeme chápat především jako prostorové rozdělení „kompaktního“ města na jednotlivé městské části. Jednotlivé části města tvoří centrum, městská bloková zástavba a vilová čtvrť, sídliště, průmyslové areály a výrobní zóny, suburbánní oblasti a metropolitní oblasti.

Centrum

Charakteristické pro centrum města z hlediska zástavby je její hustota a stáří jednotlivých budov nacházejících se v této části města. Centrum města se ve středoevropském prostoru ztotožňuje s jeho historickým jádrem a jeho středověkým založením. Velmi typické pro centrum města je hustá uliční síť, jež se napojuje na náměstí ve většině případů u založených měst čtvercového, eventuálně obdélníkového tvaru, u rostlých měst nepravidelného, obvykle nálevkovitého (trojúhelníkového) tvaru. V případě rostlých měst je uliční síť nepravidelná, kopírující historické terénní dopravní vazby a vztahy. U měst založených platí, že uliční síť je pravoúhlá. V období středověku bývávalo časté, že střed města byl obehnan hradbami, jejichž části mohou v některých centrech přetrvávat dodnes (Šihlánková a kol., 2013, str. 35).

V centru města se lze setkat zpravidla s nižší hustotou osídlení obyvatelstvem, i když by se mohl očekávat opak. Rozlišuje se tzv. hustota „denní“ a hustota „noční.“ Noční hustota vyjadřuje pouze počet lidí, kteří na daném území nocují (obvykle počet úředně přihlášených obyvatel v daném místě). Oproti tomu denní hustota vypovídá o všech lidech, kteří se vyskytují na daném místě v dané chvíli. Pojem hustota osídlení vyjadřuje poměr mezi počtem obyvatel a velikostí území (v ha), na kterém tito lidé bydlí. Denní hustota je proměnlivá zejména v centrech měst (Hnilička, 2005).

Městská bloková zástavba

Městská bloková zástavba se rozvinula v 19. století, pro které byl charakteristický rozvoj průmyslu, který měnil města i vazby v osídlení. Průmyslové plochy často ve městech vznikají neorganizovaně a zasahují do systému obytných ploch. Přesně v tomto období se začíná ve městech rozvíjet technická infrastruktura. Především v obytné části. V místech, kde se původně nacházely městské hradby, došlo ke vzniku sadových okruhů či nové výstavbě propojujících města s předměstím (Šilhánková, Koutný a Čablová, 2010). Hustota osídlení v městské blokové zástavbě je vyšší než v centru města. Domy jsou obvykle novější a vyšší. V těchto čtvrtích se mohou nacházet jak administrativní budovy, tak budovy určené k bydlení, a zároveň i občanská vybavenost. Jedná se o multifunkční území. Lidé se proto nebudou muset za bydlením vracet do jiných částí města (Šilhánková a kol., 2013).

Městská vilová čtvrť

Jednou z moderních urbanistických koncepcí je městská vilová čtvrť, kterou lze podle anglického sociologa Ebenzera Howarda nazývat „zahradním městem.“ Pod pojmem „zahradní město“ se dnes rozumí předměstské čtvrti rodinných domů, které jsou závislé na městech, jež je obklopují. Městské vilové čtvrti vznikaly nejprve jako lokality pro bydlení bohatší části obyvatel měst, rozšířily se ale ve 2. polovině 20. století jako svépomocné výstavby rodinných domů, aby jednak umožnily zástavbu na hůře dostupných pozemcích, a také, aby ulehčily bytovou nouzi socialistického stavitelství. Pro městskou vilovou čtvrť je charakteristická nízká hustota osídlení. Jedná se o samostatně stojící rodinné domy v zeleni, mající v zásadě blokové uspořádání (Hnilička, 2010).

Sídliště

Výstavba sídlišť v České republice je výsledkem působení socialistické výstavby (50. – 80. let 20. století), kdy převládla myšlenka zprůmyslněného stavebnictví. Docházelo tak k soustředěné výstavbě bytů ve výškových a velkokapacitních objektech. Tato sídliště jsou součástí měst a vytváří často již z dálky nepřehlédnutelnou hranici mezi městem samotným

a krajinou. Pro sídliště je charakteristická jejich vysoká hustota osídlení (Šilhánková a kol., 2013).

Průmyslové areály a výrobní zóny

Průmyslové areály a výrobní zóny se začaly rozvíjet v době průmyslové revoluce, u nás zejména ve 2. polovině 19. století a svého největšího rozmachu dosáhly po polovině 20. století. Umísťovaly se na okraji města, což v první fázi bylo na okraji centra (historického jádra) a později v okrajových polohách na předměstích. Průmyslové areály musely z podstaty své funkce být dobře obslouženy dopravní i technickou infrastrukturou. Zeleň se v těchto areálech vyskytovala spíše sporadicky, a to zejména jako zeleň izolační nebo opticky korigující rozsáhlé areály při pohledu zvnějšku (Šilhánková a kol., 2013).

Suburbánní oblasti

Suburbánní oblasti rezidenčního charakteru jsou primárně určeny k bydlení. Výstavba nových rodinných domů probíhá na „zelené louce.“ Jedná se o okrajové části měst (předměstí – suburbs), do kterých se obyvatelstvo z nějakého důvodu vystěhovává. Těžko se zdá dá najít nějaká občanská vybavenost (škola, obchody, služby). Okraje měst se postupně zaplňují řídkou zástavbou. Venkovské krajiny značně ubývá a zároveň dochází k zanesení prvků městské architektury. Srovnáme-li suburbánní oblast s původní vesnickou zástavbou, dojdeme ke zjištění, že se tyto suburbánní oblasti odlišují nejen svým vzhledem, ale i vybaveností domů. Dalším typem suburbánní zástavby jsou území komerčního charakteru. Na rozdíl od průmyslových a výrobních areálů zde převládá funkce skladovací a obchodní. Z tohoto důvodu se umísťují v dobré dopravní dostupnosti (nejlépe u dálničních křižovatek nebo sjezdů). Napojení na inženýrské sítě nemá vysoké nároky, neboť v těchto zónách jde zejména o překládku nebo přímo prodej zboží (Šilhánková a kol., 2013).

Metropolitní oblast

Metropolitní oblast neboli aglomerace může být definována jako do prostoru se rozšiřující, ekonomicky provázané území, tvořené jádrem a okolím s velkým množstvím malých sídel, které jsou pod vlivem dominantního centra (Frey a Zimmer, 2001). Charakteristickým rysem vzniku metropolitní oblasti je existence mnohostranných vazeb mezi centrálním městem a jeho zázemím, postupné prolínání a zvyšování intenzity toků uvnitř metropolitního areálu. Hampl (2005, s. 88) tyto oblasti považuje za „nejvýznamnější – měřítkově vyšší – prvky systému osídlení a současně i za jádra řádově vyšších regionů“, které mají pozitivní vliv na socioekonomický rozvoj nejen daného regionu, ale zprostředkovaně i na celý národní systém. Jsou projevem prostorového rozšiřování měst, který provází proces intenzivní suburbanizace, resp. vyšší úroveň urbanizace, která je charakteristickým rysem postindustriálních procesů.

V těchto územích dochází často ke koncentraci obyvatelstva a kvantitativně i kvalitativně nejvýznamnějších funkcí, jako jsou např. věda a výzkum, správní instituce, finanční

sektor, vysoké a střední školy či nejrůznější služby (Hampl, 2005). Z těchto důvodů metropolitní oblasti disponují větší konkurenceschopností, neboť poskytují řadu výhod nejen ekonomickým subjektům, jako je např. větší trh práce i odbytu, větší nabídka specializovaných služeb, lepší dopravní dostupnost a obslužnost, snadnější šíření technologií či tvorba inovací apod. Takovým výhodám se v teorii regionálního rozvoje říká aglomerační úspory (Blažek a Uhlíř, 2011).

Hranice metropolitních oblastí nemusí vždy souhlasit s jeho administrativním vymezením. Často se vyvíjejí i mimo takto stanovená území, mění se v prostoru a čase, přičemž tyto změny jsou odrazem vývoje v ekonomice a společnosti.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) společně s EU definovala v roce 2013 metropolitní areály jako tzv. funkční městské území (Functional Urban Areas – FUA). Metropolitní oblasti jsou podle této metodiky urbanizovaná městská území se zázemím s 500 000 a více obyvateli, jejichž funkční vazby jsou měřeny prostřednictvím dojížděky do zaměstnání. FUA jsou identifikována ve třech základních krocích (OECD, 2013):

13. Identifikace jádrové oblasti prostřednictvím populační mřížky (gridded population data), přičemž vymezeny jsou urbanizované oblasti na celé ploše území státu bez ohledu na administrativní hranice. Městské jádro je hustě zalidněné území, které je shlukem populačních mřížek s počtem obyvatel alespoň 1 500 na km². Pro Kanadu a Spojené státy je tato hranice stanovena na 1 000 obyvatel na km². Malá území s méně než 50 000 obyvateli v Evropě, USA, Chile a Kanadě, a 100 000 v Japonsku, Korey a Mexiku nejsou zahrnuta. Centrem všech obcí daného území je město, ve které žije alespoň 50 % obyvatel urbanizované oblasti.
14. Spojení nesousedících jader do jednoho FUA s identifikací tzv. polycentrických území, kde existuje několik jader, které jsou ekonomicky spojeny prostřednictvím dojížděky za prací. Jako polycentrická metropolitní oblast je definováno území, kde 15 % obyvatel jednoho jádra pracuje v jiném jádru.
15. Vymezení zázemí metropole. Do zázemí spadají obce, jejichž 15 % obyvatel dojíždí za prací do jádrového centra.

Podle této metodologie OECD definuje čtyři typy FUA podle počtu obyvatel:

- malé městské oblasti – populace menší než 200 000 obyvatel,
- středně velké městské oblasti – populace s 200 000-500 000 obyvateli,
- metropolitní oblasti – populace s 500 000-1,5 milionem obyvatel,
- velké metropolitní oblasti – populace nad 1,5 milionu obyvatel.

8.4.1 MĚSTOTVORNÉ PRVKY A HODNOCENÍ KVALITY MĚSTSKÉHO PROSTŘEDÍ

Problematikou hodnocení kvality městského prostředí se v uplynulých obdobích zabývala celá řada prací věnovaných zejména hodnocení udržitelného život na úrovni měst. V uplynulém desetiletí vzniklo několik indikátorových sad, které se kromě kvality přírodního a sociálního prostředí a ekonomických charakteristik zabývaly i kvalitou urbánního prostředí ve smyslu hodnocení kvality života obyvatel. Podle Šilhánkové a kol. (s. 59, 2013) existují základní městotvorné prvky, ke kterým by měla být zajištěna dostupnost do 300 m resp. do 15 min chůze. Jsou jimi:

- veřejná prostranství, která jsou definována jako veřejné parky, zahrady,
- otevřená prostranství, které slouží pouze chodcům nebo cyklistům, vyjma zelených dopravních ostrůvků nebo dělicích pásů a hřbitovů,
- nezastřešená sportovní zařízení, bezplatně přístupná veřejnosti.

Základní služby (Kolektiv, 1991) jsou pak definovány jako:

- primární zdravotnické služby veřejnosti,
- linky hromadné dopravy s minimální frekvencí alespoň po část pracovního dne,
- veřejné školy,
- obchody se základními potravinami a obchody s čerstvým ovocem a zeleninou,
- služby sběru separovaného odpadu a nádoby na separovaný odpad.

V níže uvedené tabulce jsou uvedeny základní městotvorné prvky, pro které se dostupnost v urbánním prostoru měří.

	Sledované téma
1	Veřejné prostranství rekreační a obytná > 5 000 m ²
2	Veřejná prostranství společenská < 5 000 m ²
3	Dětská hřiště
4	Volné přístupné hřiště
5	Obchody s čerstvým ovocem a zeleninou
6	Obchody s čerstvým pečivem
7	Zastávky veřejné dopravy
8	Mateřské školy
9	Základní školy
10	Zdrav. služby – Všeobecné lékařství
11	Zdrav. služby – Praktické zubní lékařství
12	Zdrav. služby – Pediatrie
13	Zdrav. služby – Gynekologie a porodnictví
14	Kontejnery na papír
15	Kontejnery na plasty
16	Kontejnery na sklo

Zdroj: Šilhánková (2011)

Ke zkoumání kvality dostupnosti městských funkcí je nejen možné dosud poměrně volně užívaný termín urbanity konkretizovat, jako pojem vyjadřující kvalitu městského prostředí prostřednictvím dosahu základních městských funkcí v pěší vzdálenosti (do cca 15 minut chůze), ale tímto způsobem dále měřit kvalitu konkrétních obytných lokalit ve městě. Porovnáním této kvality pro jednotlivé prostorové struktury města, pak lze zobecnovat i míru jejich urbanity (Šihláňková a kol., s. 66, 2013).

Prostorová segregace funkčního uspořádání města

Kvalita prostředí je jedním z určujících kritérií pro lokalizaci bydlení vyšších příjmových skupin. Změny kvality obytného prostředí nebo také změny v pojetí toho, co je kvalitní prostředí pro bydlení, mají za následek přesun příjmových skupin do jiné lokality, a to zpravidla vyvolá další následné přesuny i ostatních skupin.

Prostorová sociální segregace má za následek i ekonomické vlivy na fungování města. Určité sociální skupiny totiž poptávají určité druhy veřejných služeb, a to například méně majetní občané více využívají hromadnou dopravu, starší lidé potřebují více sociálních služeb a častější lékařskou péči, rodiny s dětmi zase vyžadují školská zařízení. Z hlediska aglomeračních úspor v poskytování služeb je prostorová segregace výhodná. Proto hlavně v období největšího růstu je výhodné provádět politiku zaměřeného mísení sociálních skupin obyvatel ve městě (Maier a Řezáč, 2006).

PRO ZÁJEMCE

Socialistická územní ekonomie

Období socialistické výstavby poněkud pozměnilo pohled na ekonomické aspekty v území. Vlivem znárodnění došlo k odstranění pozemkové spekulace se všemi jejími dobrými i špatnými dopady. Socialističtí plánovači ovšem nahlíželi na ekonomické otázky pod prizmatem národohospodářských úspor. Ekonomické zásady řešení se tak „smrskly“ na stanovení „optimální“ velikosti bilancování podílu jednotlivých funkcí v území. Slovo „optimální“ je třeba zdůraznit, neboť v praxi se jednalo vždy o hodnoty mezní, tj. obytná plocha nebyla optimálně 10,5 m², ale vždy maximálně 9 m² apod. Ekonomické hodnocení investiční výstavby bylo v období socialismu vyjadřováno dvojím způsobem: (1) efektivnost investic závislá na poměru mezi vynaloženými náklady a docílenými výsledky; (2) Ekonomický ukazatel investic porovnávající vynaložené hodnoty s docílenými účelovými jednotkami, tj. porovnávaly se ekonomické vztahy orientačními nebo směrnými čísly, které dokládají možnosti optimální hospodárnosti. V územním plánování se většinou uplatňovala tato druhá metoda, která umožňovala prověřovat územní plány ve všech polohách na podkladě teoretiky připravených a v praxi ověřených limitů – ekonomických ukazatelů (Šihláňková a kol., s. 72, 2013).

PRO ZÁJEMCE

Zahradní města

Podle Šilhánkové a kol. (s. 68, 2013) jedním z prvních teoreticky doložitelných příkladů, kdy se urbanista zabýval ekonomickými otázkami výstavby města je Ebenezer Howard, který je považován za jednoho z „otců“ územního plánování. Howard (1924) řešil, jak příjmovou, tak i výdajovou složku „rozpočtu“ nově budovaného zahradního města. Jeho počty byly velmi podrobné. U příjmové stránky vycházel jednoznačně z obecního vlastnictví nemovitosti a veškeré příjmy pak odvozoval od nájemného za tyto nemovitosti. Z těchto příjmů pak měly být hrazeny tyto základní městské výlohy: (1) placení úroků z peněz, za které byl pozemek zakoupen; (2) opatření amortizační jistiny k uplacení těchto peněz; (3) provádění a udržování všech veřejných prací, které obvykle provádějí městské a jiné místní správy a jejichž náklady jsou hrazeny z místních daní; (4) (po splacení hypoték) opatření fondu na jiné účely, jako např. starobní nemocenské a úrazové pojištění.

PRO ZÁJEMCE

Současné urbanistické přístupy v České republice

Po roce 1989 se soustava urbanistických ukazatelů normujících velikost parcel a hustoty obyvatel na hektar rozpadla. Urbanisti a posléze zejména územní plánovači se soustředili na regulaci míry využití pozemků různými typy indexů. V praxi se můžeme podle Šilhánkové a kol. (2013) setkat s následujícími typy:

- IPP – index podlažní plochy, který udává přípustný počet m^2 podlažní plochy a celkový počet m^2 pozemku. Do podlažní plochy nejsou zahrnovány vedlejší drobné stavby (balkóny, terasy apod.), podlažní plochy je nutno zvětšit o plochy potřebných garáží, které budou zřízeny v podzemí.
- IZP – index zastavění pozemku, který stanoví přípustný počet m^2 zastavěné plochy na celkový počet m^2 pozemku.
- ISO – index stavebního objemu, který určuje přípustný počet m^3 stavebního objemu na celkový počet m^2 pozemku a stavební objem podle vnějších rozměrů budovy, nejsou zahrnovány vedlejší drobné stavby (balkóny, terasy apod.), stavební objem je nutno zvětšit o plochy potřebných garáží, které budou zřízeny v podzemí.

OTÁZKY

1. Co je opakem urbanizace?
 2. Jakým termínem označujeme velmi velká města nebo shluky měst, ve kterých sídlí více jak 10 mil. obyvatel?
 3. Který faktor nejčastěji stojí za procesem suburbanizace?
 4. Patří mezi základní služby městských sídel primární zdravotnické služby?
 5. Disponují metropolitní oblasti aglomeračními úsporami?
-

SHRNUTÍ KAPITOLY

Osmá kapitola se věnovala procesu urbanizace a suburbanizace, tedy koncentraci obyvatel na vymezeném prostoru, a charakterizovala faktory i důsledky těchto jevů pro společnost. Byly vysvětleny pojmy jako deurbanizace, reurbanizace či gentrifikace, které s urbanizací úzce souvisí. Výhody koncentrace lidí v městských sídlech vysvětlují aglomerační efekty, které fakticky souvisí s velikostí města. Značně osídlené městské systémy mohou přecházet do metropolitních oblastí či megapolisů, a současně se člení na jednotlivé části města jakými je centrum, městská bloková výstavba, sídliště a jiné. Město a hodnocení jeho kvality závisí na městotvorných prvcích a jejich dostupnosti. Osmou kapitolu uzavírá odkaz na socialistickou územní ekonomii a současné urbanistické přístupy v ČR.

ODPOVĚDI

1. Deurbanizace.
 2. Megapolis.
 3. Jedná se především o zvyšování bohatství střední třídy.
 4. Ano.
 5. Ano.
-

9 ODVĚTVOVÁ A SEKTOROVÁ STRUKTURA EKONOMIKY, VÝROBNÍ FAKTORY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této deváté kapitole se zaměříme na sektory ekonomických činností a ekonomická odvětví. Nejdříve si definujeme, co to odvětví je a jaká ekonomická odvětví máme klasifikováno dle standardizované klasifikace ekonomických činností, operací a aktivit NACE. Odvětvová struktura ekonomiky nám pak představuje zastoupení jednotlivých odvětví na celkovém výstupu a je klíčová k hodnocení hospodářství daného státu. K tomuto hodnocení využíváme ekonomicko-geografickou analýzy odvětvových charakteristik, která je popsána v následující subkapitole. Důraz je zde kladen na lokalizační analýzu odvětví formou geografické koncentrace a specializace. Třetí část kapitoly se věnuje sektorové struktuře ekonomiky, kterou tvoří primární, sekundární a terciární sektor, nově pak sektor kvartérní. Závěr této deváté kapitoly je věnován výrobním faktorům a jejich krátké deskripci. Výrobní faktory, práce, půda a kapitál, resp. technologie, tvoří podstatu vstupů definujících odvětvovou a sektorovou strukturu té či oné ekonomiky a úspěšnost hospodářských činností napříč regiony či státy.

CÍLE KAPITOLY

- definovat pojem odvětví a znát odvětvovou klasifikaci používanou v ČR
- určit odvětvovou či sektorovou strukturu ekonomiky
- rozlišit mezi tradiční a rozšířenou sektorovou strukturou ekonomiky
- pochopit výrobní faktory a jejich vlastnosti ve vztahu k jejich významu pro formování odvětvové a sektorové struktury
- znát metody a postupy hodnocení ekonomických odvětví napříč regiony
- pracovat s ekonomicko-geografickou analýzou odvětví
- definovat primární, sekundární, terciární a kvartérní sektor
- pochopit podstatu koncentrace odvětví a regionální specializace a jejich význam pro hospodářský vývoj dané ekonomiky

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Odvětví, NACE, odvětvová struktura ekonomiky, ekonomicko-geografická analýza, velikost odvětví, struktura odvětví, odvětvová koncentrace a specializace, Herfindalův index pro koncentraci a specializace, koeficient specializace index lokalizace, křivka lokalizace,

Giniho index, tradiční sektorová struktura, rozšířená sektorová struktura, primární sektor, sekundární sektor, terciární sektor, kvartérní sektor, výrobní faktory, práce, půda, kapitál, technologie.

9.1 Odvětví a odvětvová struktura ekonomiky

Odvětví ekonomických činností představují určité části národního hospodářství, která sdružují ekonomické subjekty, které si vzájemně konkurují či kooperují při produkci charakterově blízkých statků. Ekonomická odvětví jsou skupiny ekonomických aktivit vzniklých v dlouhodobém procesu dělby práce. Rozlišují se podle charakteru potřeb, které jsou produkcí daného odvětví uspokojovány.

DEFINICE

Ekonomické odvětví tvoří stejnorodé skupiny ekonomických činností nebo produktů rozdělené podle věcného, technického a ekonomického charakteru. Členění a klasifikace ekonomických odvětví představuje hierarchicky (vícestupňové) uspořádané členění ekonomických jevů či aktivit do stanovených kategorií (třídy, podtřídy, skupiny, podskupiny, oddíly a pododdíly).

Zařazení ekonomických činností dle příslušných odvětví vychází z klasifikace NACE Rev. 2, která představuje standardní klasifikaci ekonomických činností, operací a aktivit užívanou v zemích EU. Klasifikace CZ-NACE byla vypracována podle mezinárodní statistické klasifikace ekonomických činností a nahradila od 1. ledna 2008 Odvětvovou klasifikaci ekonomických činností (OKEČ). V klasifikaci CZ-NACE jsou jednotlivá odvětví seskupena do konkrétních odvětvových 21 skupin a je jim přiřazen alfabetický kód (A-U). Tyto skupiny se dále člení na třídy, oddíly a pododdíly. Rozdělení ekonomických odvětví u nás je zobrazeno v Tabulce č. 7.

TABULKA 7: EKONOMICKÁ ODVĚTVÍ V ČR DLE CZ-NACE

Skupina	Název
A Zemědělství, lesnictví, rybnářství	01 Rostlinná a živočišná výroba, myslivost a související činnosti
	02 Lesnictví a těžba dřeva
	03 Rybolov a akvakultura
B Těžba a dobývání	05 Těžba a úprava černého a hnědého uhlí
	06 Těžba ropy a zemního plynu
	07 Těžba a úprava rud
	08 Ostatní těžba a dobývání
	09 Podpůrné činnosti při těžbě
C Zpracovatelský průmysl	10 Výroba potravinářských výrobků
	11 Výroba nápojů
	12 Výroba tabákových výrobků

	13 Výroba textilií
	14 Výroba oděvů
	15 Výroba usní a souvisejících výrobků
	16 Zpracování dřeva, výroba dřevěných, korkových, proutěných a slaměných výrobků,
	17 Výroba papíru a výrobků z papíru
	18 Tisk a rozmnožování nahaných nosičů
	19 Výroba koksu a rafinovaných ropných produktů
	20 Výroba chemických látek a chemických přípravků
	21 Výroba základních farmaceutických výrobků a farmaceutických přípravků
	22 Výroba pryžových a plastových výrobků
	23 Výroba ostatních nekovových minerálních výrobků
	24 Výroba základních kovů, hutní zpracování kovů; slévárenství
	25 Výroba kovových konstrukcí a kovodělných výrobků, kromě strojů a zařízení
	26 Výroba počítačů, elektronických a optických přístrojů a zařízení
	27 Výroba elektrických zařízení
	28 Výroba strojů a zařízení j. n.
	29 Výroba motorových vozidel (kromě motocyklů), přívesů a návěsů
	30 Výroba ostatních dopravních prostředků a zařízení
	31 Výroba nábytku
	32 Ostatní zpracovatelský průmysl
	33 Opravy a instalace strojů a zařízení
D Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla a klimatizovaného vzduchu	35 Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla a klimatizovaného vzduchu
E Zásobování vodou; činnosti související s odpadními vodami, odpady a sanacemi	36 Shromažďování, úprava a rozvod vody
	37 Činnosti související s odpadními vodami
	38 Shromažďování, sběr a odstraňování odpadů, úprava odpadů k dalšímu využití
	39 Sanace a jiné činnosti související s odpady
F Stavebnictví	41 Výstavba budov
	42 Inženýrské stavitelství
	43 Specializované stavební činnosti
G Velkoobchod a maloobchod; opravy a údržba motorových vozidel	45 Velkoobchod, maloobchod a opravy motorových vozidel
	46 Velkoobchod, kromě motorových vozidel
	47 Maloobchod, kromě motorových vozidel
H Doprava a skladování	49 Pozemní a potrubní doprava
	50 Vodní doprava
	51 Letecká doprava
	52 Skladování a vedlejší činnosti v dopravě
	53 Poštovní a kurýrní činnosti
I Ubytování, stravování, pohostinství	55 Ubytování
	56 Stravování a pohostinství
J Informační a komunikační činnosti	58 Vydavatelské činnosti
	59 Činnosti v oblasti filmů, videozáznamů a televizních programů, pořizování zvuko-
	60 Tvorba programů a vysílání
	61 Telekomunikační činnosti
	62 Činnosti v oblasti informačních technologií
	63 Informační činnosti
K Peněžnictví a pojišťovnictví	64 Finanční zprostředkování, kromě pojišťovnictví a penzijního financování
	65 Pojištění, zajištění a penzijní financování, kromě povinného sociálního zabezpečení
	66 Ostatní finanční činnosti
L Činnosti v oblasti nemovitostí	68 Činnosti v oblasti nemovitostí
M Profesionální, vědecké a technické činnosti	69 Právní a účetnické činnosti
	70 Činnosti vedení podniků; poradenství v oblasti řízení
	71 Architektonické a inženýrské činnosti; technické zkoušky a analýzy
	72 Výzkum a vývoj
	73 Reklama a průzkum trhu
	74 Ostatní profesní, vědecké a technické činnosti
	75 Veterinární činnosti
	77 Činnosti v oblasti pronájmu a operativního leasingu
	78 Činnosti související se zaměstnáním

N Administrativní a podpůrné činnosti	79 Činnosti cestovních agentur, kancelářů a jiné rezervační a související činnosti
	80 Bezpečnostní a pátrací činnosti
	81 Činnosti související se stavbami a úpravou krajiny
	82 Administrativní, kancelářské a jiné podpůrné činnosti pro podnikání
O Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení	84 Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení
P Vzdělávání	85 Vzdělávání
Q Zdravotní a sociální péče	86 Zdravotní péče
	87 Pobytové služby sociální péče
	88 Ambulantní nebo terénní sociální služby
R Kulturní, zábavní a rekreační činnosti	90 Tvůrčí, umělecké a zábavní činnosti
	91 Činnosti knihoven, archivů, muzeí a jiných kulturních zařízení
	92 Činnosti heren, kasin a sázkových kancelářů
	93 Sportovní, zábavní a rekreační činnosti
S Ostatní činnosti	94 Činnosti organizací sdružujících osoby za účelem prosazování společných zájmů
	95 Opravy počítačů a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost
	96 Poskytování ostatních osobních služeb
T Činnosti domácností jako zaměstnavatelů; Činnosti domácností produkujících blíže neurčené výrobky a služby pro vlastní potřebu	97 Činnosti domácností jako zaměstnavatelů domácího personálu
	98 Činnosti domácností produkujících blíže neurčené výrobky a služby pro vlastní potřebu
U Činnosti exteritoriálních organizací a orgánů	99 Činnosti exteritoriálních organizací a orgánů

Zdroj: Klasifikace činností CZ NACE

PRO ZÁJEMCE

Klasifikace činností CZ-NACE se používá například při vydávání oprávnění k podnikání (např. živnostenské listy) a pro zařazení předmětů podnikání firm. Předmět podnikání tedy musí být zařazený je nějaké z kategorií CZ-NACE. Klasifikaci též používá Český statistický úřad, jednotlivá ministerstva a úřady pro zpracování statistických dat a jejich srovnání mezi státy. Díky tomu lze činnosti porovnávat mezi jednotlivými evropskými státy, protože je její používání ve státech Evropské unie povinné (také v rámci Eurostatu). Více viz https://www.czso.cz/csu/czso/klasifikace_ekonomickych_cinnosti_cz_nace.

Odvětvová struktura ekonomiky pak představuje zastoupení jednotlivých odvětví na celkové produkci (zaměstnanosti) v daném státě, a to buď jednotlivě nebo agregátně (v rámci jednotlivých skupin zvolených odvětví). Obecně můžeme členit jednotlivé ekonomické činnosti (odvětví) do čtyř základních skupin, které reflektují hlavní ekonomické činnosti: výroba, obchod, služby a veřejnou správu. Pak bychom mohli v těchto skupinách definovat například tyto národohospodářské aktivity: (1) výroba: dobývání nerostných surovin, stavebnictví a průmysl; (2) obchod: maloobchodní a velkoobchodní činnosti; (3) služby: pohostinství a ubytování, rekreační služby, kultura, doprava, skladování, telekomunikační a

informační služby, finanční a pojišťovací služby, opravy, věda a výzkum; (4) aktivity týkající se oblasti veřejné správy a veřejného sektoru: obrana, sociální zabezpečení a sociální služby, zdravotnictví a školství, fungování samotné veřejné správy.

Srovnání odvětvové struktury daného hospodářství je žádoucí sledovat nejen v průběhu času (vývoj odvětvové struktury v rámci časových řad), ale také mezi vybranými zeměmi, případně na regionální úrovni, tj. mezi regiony. Zastoupení jednotlivých odvětví a jejich vývoj v čase definuje hospodářské zaměření dané ekonomiky, vymezuje ji vůči ostatním sledovaným ekonomikám, reflektuje ekonomické změny, které v daném hospodářství probíhají a detekuje hospodářský vývoj v blízké budoucnosti. Na jejím základě a na znalosti dostupných zdrojů tak lze určit rozvojový potenciál dané ekonomiky a korigovat jej na pozadí vytýčených národohospodářských a politických cílů.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

V rámci komparace odvětví a sestavování odvětvové struktury se nejčastěji používají ukazatele: (1) hrubá přidaná hodnota v běžných cenách, (2) zaměstnanci, (3) odvětvová produktivita práce (tj. výstup hrubé přidané hodnoty na jednoho zaměstnance), (4) náhrady zaměstnancům a (5) tvorba hrubého fixního kapitálu. Velikost těchto ukazatelů v rámci regionů ČR je snadno dostupná na Českém statistickém úřadu (Úvod > Statistiky > HDP, národní účty > Regionální účty > Vybrané ukazatele v odvětvovém členění. Většina dat je k dispozici od roku 1995), pro potřeby komparace mezi zeměmi Evropské unie je pak vhodný Eurostat.

Tabulka: HPH V BĚŽNÝCH CENÁCH, 2017 (V MIL. KČ) A PROCENTUÁLNÍ PODÍL KRAJŮ ČR NA JEDNOTLIVÝCH ODVĚTVÍCH

Území	Hrubá přidaná hodnota v běžných cenách	Zemědělství, lesnictví a rybnářství	Průmysl, těžba a dobývání celkem	Stavebnictví	Obchod, doprava, ubytování a pohostinství	Informační a komunikační činnosti	Peněžnictví a pojišťovnictví	Činnosti v oblasti nemovitostí	Profesní, vědecké, technické a administrativní činnosti	Veřejná správa a obrana, vzdělávání, zdravotní a sociální péče	Ostatní činnosti	
NACE	A	B+C+D+E	C	F	G+H+I	J	K	L	M+N	O+P+Q	R+S+T+U	
Česká republika (v mil. Kč)	4529144	103851	1435239	1214461	241298	857026	238522	181735	387546	307275	677129	99523
Hlavní město Praha	25,43%	4,20%	8,36%	6,25%	22,10%	29,81%	61,68%	66,24%	29,19%	48,63%	23,55%	29,15%
Středočeský kraj	11,88%	13,97%	16,20%	17,80%	10,12%	12,55%	3,13%	6,01%	12,77%	8,26%	8,51%	8,36%
Jihočeský kraj	4,90%	10,43%	5,38%	5,03%	5,84%	4,92%	1,73%	2,59%	4,51%	2,85%	5,52%	5,22%
Plzeňský kraj	5,06%	7,16%	6,28%	6,41%	4,80%	4,54%	2,19%	2,81%	4,90%	3,58%	5,13%	5,81%
Karlovarský kraj	1,85%	2,83%	1,77%	1,57%	1,79%	2,04%	0,31%	0,34%	2,25%	0,91%	2,57%	3,46%
Ústecký kraj	5,61%	4,90%	7,32%	6,21%	6,62%	4,77%	2,43%	1,36%	5,33%	3,27%	6,41%	4,92%
Liberecký kraj	3,19%	2,35%	4,31%	4,70%	3,14%	2,67%	1,09%	1,15%	3,04%	1,98%	3,52%	3,24%
Královéhradecký kraj	4,82%	7,27%	6,91%	7,39%	4,25%	3,93%	2,40%	1,54%	3,91%	2,37%	4,92%	3,69%
Pardubický kraj	3,98%	6,53%	4,85%	5,16%	4,22%	3,55%	2,57%	3,19%	3,62%	2,17%	4,03%	3,21%
Kraj Vysočina	3,95%	9,56%	5,09%	5,29%	4,88%	3,35%	1,01%	0,78%	4,60%	1,86%	3,82%	2,29%
Jihomoravský kraj	10,53%	11,27%	9,04%	8,77%	13,01%	10,79%	12,68%	8,96%	9,86%	11,65%	11,63%	12,25%
Olomoucký kraj	4,69%	7,38%	5,26%	5,61%	5,11%	4,47%	1,69%	1,08%	4,58%	2,96%	6,15%	4,08%
Zlínský kraj	4,71%	5,03%	6,86%	7,64%	5,35%	3,92%	1,38%	1,18%	4,27%	2,85%	4,15%	4,43%
Moravskoslezský kraj	9,40%	7,12%	12,36%	12,18%	8,78%	8,70%	5,72%	2,76%	7,17%	6,66%	10,10%	9,87%

9.2 Ekonomicko-geografická analýza odvětvových charakteristik

Ke stanovení koncentrace, specializace a diverzifikace ekonomických činností na území regionu se využívá ekonomicko-geografické analýzy. Hodnocení ekonomického odvětví prostřednictvím ekonomicko-geografické analýzy lze provádět mnoha způsoby např. (1) hodnocením velikosti odvětví, (2) hodnocením struktury odvětví a (3) hodnocením odvětví dle odvětvové koncentrace a míry specializace odvětví v daném regionu. Výsledky ekonomicko-geografické analýzy je standardně možné srovnávat vůči sobě navzájem napříč časovými obdobími, meziodvětvově, meziregionálně, případně prostřednictvím jejich kombinace.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Hodnocení ekonomických odvětví napříč regiony lze provádět prostřednictvím (1) hodnocení velikosti odvětví, (2) hodnocení struktury odvětví a (3) lokalizační analýzou.

Propojení tradiční geografie průmyslu a klasické ekonomické analýzy hospodářských odvětví dovoluje rozšířit poznatky pro ekonomickou praxi o další roviny zkoumání stavu a vývoje dílčích odvětví nebo jejich uskupení v daném regionu. Zkoumány tak mohou být odvětvové specializace a koncentrace ekonomiky ve sledovaném prostoru včetně analýzy následných aglomeračních či dispersních tendencí vyplývajících z fluktuace odvětví napříč prostorem a časem. Tato skutečnost nabízí další možnosti definování regionů z ekonomicko-hospodářského hlediska jako ekonomicko-geografických celků se svými prostorovými zákonitostmi a otevírá prostor pro další ekonomicko-sociální implikace v kontextu jiných analýz.

9.2.1 UKAZATELÉ VELIKOSTI ODVĚTVÍ

Charakteristika odvětví dle ukazatelů velikosti patří mezi nejjednodušší způsoby, jak zvolené odvětví popsat. Zvolené odvětví nebo skupiny odvětví se nejčastěji hodnotí podle:

- počtu zaměstnanců nebo počtu firem v odvětví,
- objemu či obratu produkce,
- kapacity strojního zařízení či hodnoty základních výrobních prostředků,
- hodnoty výroby či poskytovaných služeb např. prostřednictvím přidané hodnoty,
- hodnoty tvorby hrubého fixního kapitálu aj.

Pro definování odvětví dle ukazatelů velikosti je žádoucí popsat a stanovit podstatné charakteristické vlastnosti toho či onoho odvětví. Obvykle se jedná o uvedení velikosti sledovaných proměnných v absolutních hodnotách.

9.2.2 UKAZATELÉ STRUKTURY ODVĚTVÍ

Ukazatelé struktury odvětví charakterizují význam a postavení jednotlivých odvětví ve zvolené teritoriální jednotce. Stanovené odvětví, skupina odvětví nebo celá odvětvová struktura ekonomiky v daném regionu je zde analyzována na pozadí řady dílčích ukazatelů jakými mohou například být podíly daného odvětví na celkové odvětvové struktuře dle:

- zaměstnanosti,
- exportu produkce,
- tvorby hrubého fixního kapitálu,
- objemu výstupu nebo
- vytvořené (hrubé) přidané hodnotě.

Jedná se tedy o ukazatele v relativních hodnotách. Ukazatelé struktury odvětví díky této relativitě umožňují daleko lepší srovnatelnost regionálně vymezených relevantních ukazatelů vůči sobě navzájem. V rámci analýzy vnitřní struktury odvětví lze také zkoumat dílčí rozdíly mezi odvětvími například v odvětvové zaměstnanosti z hlediska pohlaví či věku, dle vzdělanostní struktury, dle velikosti firem, dle náhrad zaměstnancům apod.

9.2.3 GEOGRAFICKÁ KONCENTRACE A SPECIALIZACE ODVĚTVÍ (LOKALIZAČNÍ ANALÝZA)

Lokalizační analýza v kontextu analýzy odvětví nám poskytuje informace o prostorovém uspořádání hospodářských aktivit. Analyzován je zde především stav a dynamika rozmístění a umístění ekonomických odvětví na daném území. Práce s daty na úrovni regionů nám sice neposkytuje dostatečné informace o konkrétní lokalizaci daných ekonomických aktivit, nicméně významně vypovídá o významu odvětví v daném regionu v kontextu širšího území. Cílem lokalizační analýzy je tak zjistit postavení zvoleného odvětví v dané územní jednotce vůči všem ostatním odvětvím a stanovit jeho podíl na celkové struktuře hospodářských aktivit v daném regionu. Mezi základní metody hodnocení postavení odvětví v regionu patří:

- index koncentrace a specializace,
- koeficient specializace,
- index lokalizace,
- Lorenzova křivka a
- Giniho index.

Indexy měřící koncentraci mezi regiony mají přirozený protipól v indexech měřících absolutní a relativní specializaci, jež zachycuje odvětvovou strukturu regionů. Zatímco prostorová koncentrace vypovídá o tom, jak je dané odvětví koncentrováno mezi regiony, indexy specializace určují, jaká je distribuce odvětví v konkrétním regionu (Šimanová a Trešl, 2011).

K ZAPAMATOVÁNÍ

Mezi základní metody hodnocení jednotlivých odvětví a odvětvové struktury v regionu patří: (1) Herfindalův index koncentrace a specializace, (2) koeficient specializace, (3) index lokalizace, (4) Lorenzova křivka a (5) Giniho index.

1. Herfindalův index pro koncentraci a Herfindalův index pro specializaci

Herfindalovy indexy koncentrace (H_j^C) a specializace (H_i^S) patří mezi jedny z nejnámějších ukazatelů sektorové regionální specializace a geografické koncentrace ekonomických odvětví nepřímo vypovídající o rozložení a úspěšnosti firem v regionu. Oba indexy spočítáme prostřednictvím těchto rovnic:

$$H_j^C = \sum_{i=1}^n (g_{ij}^C) \quad a \quad H_i^S = \sum_{j=1}^m (g_{ij}^S)$$

$$\text{kde} \quad g_{ij}^C = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^n x_{ij}} = \frac{x_{ij}}{x_j} \quad a \quad g_{ij}^S = \frac{x_{ij}}{\sum_{j=1}^m x_{ij}} = \frac{x_{ij}}{x_i}$$

a kde: i – region; j – sektor (ekonomické odvětví); X – celková národní hrubá přidaná hodnota; X_{ij} – hrubá přidaná hodnota vytvořená odvětvím j v regionu i ; X_j – celková hrubá přidaná hodnota vytvořená odvětvím j ; X_i – celková hrubá přidaná hodnota regionu i ; g_{ij}^C – podíl regionu i na celkové odvětvové hrubé přidané hodnotě vytvořené odvětvím j ; g_{ij}^S – podíl odvětví j na celkovém výstupu regionu i .

Hodnota Herfindalových indexů je tím vyšší, čím je vyšší stupeň sledované koncentrace či specializace. Je-li hodnota indexu rovna 1, je sektor j zcela koncentrován v jednom regionu i , což znamená, že region i se plně specializuje toliko na jednu ekonomickou činnost definovanou jedním sektorem j .

2. Koeficient specializace

Koeficient specializace je základním ukazatelem charakterizujícím specializaci sledovaného odvětví ve zvolené územní jednotce. Jedná se o regionální podíl odvětvové charakteristiky (obvykle odvětvové zaměstnanosti či hodnoty odvětvové produkce) na celkové odvětvové charakteristice celého analyzovaného regionu (např. státu). Při výpočtu obecného indexu specializace (IS_{ij}) vycházíme částečně z výpočtů Herfindalových indexů, kdy index specializace vypočítáme rovnicí:

$$IS_{ij} = g_{ij}^C \times g_{ij}^S \times 100$$

Koeficient, či také index, specializace informuje o orientaci území z hlediska odvětvové struktury ekonomiky. Dává představu o stupni významnosti odvětví v dané územní jednotce v porovnání s postavením odvětví v hierarchicky vyšší prostorové jednotce (Toušek et al., 2008, s. 189, upraveno).

Hodnoty koeficientu specializace nabývají hodnot mezi 0 a 100, tj. $IS_{ij} \in \langle 0 | 100 \rangle$. Pokud hodnota koeficientu specializace činí 0, pak se sledované odvětví v dané teritoriální jednotce nenachází. Naproti tomu, dosahuje-li koeficient specializace hodnoty 100, je dané odvětví v této teritoriální jednotce zcela koncentrováno a je tak jediným odvětvím na tomto území působícím. Jinak řečeno, čím vyšší je hodnota koeficientu, tím vyšší je podíl sektorově vybrané proměnné v regionu a v daném odvětví, což naznačuje vyšší specializaci regionu v dané ekonomické činnosti vymezené požadovaným odvětvím.

3. Index lokalizace

Pomocí lokalizačního kvocientu (IL_{ij}) zkoumáme úroveň koncentrace odvětví ve zvolené teritoriální jednotce s úrovní koncentrace odvětví v hierarchicky vyšším regionu, a to v kontextu počtu obyvatel. Index lokalizace vypočítáme prostřednictvím následující rovnice:

$$IL_{ij} = \frac{g_{ij}^C \times 100}{S_i / S}$$

kde: IL_{ij} - je index lokalizace; S_i udává celkový počet obyvatel i -té teritoriální jednotky, které se účastní koncentrace; S - celkový počet obyvatel.

Hodnoty indexu lokalizace nabývají hodnot kolem čísla 1. Je-li hodnota indexu rovna přímo jedné ($IL_{ij}=1$) je zastoupení odvětví j v daném regionu i proporcionální. Výsledek indexu menší než jedna ($IL_{ij}<1$) znamená podproporcionální zastoupení odvětví v regionu a opačně, hodnota indexu větší než jedna ($IL_{ij}>1$) značí nadproporcionální zastoupení analyzovaného odvětví v regionu.

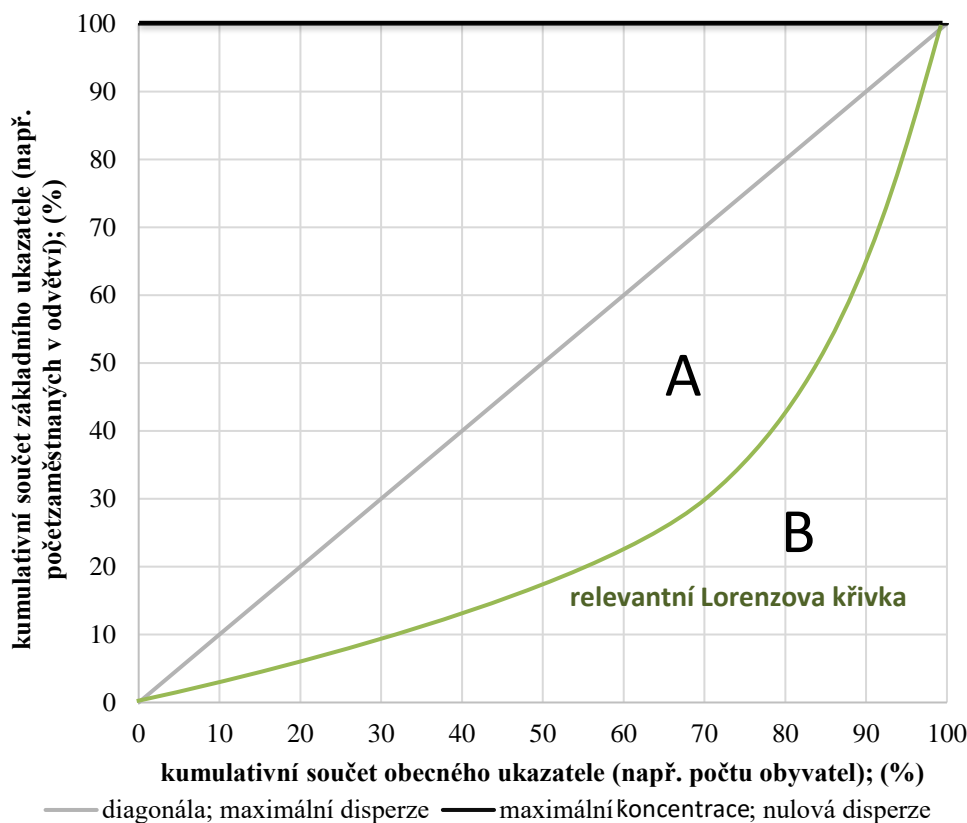
4. Lorenzova křivka (křivka lokalizace)

Vhodným nástrojem pro grafické vyjádření koncentrace zvoleného odvětví je Lorenzova křivka (Lorenzova křivka lokalizace), jež znázorňuje rozmístění sledovaného odvětví v dané územní jednotce prostřednictvím vybraného základního ukazatele (odvětvová zaměstnanost, hodnota odvětvové produkce) k obecnému ukazateli, kterým může být počet obyvatel v jednotlivých regionech, počet firem na daném území, případně rozloha územní jednotky atd. Jedná se snadný nástroj porovnání reálného prostorové rozmístění (odvětví) vůči rozmístění ideálnímu - uniformnímu.

Tvar zkonstruované Lorenzovy křivky (křivky reálného rozdělení), jež vznikne propojením příslušných bodů, vyjadřuje úroveň koncentrace odvětví ve sledované teritoriální jednotce. Čím dále je Lorenzova křivka od středové úhlopříčky (diagonály), tím je stupeň

koncentrace odvětví v oblasti vyšší a naopak. Je-li skutečná Lorenzova křivka totožná s diagonálou je pro daný region charakteristická maximální disperze odvětví, tj. zvolené odvětví je zde zastoupeno dokonale proporcionálně a na území se nekonzcentruje.

OBRÁZEK 5: KONCENTRACE ODVĚTVÍ VYJÁDŘENÁ OBEČNOU LORENZOVOU KŘIVKOU

Zdroj: Turečková (2017)

Lorenzova křivka je známou grafickou interpretací Giniho koeficientu charakterizovaného níže v textu.

Křivka lokalizace je specifický případ Lorenzovy křivky, kdy se tato křivka konstruuje na základě indexu lokalizace tím způsobem, že na osu x nanášíme základní charakteristiku danou koeficientem osídlení (SP_j) a na osu y nanášíme sledovanou charakteristiku vyjádřenou prostřednictvím koeficientu specializace (P_{ij}). Samotné konstrukci křivky lokalizace předchází seřazení indexu lokalizace od největšího po nejmenší, kdy následně na jednotlivé osy nanášíme kumulované součty požadovaných proměnných.

5. Giniho index (koeficient)

Giniho index (GI_i) se v rámci ekonomicko-geografické analýzy využívá k výpočtu prostorové koncentrace a specializace prostřednictvím veličin jako je sektorová (odvětvová) zaměstnanost, produkce či přidaná hodnota. Giniho index je definován jako plocha mezi

uhlopříčkou reprezentující minimální koncentraci průmyslu (maximální disperzi, diagonálu) a čarou decilů (kvantilů aj.) Lorenzovy křivky (křivkou reálného rozdělení). Giniho index lze vyjádřit následujícím vztahem: $GI_j = \frac{A}{A+B}$

kde: GI_j je Giniho index j -tého odvětví; A a B jsou plochy vymezené Lorenzovou křivkou (viz Obrázek č. 7). Giniho index GI_j nabývá hodnot od 0 do 1, tj. $GI_j \in \langle 0|1 \rangle$. Čím je hodnota Giniho indexu blíže nule, tím je rozdělení odvětví v dílčích územních jednotkách vzájemně bližší, tj. odvětví je mezi regiony koncertováno rovnoměrně, tj. distribuce odvětví je uniformní. Naproti tomu Giniho index na úrovni 1 vyjadřuje situaci, kdy je dané odvětví koncertováno v jednom jediném regionu (Navrátil a Martinát, 2011, upraveno).

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Tabulka níže zobrazuje hodnoty indexu specializace, tj. které odvětví v rámci regionu jsou dominantnější než jiná. Hlavní město Praha se specializuje na skupinu odvětví Obchod, doprava, ubytování a pohostinství, nejméně pak na činnosti spojené se zemědělstvím, lesnictvím a rybnářstvím. Všechny ostatní kraje se ze všech odvětví nejvíce specializují na aktivity spojené s průmyslem, těžbou a dobýváním. Karlovarskému kraji se daří v obchodě, dopravě, ubytování a pohostinství, stejně jako Jihomoravskému kraji a skupině odvětví O+P+Q, stejně jako Olomouckému kraji. Mimo Hlavní město Prahu se v ostatních krajích příliš nerozvíjí aktivity spojené s Peněžnictvím a pojišťovnictvím, stejně jako Ostatní činnosti mimo Karlovarský kraj. Jihomoravský kraj se také specializuje na Informační a komunikační činnosti atd.

Tabulka: INDEX SPECIALIZACE, 2017

Území	Zemědělství, lesnictví a rybnářství	Průmysl, těžba a dobývání	Stavebnictví	Obchod, doprava, ubytování a pohostinství	Informační a komunikační činnosti	Peněžnictví a pojišťovnictví	Činnosti v oblasti nemovitostí	Profesní, vědecké, technické a administrativní činnosti	Veřejná správa a obrana, vzdělávání, zdravot. a soc. péče	Ostatní činnosti
NACE	A	B+C+D+E	F	G+H+I	J	K	L	M+N	O+P+Q	R+S+T+U
Hlavní město Praha	0,004	0,104	0,046	0,222	0,128	0,105	0,098	0,130	0,138	0,025
Středočeský kraj	0,027	0,432	0,045	0,200	0,014	0,020	0,092	0,047	0,107	0,015
Jihočeský kraj	0,049	0,348	0,064	0,190	0,019	0,021	0,079	0,039	0,168	0,023
Plzeňský kraj	0,032	0,394	0,051	0,170	0,023	0,022	0,083	0,048	0,152	0,025
Karlovarský kraj	0,035	0,303	0,051	0,209	0,009	0,007	0,104	0,033	0,208	0,041
Ústecký kraj	0,020	0,413	0,063	0,161	0,023	0,010	0,081	0,040	0,171	0,019
Liberecký kraj	0,017	0,429	0,053	0,158	0,018	0,014	0,082	0,042	0,165	0,022
Královéhradecký kraj	0,035	0,454	0,047	0,154	0,026	0,013	0,069	0,033	0,152	0,017
Pardubický kraj	0,038	0,386	0,057	0,169	0,034	0,032	0,078	0,037	0,151	0,018
Kraj Vysočina	0,056	0,408	0,066	0,160	0,013	0,008	0,100	0,032	0,144	0,013
Jihomoravský kraj	0,025	0,272	0,066	0,194	0,063	0,034	0,080	0,075	0,165	0,026
Olomoucký kraj	0,036	0,356	0,058	0,180	0,019	0,009	0,084	0,043	0,196	0,019
Zlínský kraj	0,024	0,461	0,060	0,157	0,015	0,010	0,078	0,041	0,132	0,021
Moravskoslezský kraj	0,017	0,417	0,050	0,175	0,032	0,012	0,065	0,048	0,161	0,023

9.3 Ekonomické sektory a sektorová struktura ekonomiky

Každý ekonomický systém tvoří celá řada vzájemně provázaných prvků, které můžeme na základě podobných znaků seskupit do určitých kategorií a navzájem je tak analyzovat. Sloučíme-li podobné ekonomické činnosti do jednotlivých odvětví a ty dále zařadíme do obecně vymezených národohospodářských sektorů, získáme poměrně jednoduchý a současně i všeobecný prostředek, jak charakterizovat ekonomickou strukturu a vyspělost kterékoli země či regionu s možností srovnávat je navzájem v rámci světové ekonomiky nebo v průběhu času. Pro regionální ekonomiku tak má strukturální vývoj a jeho sektorová, resp. odvětvová skladba klíčový význam.

Vývoj podílu jednotlivých sektorů na celkové zaměstnanosti a výstupu ekonomiky odráží přechod od „zemědělské“ - tradiční ekonomiky, přes „průmyslové“ - industriální hospodářství k moderní ekonomice, spojené s dominantním podílem služeb.

Zemědělství, služby nebo výroba jsou tradičně definované sektory, které jsou všeobecně zakotvené v konvenčním ekonomickém myšlení. Formování znalostní ekonomiky, růst konkurenceschopnosti a debaty o ustanovení čtvrtého, „nově vyčleněného“, výrobního faktoru ve formě technologie, vytvořily prostor a potřebu definovat čtvrtý ekonomický sektor, který by reflektovat tyto podněty a dokázal by je určitým způsobem obsáhnout. V souvislosti s tím se začíná používat také termín znalostní ekonomika (knowledge economy). Znalostní ekonomika je založená na rozvíjení a využívání znalostí, dovedností a inovačního potenciálu, které úzce souvisí s aktivitami zahrnutými do kvartálního sektoru. A právě znalostní ekonomika, formována znalostmi společností, využívá těchto svých nehmotných aktiv ke zvyšování produktivity napříč všemi spektry hospodářských aktivit a je proto významným zdrojem konkurenčních výhod ve všech oblastech (regionální) ekonomiky.

DEFINICE

Sektorová (odvětvová) struktura ekonomiky představuje rozložení jednotlivých ekonomických aktivit sloučených do logických skupin (odvětví, sektorů) a jejich vzájemné zastoupení v celku. Zkoumáme-li podíl odvětví či jejich skupin (ekonomických sektorů) na území regionu, pak se bavíme o sektorové struktuře regionů.

PRO ZÁJEMCE

Budeme-li se dívat na vývoj sektorové struktury v průběhu času a chápat jej jako podíl konkrétního sektoru na HDP nebo na celkové zaměstnanosti, pak tato struktura přímo kopíruje vývoj úrovně společnosti během celého období její existence. Je zřejmé, že od nejstarších dob (společnost lovců a sběračů, zemědělská revoluce), přes starověk až po středověk (agrární společnost) dominovalo v ekonomických vztazích naturální hospodářství a podíl primárního sektoru byl značný, třebaže pozvolna klesal úměrně růstu sektoru výroby

a služeb (zřetelněji v období manufakturní výroby, 15. - 17. století). V průběhu 18. století se struktura ekonomiky mění v důsledku průmyslové revoluce a převažujícím se stává sektor sekundární, aby i tento byl o dvě století později překonán rychle se rozvíjejícími se službami. Takto všeobecně popsané schéma vývoje sektorové struktury nemusí platit doslovně, protože je implicitně typické pouze pro hospodářsky vyspělé země (regiony), a to ještě ne pro všechny. Platí však, že čím je ekonomická vyspělost země (regionu) vyšší, tím více roste význam terciárního sektoru a současně v dnešní době existují země (regiony), označované za rozvojové, které se i nadále silně spoléhají na odvětví zařazená do prvních dvou sektorů, protože nechtějí, nebo nemohou jinak.

9.3.1 TRADIČNÍ A ROZŠÍŘENÉ VYMEZENÍ ODVĚTVOVÉ STRUKTURY EKONOMIKY

Počátky rozdělení hospodářských sektorů (odvětví), tak jak je dnes obecně vnímá ekonomická věda, nacházíme v pracích prvních merkantilistů a fyziokratů, třebaže zmínky o členění hospodářských činností a lidí do určitých skupin podle podobných znaků jsou známy již ze starověké Číny nebo antického Řecka. V moderní historii to byl právě Sir William Petty a později Francois Quesnay, kteří jako první popsali konkrétní vazby a dopady změn v ekonomice na jednotlivé národohospodářské sektory. Třebaže se později definováním, kategorizací a zařazením konkrétních odvětví do daných hospodářských sektorů zabývala celá řada význačných ekonomů a ekonomických škol, užíváme dnes obvykle všeobecně platné členění na tři základní: primární, sekundární a terciární.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Tradičně rozlišujeme tři základní sektory, a to sektor primární, zaměřený na zemědělství, sektor sekundární s činnostmi týkající se oblasti výroby a zpracování a sektor terciární, zahrnující všechny poskytované služby.

O primárním sektoru (primary sector) můžeme zcela oprávněně říci, že zahrnuje ty ekonomické činnosti, které jsou svou povahou základní a prvotní a lidem vývojově nejbližší. Jedná se o nejstarší činnosti, které, v rámci evoluce člověka, byly na jednu stranu používány jako záměrný prostředek k získávání obživy a uspokojování běžných potřeb, a na druhou stranu se samy o sobě staly podnětem k dalšímu rozvoji lidských schopností a dovedností. Mezi takovéto činnosti řadíme zemědělství a chov dobytka, včelařství, sběr plodů, rybníkářství a rybolov, lov zvěře a lesní hospodářství, pastevectví, těžbu dřeva a těžbu nerostných surovin. Struktura a velikost primárního sektoru zcela závisí na geograficko-biologicko-geologické poloze (lokaci) té či oné konkrétní ekonomiky. Bohaté zdroje nerostných

surovin, úrodná půda nebo kvalita lesních porostů jsou samy o sobě přirozeným předpokladem k rozvoji tohoto sektoru a současně dávají zemi nespornou konkurenční výhodou vůči jiným státům, které obdobnými zdroji nebo podmínkami nedisponují.

Činnosti spadající do sekundárního sektoru (secondary sector) přímo souvisí s přeměnou surovin a polotovarů na hotové výrobky. Obecně se jedná o proces výroby, zpracování, montáže a výstavby. Konkrétně zde patří zpracování kovů a hutní průmysl, automobilový průmysl, výroba vlaků, letadel a lodí, textilní a chemický průmysl, strojírenství, potravinářský průmysl, stavebnictví, rozvody energetických sítí, farmaceutický průmysl a řada dalších. Činnosti sekundárního sektoru ekonomiky již nejsou, tak jak tomu bylo v případě primárního, vázány na oblast rozmístění významných zdrojů, a záleží tak pouze na samotném uvážení podnikatelských subjektů, zda se jim vyplatí přesunout výrobu dále (pryč) od zdrojů či nikoli. Do tohoto procesu rozhodování vstupují takové faktory, jako jsou náklady na dopravu, dostatečná kvalifikovaná pracovní síla, mzdové náklady, právní, bezpečnostní a daňová situace v oblasti, všeobecný přístup k ekologii a ochraně životního prostředí, případně blízkost obchodních partnerů či konečných zákazníků.

Terciární sektor ekonomiky (tertiary sector) zahrnuje všechny hospodářské činnosti nemotné podstaty, tedy služby určené pro domácnosti, firmy a stát sloužící k uspokojování potřeb jak individuálních, tak i kolektivních. Spočívá v poskytování služeb, mezi něž například řadíme maloobchod, velkoobchod, přepravu, distribuci, cestovní ruch a ubytování, stravování, bankovníctví a pojišťovnictví, administrativní, poradenské a právní služby, zdravotnictví, zábavní průmysl, média a telekomunikační služby, školství, vzdělávání, knihovnictví a jiné. Povaha charakteru jednotlivých služeb a jejich enormní variabilita nedovoluje stanovit společná doporučení pro jejich způsob poskytování. Zatímco někteří poskytovatelé služeb jsou místně vázání na své zákazníky a osobní kontakt je pro ně velice důležitý (kadeřnictví, pohostinství, lékárenské služby), jiné služby mohou být dodávány globálně, napříč státy a kontinenty (počítačové služby, tiskařské služby, transport).

Významný růst podílu terciárního sektoru na HDP a zaměstnanosti v průběhu 20. století v řadě zemí vedl část ekonomů k diskuzím a argumentacím o nutnosti přesunout účelně definovanou a specificky vymezenou skupinu služeb z tradičně pojatého sektoru služeb ven, do nového sektoru/sektorů, a rozlišit tak doposud jednostranné vnímání služeb s cílem detailněji analyzovat jejich vývoj a vliv na celkové hospodářství země. Z terciárního sektoru se tak vymezil nový sektor - sektor kvartální, někdy označovaný jako kvartérní.

Jak již bylo zmíněno v úvodu, rostoucí tendence přikládat znalostem a informacím stále větší význam a důležitost pro jejich vlastnost podporovat růst ekonomiky, zvyšovat její kvalitu a konkurenceschopnost, vedla v praktické, ale hlavně v teoretické rovině, k rozšíření spektra ekonomických sektorů o sektor kvartální. Do něj se vyčlenila specifická skupina služeb, dříve zařazena do univerzálně pojatého terciárního sektoru, která se svým charakterem týká všech oblastí intelektuálních aktivit a činností.

Pro kvartální sektor jsou typické služby vztahující se ke generování a sdílení informací, vzdělávání a vědeckému výzkumu, patří zde celá oblast vývoje a využití technologií, ať už

se jedná o technologie informační, komunikační, výrobní, výpočetní, environmentální či biotechnologie. Tuto hlavní skupinu doplňuje poradenství, finanční služby a činnosti týkající se zdravotní péče a lékařského výzkumu.

Kvartální sektor a jeho podíl na celkové sektorové struktuře ekonomiky je podmíněn vysoce kvalifikovanou a vzdělanou pracovní silou a schopností daných ekonomik tento svůj lidský a intelektuální kapitál efektivně využít. Z toho důvodu je možné předpokládat jeho vyšší zastoupení ve vyspělých zemích a opačně, případně jeho rostoucí význam v průběhu času a do budoucna. Je neoddělitelnou vlastností výstupu kvartálního sektoru, že přímo či nepřímo, záměrně či nechtěně, bezprostředně či se zpožděním, ale zcela jistě, ovlivní dosavadní sektorovou strukturu a produktivitu ve všech sférách hospodářských činností.

Kvartální sektor je motorem inovací, vytváří prostor pro vznik nových trhů a odvětví a odráží se v originálních pracovních a řídicích postupech a metodách. Z toho důvodu je klíčový pro kvantitativní růst a kvalitativní rozvoj ekonomiky států a celé společnosti.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Rozšířená odvětvová struktura rozlišuje čtyři ekonomické sektory, a to sektor primární, sektor sekundární, sektor terciární, zahrnující všeobecné nabízené služby a sektor kvartální, zahrnující specifické, intelektuální služby s vysokou přidanou hodnotou.

Pro kvartální sektor jsou příznačné služby vztahující se ke generování a sdílení znalostí a informací, vzdělávání a vědeckému výzkumu a vývoji a aplikaci technologií. Tuto hlavní skupinu doplňují služby z oblasti poradenství, finančních služeb a činnosti týkající se zdravotní péče a výzkum.

Již dnes někteří uvažují o potřebě vymezit další sektor, označovaný jako kvintální (quinary sector), který by ještě více odrážel změny probíhající na úrovni všech služeb v ekonomice. Kvintální sektor by měl zahrnovat činnosti spojené s pokročilým stupněm vědeckého výzkumu a nevyšší úrovní rozhodování ve společnosti na úrovni vlád, mezinárodních organizací a institucí.

9.3.2 ROZŠÍŘENÁ SEKTOROVÁ STRUKTURA REGIONŮ ČESKÉ REPUBLIKY

Jak již bylo uvedeno dříve, rozšířená sektorová (odvětvová) struktura regionů se skládá z primárního, sekundárního, terciálního a kvartálního sektoru. K jednotlivým odvětvím bude více objasněno v následující kapitole, ale pro vymezení našich čtyř sektorů je nezbytné znát odvětví, která je tvoří.

Zařazení ekonomických činností dle příslušných odvětví vychází z klasifikace NACE Rev. 2., která představuje standardní klasifikaci ekonomických činností, operací a aktivit užívanou v zemích EU. Rozdělení konkrétních 21 tříd specifikovaných odvětví (A-U) do rozšířené sektorové struktury, která reflektuje nově vytvořený kvartální sektor, zobrazuje tabulka níže.

TABULKA 8: VYMEZENÍ ROZŠÍŘENÉ SEKTOROVÉ STRUKTURY EKONOMIKY

Ekonomický sektor	Ekonomické aktivity (odvětví) dle NACE Rev. 2
Primární	A Zemědělství, lesnictví a rybářství B Těžba a dobývání
Sekundární	C Zpracovatelský průmysl D Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla a klimatizovaného vzduchu E Zásobování vodou; činnosti související s odpad. vodami, odpady a sanacemi F Stavebnictví
Terciární	G Velkoobchod a maloobchod; opravy a údržba motorových vozidel H Doprava a skladování I Ubytování, stravování a pohostinství L Činnosti v oblasti nemovitostí O Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení R Kulturní, zábavní a rekreační činnosti S Ostatní činnosti T Činnosti domácností jako zaměstnavatelů a producentů pro vlastní potřebu U Činnosti exterritoriálních organizací a orgánů
Kvartální	J Informační a komunikační činnosti K Peněžnictví a pojišťovnictví M Profesní, vědecké a technické činnosti N Administrativní a podpůrné činnosti P Vzdělávání Q Zdravotní a sociální péče

Poznámka: Klasifikace CZ-NACE byla vypracována podle mezinárodní statistické klasifikace ekonomických činností a nahradila od 1. ledna 2008 Odvětvovou klasifikaci ekonomických činností (OKEČ).

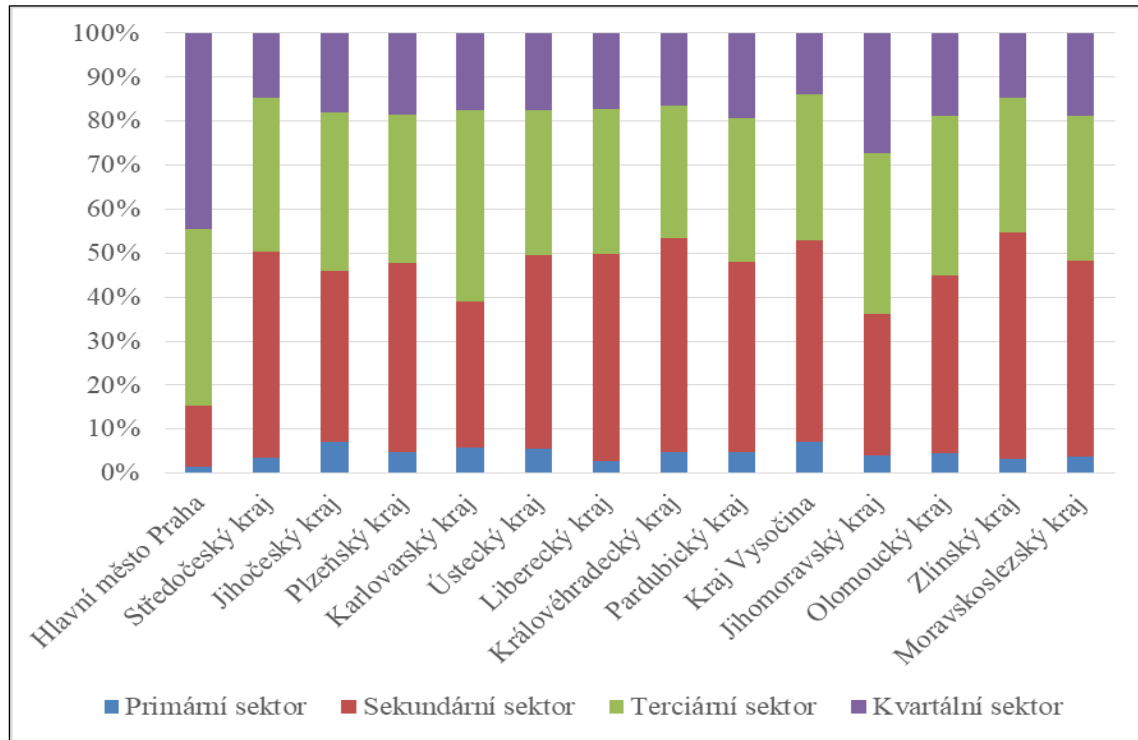
Zdroj: Turečková (2012)

Samotná sektorová struktura se stanovuje jako procentuální podíl ekonomických aktivit zařazených do daného sektoru, tedy primárního, sekundárního, terciárního a kvartálního na celkové hodnotě všech ekonomických činností v daném státě, konkrétně nejčastěji vyjádřených pomocí hrubé přidané hodnoty za stanovené časové období. Hrubou přidanou hodnotu lze nahradit ukazatelem zaměstnanosti (počtem pracovníků) v daném odvětví. Na tomto místě je ale potřeba upozornit, že sektorová struktura celé ekonomiky či ekonomiky konkrétních regionů vyjadřuje toliko procentuální zastoupení jednotlivých sektorů v dané ekonomice. Neposuzuje se zde hodnota vyprodukované produkce či poskytnutých služeb!

PŘÍPADOVÁ STUDIE

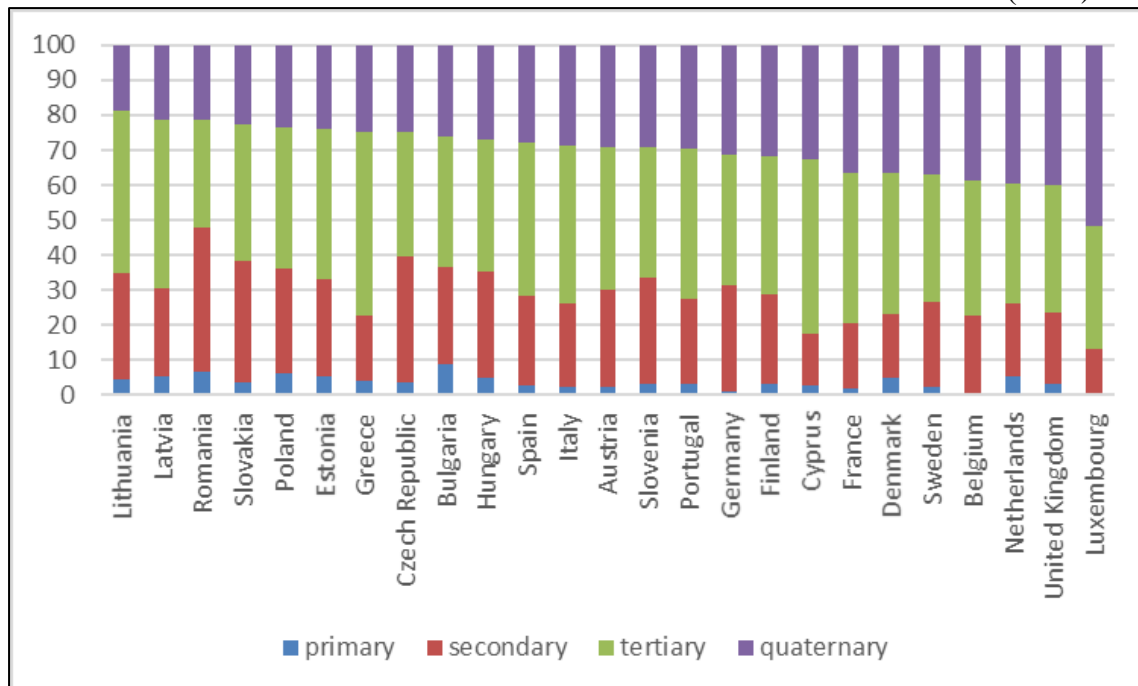

Graf: ROZŠÍŘENÁ SEKTOROVÁ STRUKTURA KRAJŮ ČR (2017)

Zdroj: vlastní na základě dat z ČSÚ

Graf: ROZŠÍŘENÁ SEKTOROVÁ STRUKTURA VYBRANÝCH ZEMÍ (2012)

Zdroj: TUREČKOVÁ, K., 2014

9.4 Výrobní faktory

Výrobní faktory představují vzácné vstupy či zdroje pro výrobu ekonomických statků. V ekonomické teorii nejčastěji rozlišujeme výrobní faktory na primární a sekundární, přičemž mezi primární výrobní faktory patří přírodní zdroje (někdy označované termínem „půda“) a práce a mezi sekundární řadíme kapitál a technologii. Sekundární výrobní faktory jsou vstupy, které již dříve prošly procesem výroby, tj. k jejich prvotní produkci bylo zapotřebí přírodních zdrojů a práce, zatímco mezi primární výrobní faktory řadíme společenské zdroje, které si ekonomické subjekty přivlastňují přímo ze svého okolí.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Ekonomický statek musí splňovat dvě základní charakteristiky, kterými jsou užitečnost a vzácnost. Pokud statek není užitečný a vzácný označujeme ho za statek volný. Statky volné nejsou předmětem ekonomického zkoumání. Ekonomický statek můžeme také dělit na statek veřejný, smíšený nebo soukromý. Ekonomický statek může mít hmotnou (výrobky, zboží) i nehmotnou podobu (služby) a je to takový statek, který je výsledkem hospodářské činnosti (výroby). Výroba je proces, v rámci kterého dochází k uvědomělé přeměně společenských zdrojů na výrobky a služby.

Půda a přírodní zdroje jsou primární výrobní faktor (souhrnně označovaný „půda“), který je produktem přírody a současně je vzácným statkem, protože její množství je omezené (fixní) a ne každý ji může vlastnit. Zahrnuje veškerou část zemského povrchu, nejen zemědělskou a nezemědělskou půdu (i moře je dnes z části ekonomicky využíváno), tak veškeré přírodní zdroje, které lze nalézt nad i pod zemí. Cenu půdy lze vyjádřit prostřednictvím tzv. ekonomické či také pozemkové renty, tj. důchodem, jenž plyne vlastníkovvi tohoto výrobního faktoru. Cena půdy je odvislá od kvality půdy, její polohy a úrodnosti, také od jejího současného i potenciálního využití v budoucnu. Obdobně je to také v případě přírodních zdrojů.

DEFINICE

Ekonomickou rentu můžeme definovat jako částku, vyjadřující rozdíl mezi důchodem, jenž vlastník výrobního faktoru získává za jeho pronájem a minimální částkou, za niž by byl ochoten tento výrobní faktor pronajmout.

Druhým primárním výrobním faktorem je práce, tj. vstup, jenž zahrnuje všechny lidské zdroje, jimiž může v průběhu výrobního procesu disponovat daná společnost (ekonomika). Nositelem práce je člověk a práci lze definovat jako vědomou a účelnou lidskou činnost,

kteřou provádějí zejména lidé, a to s pomocí svých fyzických a duševních předpokladů. Práce se liší svou kvalitou a produktivitou, které se odráží v ceně práce, kterou je mzda. Kvalitu ovlivňuje zejména stupeň kvalifikace pracovní síly, přičemž ekonomie předpokládá existenci přímé úměry mezi kvalitou vykonané práce a kvalifikačním stupněm pracovníka, tj. čím vyšší je kvalifikace pracovníka, tím vyšší je kvalita jím vykonané práce. Naproti tomu produktivita práce představuje objem výstupu na jednoho pracovníka. Produktivita práce tak vyjadřuje účinnost vynakládané práce. V kontextu práce rozlišujeme také pojem intenzita práce, tj. množství vstupu, které si ekonomické subjekty pronajímají na jednotku času.

Kapitál je sekundární výrobní faktor a zahrnuje ty statky, které byly v rámci výrobního procesu již jednou vyrobeny, a to se záměrem jejich následného využití při výrobě jiných statků či služeb. Kapitál pak můžeme rozdělit na: hmotný (fyzický, reálný), jenž zahrnuje suroviny, materiál, polotovary, tovární budovy a výrobní zařízení, nehmotný, kam řadíme zejména duševní vlastnictví, know-how, patenty a licence a kapitál finanční (peníze, cenné papíry aj.). Postavení lidského kapitálu může být sporné a záleží na jeho uchopení v rámci ekonomické teorie. Podobně jako v případě ostatních výrobních faktorů, také kapitál nese svému vlastníkovu důchod, který v tomto případě označíme jako úrok (u finančního kapitálu) nebo zisk (u hmotného a nehmotného kapitálu).

Technologie je, sama o sobě, velice komplexní pojem, na jehož vysvětlení nepostačí ani jedna věta, ani jedna ustálená definice, ale je potřeba diskutovat tento pojem v širším a otevřenějším rámci s ohledem na všechny její vlastnosti a charakteristiky. V obecném pojetí technologie představuje nehmotnou formu praktické aplikace znalostí, která umožňuje vytvářet nové produkty nebo přistupovat ke stávajícím produktům naprosto novým, odlišným a dokonalejším (a zcela jistě efektivnějším) způsobem. Technologie tak stojí na pozadí dějů, jevů a procesů, které odlišují současnost od minulosti a budou odlišovat budoucnost od současnosti. Cenou technologie je technologická renta.

OTÁZKY

1. Jak byste definovali odvětví?
2. Podle čeho členíme ekonomická odvětví v ČR?
3. Jakými způsoby lze provádět hodnocení ekonomických odvětví v dané ekonomice?
4. Na které skupiny členíme rozšířenou sektorovou strukturu ekonomiky?
5. Které výrobní faktory znáte a jak označujeme jejich cenu?

SHRNUTÍ KAPITOLY

V deváté kapitole byly představeny ekonomické činnosti soustředěné do jednotlivých standardizovaných odvětví. Dílčí odvětví pak tvoří odvětvovou, potažmo sektorovou strukturu ekonomiky, která je klíčová pro hodnocení stavu a vývoje hospodářství nejen v daném regionu, ale i napříč nimi. K posouzení stavu a úrovně ekonomických činností a aktivit využíváme metody ekonomicko-geografické analýzy, které členíme na metody hodnocení velikosti a struktury odvětví a na lokalizační analýzu odvětvové koncentrace a regionální specializace. S tímto úzce souvisí stanovení sektorové struktury ekonomiky, kterou tradičně členíme do tří sektorů: primárního, sekundárního a terciárního; v rámci rozšířené struktury pak definujeme ještě čtvrtý sektor, sektor kvartérní orientovaný na hi-tech a vysoce odborné služby a činnosti. Poslední část této kapitoly se věnuje výrobním faktorům a jejich krátké deskripci. Výrobní faktory jsou základním elementem, vstupem do výrobního procesu, který se pak promítá do stavu a struktury právě výše definovaných ekonomických činností, odvětví a sektorů a určuje ekonomickou výkonnost daného regionu či státu.

ODPOVĚDI

1. Odvětví je skupina stejných či podobných ekonomických činností či aktivit. Odvětví se člení dle věcného, technického a ekonomického charakteru.
 2. CZ-NACE, standardní klasifikace ekonomických činností, operací a aktivit.
 3. Prostřednictvím ekonomicko-geografické analýzy, konkrétně na základě hodnocení velikosti odvětví, struktury odvětví a prostřednictvím stanovení odvětvové koncentrace a regionální specializace ekonomických činností.
 4. V rozšířené sektorové struktuře rozlišuje primární, sekundární, terciární a kvartérní sektor.
 5. Výrobní faktory máme primární: práci a půdu (přírodní zdroje) a sekundární: kapitál a technologii. Ceny výrobních faktorů označujeme jako pozemkovou rentu, mzdu, úrok nebo zisk a technologickou rentu.
-

10 AGLOMERAČNÍ EFEKTY A EXTERNALITY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V poslední, desáté kapitole, se věnujeme existenci aglomeračních efektů opírajících se o pozitivní externalitu a synergických efektů. Tyto kladné a žádoucí efekty umožnily vznik průmyslových (sektorových, odvětvových) aglomerací, které představují územní koncentraci firem a dalších institucí operujících obvykle ve stejném nebo navazujícím odvětví. Přínosem těchto odvětvových aglomerací je přidaná hodnota ve formě rozvoje inovací, výrobních procesů a postupů a technologických změn. Pokud se tyto průmyslové aglomerace registrují a získají institucionalizovanou formu lze je označovat dle zaměření aktivit a jeho rozsahu na vědeckotechnologické parky, podnikatelské inkubátory, klastry apod. Těmto aliancím vzniklým propojením soukromého a veřejného sektoru je věnována druhá podkapitola. Poslední část se věnuje externalitám a v obecné rovině vysvětluje jejich podstatu. Důraz je kladen na pozitivní externalitu a jejich řešení v kontextu právě existence průmyslových aglomerací.

CÍLE KAPITOLY

- uvést podstatu sektorových (průmyslových, odvětvových) aglomerací
- vymezit přínos sektorových (průmyslových, odvětvových) aglomerací pro rozvoj samotného odvětví, regionu, společnosti a ekonomiky
- znát typy sektorových (průmyslových, odvětvových) registrovaných (institucionalizovaných) aliancí v ČR
- rozumět podstatě existence vědeckotechnologických parků a klastrů
- osvojit si důvody vzniku a existence externalit
- rozdělit externality dle klasických typů a vlastností
- znát způsoby, jak problematiku externalit řešit

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Sektorové (průmyslové, odvětvové) aglomerace, aglomerační efekty, koncentrace firem, externalitní efekty, pozitivní externality, negativní externality, firma, průmyslové koalice, průmyslová zóna, vědeckotechnologické parky, klastr, synergické efekty.

10.1 Sektorové aglomerace a aglomerační efekty

Sektorové, respektive průmyslové aglomerace, jsou tvořeny odvětvově totožnými, příbuznými nebo produkčně navazujícími firmami a dalšími institucemi, které se obvykle přirozeně, evolučně, koncentrují na daném území či místě. Tyto odvětvové průmyslové aglomerace nesou významné pozitivní externality, které zprostředkovaně zlepšují ekonomickou úroveň, životní podmínky a sociální situaci v blízkém okolí. Odvětvové externality, případně také úspory z rozsahu, jsou tak jedním z hlavních faktorů, proč se vybrané firmy a další soukromé a veřejné instituce působící v konkrétním ekonomickém odvětví (sektoru) koncentrují v jedinečných úzkých oblastech.

Sektorové aglomerace jsou založeny na firmách a dalších spojeneckých institucích soustředěných v konkrétní(ch) oblasti(ech) odvětví z důvodu výhod plynoucích z existence externalit a úspor z rozsahu. Tyto odvětvové aglomerace mají oficiální status ve formě clusterů, průmyslových platforem a jiných deklarovaných spojení nebo mohou mít neoficiální charakter – subjekty si mohou existenci takové odvětvové aglomerace uvědomovat a znát ji nebo o její existenci nemusí vůbec vědět.

O první odvětvové průmyslové aglomeraci, finanční čtvrti, lze uvažovat ve 14. – 15. století ve italské Florencii. Na stejném místě byly seskupeny banky, protože se tak maximalizovalo sdílení informací a odborných zkušeností a současně docházelo k prohlubování nových znalostí, kvalifikace pracovníků a generování inovativních přístupů a postupů (externalit). Další sektorový klastr (aglomerace) byl vytvořen v londýnské City mezi místními zlatníky a námořními experty. Na počátku 18. století se severní provincie Sha-si (Čína) stala vedoucím finančním centrem. Fenomén koncentrace průmyslových odvětví a jejich dopad na konkrétní společnosti, průmysl, ekonomiku a společnost je dnes předmětem rostoucího zájmu nejen soukromého, ale i veřejného sektoru, který může prostřednictvím svých nástrojů vznik a rozvoj odvětvových aglomerací podpořit a dále rozvíjet.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Sektorové průmyslové aglomerace představují silnou koncentraci firem a dalších institucí působících obvykle ve stejném odvětví na daném území. Toto území lze definovat jako průmyslovou zónu v konkrétní části města, městské části nebo části celého regionu či země.

Koncentrace firem v dané oblasti vzniká obvykle přirozeně při pokročilém rozvoji ekonomického sektoru v dané oblasti (záměrně lze vytvářet průmyslové aglomerace již na počátku). Atraktivita koncentrace daného průmyslu umožňuje díky externalitám překonat ostatní ekonomická odvětví ve schopnosti generovat vyšší přidanou hodnotu a trvale přitahovat další výrobní faktory. Odvětvová průmyslová aglomerace má tendenci dále se rozvíjet nejen v počtu ekonomických subjektů, ale zejména v kvalitě, generování inovací (zejména procesních a výrobních) a efektivitě výroby a jejich poskytování.

Sektorové průmyslové aglomerace se skládají ze souboru entit, soukromých i veřejných, rysů, vlastností, vztahů a charakteristik, které vytvářejí synergické vztahy na endogenní i exogenní úrovni a posilují tento systém směrem k jeho okolí. Můžeme také vysvětlit sektorovou průmyslovou aglomeraci jako spojení čehokoli s čímkoli spojeným s ekonomickým sektorem v rozsáhlé síti – aglomeraci – různé úrovně vztahů, kde se sdílejí zdroje a činnosti, které rozšiřují trh a snižují náklady. Kvalita aglomerace je dána kvalitou firem a institucí (soukromých i veřejných), dalších zúčastněných stran, vzájemnými vztahy a celkovou strukturou aglomerace.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Úspěšná průmyslová aglomerace závisí na vhodném právním a podnikatelském prostředí, na technické a netechnické infrastruktuře, na samotné kvalitě společnosti transformované do kvality firem a dalších spolupracujících institucí, vzájemných vztazích a sdílení informací, zkušeností, know-how, inovací a postupů. Rozhodující je také kvalifikovaná pracovní síla, schopní lidé (a to na všech úrovních a ve všech zainteresovaných institucích) a sdílené hodnoty a postoje.

Klíčovou výhodou odvětvových průmyslových aglomerací jsou (síťové) externality, které se prostřednictvím nich prosazují, vzájemně se posilují a rozšiřují. Existence takovéto odvětvové aglomerace je pak přímo odvislá od existence pozitivních externalit, protože ty jsou tím, co umožňuje odvětvové aglomeraci existovat. Jedná se o různé benefity, přínosy a efekty, které jednotlivé subjekty získávají ze svojí účasti v aglomeraci, a které by neměly, pokud by členy odvětvové aglomerace nebyly. Pokud přínosy z účasti v dané aglomeraci budou převýšeny náklady, pak se aglomerace přirozeně rozpadá. Jinak řečeno, existence průmyslové aglomerace je tím silnější, čím vyšší jsou pozitivní efekty z ní plynoucí nad efekty negativními a pokud se již firmám a jiným institucím „nevyplatí“ být součástí té či oné aglomerace, odcházejí z ní a aglomerace obvykle postupně či náhle zaniká.

Připomeňme, že mezi pozitivní efekty ve formě externalit patří možnost snižovat ceny vstupů a dosáhnout vyšší efektivity produkce, participovat na kvalifikované pracovní síle a zavedené infrastruktuře, vytvářet společnou strategii pro posílení úspěšnosti daného odvětví, podílet se na společné propagaci, těžit ze synergických efektů mezi jednotlivými subjekty aglomerace (firmy, vysoké či střední školy, veřejno-správní instituce, výzkumné ústavy, různé soukromé agentury, technologická a vývojová centra apod.), mít prospěch z přelévání znalostí, zkušeností a dovedností, zvyšovat komunikační potenciál a participovat na generování a prohlubování nových příležitostí a inovativních postupů a procesů. Účastí v odvětvových aglomeracích se také zlepšuje technická a technologická účinnost na podnikové, průmyslové, regionální a agregátní úrovni.

DEFINICE

Synergickým efektem označujeme jev, kdy výsledek je větší než součet účinku zapojených složek, prvků, účastníků do aktivit, ve kterých efekt vznikl. Jinak řečeno se jedná o efekt společného působení více prvků (aktivit subjektů), který je obvykle větší nebo kvalitativně lepší než prostý součet efektů ze samostatného působení jednotlivých prvků (aktivit subjektů).

K ZAPAMATOVÁNÍ

Externalita a principy fungování aglomerací podporují dynamické šíření informací, znalostí, dovedností, technologických procesů a postupů a inovací. Tyto faktory se odrážejí v růstu produktivity práce, snižování nákladů, lepších znalostech a zvyšování konkurenceschopnosti daného odvětví nebo daného regionu. Odráží se tak v pozitivní trajektorii hlavních mikroekonomických ukazatelů a transformuje se do dosahování pozitivních výsledků na makroekonomické úrovni.

Nevýhody související s odvětvovými průmyslovými aglomeracemi jsou spojeny s fluktuacemi na trzích a v nestabilitě podnikatelského prostředí. Pokud se dané odvětví, které je charakteristické pro danou sektorovou aglomeraci, přestane dále rozvíjet a začne upadat, ovlivní to všechny účastníky aglomerace. Riziko se tak multiplikuje a promítne se do nejen do zvýšení strukturální nezaměstnanosti, ale vygeneruje také náklady spojené s nízkou diverzifikací odvětví v dané oblasti (regionu). Průmyslové aglomerace mohou také způsobovat zvýšené lokální náklady ze znečištění prostředí nebo se mohou projevit ve zvýšené inflaci cen pozemků nebo nemovitostí, v přeplácení a „přetahování“ zaměstnanců, vzniku iracionální konkurence či kartelových dohod, vzniku tzv. „černého pasažéra“, odmítání odpovědnosti při nevyjasněných vlastnických právech a povinnostech atd.

Efektivitu účasti ekonomických subjektů v průmyslové aglomeraci lze měřit pomocí vybraných indikátorů nebo definováním rozdílů mezi podniky v aglomeraci a mimo ni. Porovnáním těchto dvou dostaneme odpověď na to, zda je lepší participovat na účasti v průmyslové aglomeraci nebo ne.

PRO ZÁJEMCE

Firma v analyzovaném systému sektorové aglomerace není vymezena pouze svou vnitřní strukturou a interními vazbami (vnitřním prostředím), ale v kontextu svého podnikatelského zaměření je vymezena svými vazbami vůči ostatním firmám v odvětví v rámci

svého mikrookolí (resp. mezookolí), kdy je chování takovýchto firem na sobě závislé a navzájem ovlivnitelné. Mimo svého mikrookolí (vnitřního prostředí) je firma součástí mezookolí (mezoprostředí), které tvoří zákazníci, odběratelé, dodavatelé, konkurence aj., a makrookolí (vnější prostředí), kdy firmu ovlivňují právní, legislativní, ekonomické, kulturní, historické, sociální, environmentální, politické, technologické a jiné vnější faktory. Firma je tedy vždy otevřený, vůči svému okolí propojený systém, a z tohoto důvodu musí respektovat výše uvedené faktory, které mohou být zdrojem její příležitosti, ale i hrozby. Znalost firemního okolí je důležitá pro pochopení vztahů s okolím, pro schopnost adaptovat se na své okolí a využít možností pro ovlivňování okolí. Firma je také vždy součástí určitého regionu, ve kterém se nachází a ve kterém provozuje svou podnikatelskou činnost. Obecnými přínosy fungující firmy pro region je růst příjmů do místních rozpočtů, zvyšování zaměstnanosti obyvatel a růst jejich kupní síly, zlepšování kvalifikace pracovní síly, transfer znalostí a technologií, zlepšování infrastruktury, růst životní úrovně obyvatel a jiné. Přínosy firem na lokální úrovni se následně pozitivně transformují do úrovně celonárodní. Podpora těchto efektů existence firem na regionální úrovni by tak měla být prioritním zájmem při realizaci hospodářské politiky, resp. jejich dílčích částí, zejména se jedná o regionální politiku, průmyslovou politiku, politiku zaměstnanosti a fiskální politiku.

10.2 Institucionalizované koalice v České republice

Institucionalizované industriální koalice mají obvykle povahu odvětvové (průmyslové) aglomerace, o které byla zmínka v subkapitole výše. Nejčastější podobou ty koalice mají ve formě klastrů, technologických platforem, BICů (Business innovation centers), Technologických a vědeckých parků a podnikatelských inkubátorů. Tyto koalice soukromého a veřejného sektoru těžících ze synergických efektů vzniklých jejich spojenectvím úzce souvisí s tzv. průmyslovými zónami, kdy některé z nich mají povahu a charakter sektorových aglomerací. O některých formách průmyslových koalic bude řečeno více dále v textu.

Průmyslové zóny jsou vyznačovány vysokou koncentrací průmyslu či jiných podnikatelských aktivit na malém prostoru. Mezi klíčové faktory, které rozhodují o umístění investic patří dostupnost pozemků a výrobních hal požadovaných parametrů, kvalitní napojení na technickou a informační infrastrukturu a blízkost strategických odběratelů či dodavatelů, a proto je budování průmyslových zón úspěšným nástrojem, jak přilákat investice. Základem průmyslové zóny je vyhrazená plocha, připravená pro investice firem, která je charakterizována sdílením připravené infrastruktury a těsnou blízkostí firem (Konečný 2014).

Průmyslové zóny můžeme rozlišit dle různých kritérií, nejčastěji jsou však vymežovány na základě charakteru aktivit a činnosti a dle formy vlastnictví. Průmyslové zóny rozlišujeme na základě charakteru aktivit a činnosti na:

- klasické průmyslové zóny, kde investoři staví a provozují výrobní závody

- vědeckotechnické parky jako centra výzkumu a transferu technologií

Rozdělení průmyslových zón dle formy vlastnictví:

- průmyslové zóny vlastněné veřejným sektorem (státem, krajem, městy a obcemi)
- průmyslové zóny vlastněné a provozované soukromým developerem

K ZAPAMATOVÁNÍ

Průmyslová zóna představuje ucelený soubor kompaktních univerzálních objektů určených pro průmyslovou výrobu či poskytování služeb mající obvykle odborný charakter. Tyto objekty nacházející se v komplexu průmyslové zóny obvykle využívají vzájemných kontaktů, vazeb a pomoci mezi sebou s cílem vytvářet tímto žádoucí efekty zvyšující efektivitu produkce a celkově posílit produkční pozici a možnosti té či oné firmy. Průmyslové zóny jsou obvykle napojeny na funkční dopravní infrastrukturu a využívají vhodnou energetické a technologické zázemí. Průmyslové komplexy mají pro své okolí většinou pozitivní charakter, protože zlepšují ekonomickou situaci v dané lokalitě, přispívají k tvorbě nových pracovních míst, zvyšují diverzitu ekonomických činností v regionu a přispívají k inovativnímu a technologickému progresu v oboru podnikání a ve svém okolí.

10.2.1 VĚDECKOTECHNOLOGICKÉ PARKY (INKUBÁTORY, BIC, INOVAČNÍ CENTRA)

Vědeckotechnický park lze obecně definovat jako aktivitu či infrastrukturu, která zajišťuje partnerství mezi akademickou sférou, organizacemi výzkumu a vývoje a podnikovou sférou, a to za podpory veřejného sektoru (zejména místního a regionálního) za účelem podpory inovací a konkurenceschopnosti daného území a podniků v něm umístěných.

Zakladateli vědeckotechnologických parků tak jsou státní a regionální orgány, univerzity a jiné vzdělávací instituce, výzkumné a vývojové organizace, průmyslové podniky, hospodářské komory, finanční instituce, soukromé firmy, sdružení a svazy aj. Subjekty vědeckotechnologických parků mohou také spolupracovat se zahraničními subjekty a institucemi. Tato možnost se nabízí zejména v oblasti pohraničí.

PRO ZÁJEMCE

Vědeckotechnologické parky představují podnikatelskou infrastrukturu přispívající k růstu ekonomické úrovně regionu prostřednictvím podpory rozvoje a růstu firem se zajímavým nápadem a zaměřením. Často je vědeckotechnický park umístěn v blízkosti univerzity (případně může být i univerzitou provozován). Dochází tak k rychlému přenosu infor-

mací z výzkumných pracovišť do firem. Vědeckotechnické parky provádějí několik činností. Parky poskytují organizované propojení mezi podniky a zkušenostmi a schopnostmi místních akademiků. Vytvářejí tedy partnerství ve výzkumu a vývoji mezi univerzitami a podnikatelskou sférou, pomáhají při růstu nových podniků a podporují jejich ekonomický rozvoj. Rovněž umožňují rozvoj inovačních podniků prostřednictvím inkubace a investic rizikového kapitálu. Kromě zázemí mohou poskytovat i další služby.

Kromě pronájmu prostor většinou park nabízí i služby inkubátoru. Podnikatelský inkubátor je kombinace dotovaného (zvýhodněného) nájemného pro začínající inovativní firmy (firmy se zajímavým nápadem a zaměřením) spolu s poradenskými službami, které tyto firmy potřebují (pomoc s podnikatelským záměrem, s marketingem a propagací, se zajištěním financí, s účetnictvím, právní služby apod.). Součástí vědeckotechnického parku také bývá pracoviště pro transfer technologií, které pomáhá komerčně využít výsledky výzkumu v podnikové praxi.

Termín vědeckotechnické parky (VTP) je v podmínkách České republiky používán od roku 1990 souhrnně pro všechny druhy parků (center). Vědeckotechnické parky v České republice jsou sdruženy do Společnosti vědeckotechnických parků ČR (SVTP). SVTP používá termín vědeckotechnický park jako nadřazený pojem, který dle ní v českých podmínkách zahrnuje tři hlavní druhy VTP, které společně vytváří inovační infrastrukturu ČR:

- vědecký park (centrum)
- technologický park (centrum)
- podnikatelské a inovační centrum (včetně BIC)

Vědeckotechnické parky obvykle vznikají v prostředí vědeckovýzkumných pracovišť a v prostředí vysokých škol a univerzit, vznikají z iniciativy výrobních, obchodních a dalších podnikatelských subjektů včetně iniciativy soukromých osob. Stávají se součástí regionálních rozvojových plánů a připravovaných strukturálních fondů.

V České republice máme v současné době (2020) 17 akreditovaných VTP a 35 provozovaných VTP. V přípravě není žádný nový vědeckotechnologický park.

PRO ZÁJEMCE

Vědeckotechnický park (vědecký park nebo centrum, technologický park, podnikatelské a inovační centrum) je instituce orientovaná do oblasti vědy, technologie a inovačního podnikání. Své know-how využívá k vytváření podmínek pro dynamický rozvoj činnosti inovačních firem, pro zabezpečení transferu technologií a výchovu k inovačnímu podnikání. Základními funkcemi VTP jsou funkce inkubační a inovační. Podle zakladatelů, majitelů a provozovatelů existují VTP: veřejnoprávní, soukromé, kombinované a akademické.

VTP je mezinárodně uznávaný prostředek k rychlejšímu překonávání technického zastávání včetně dosažení konkurenční schopnosti v tržním prostředí, k výraznému rozvoji malých a středních inovačních firem, které jsou nositelem pokroku, k vytváření nových perspektivních pracovních příležitostí jako součást aktivní politiky zaměstnanosti a k uskutečňování strukturálních změn v regionech. Lze je rozdělit na vědecké, technologické parky a podnikatelské a inovační centra.

Vědecké parky představují komplex vědeckovýzkumných, projekčních, konstrukčních, výrobních a ostatních organizací, které se podílejí na inovačním podnikání, umístěných zpravidla v blízkosti vysokých škol a pracovišť Akademie věd ČR. Jednotlivé vědecké parky mohou být vytvářeny svými centry.

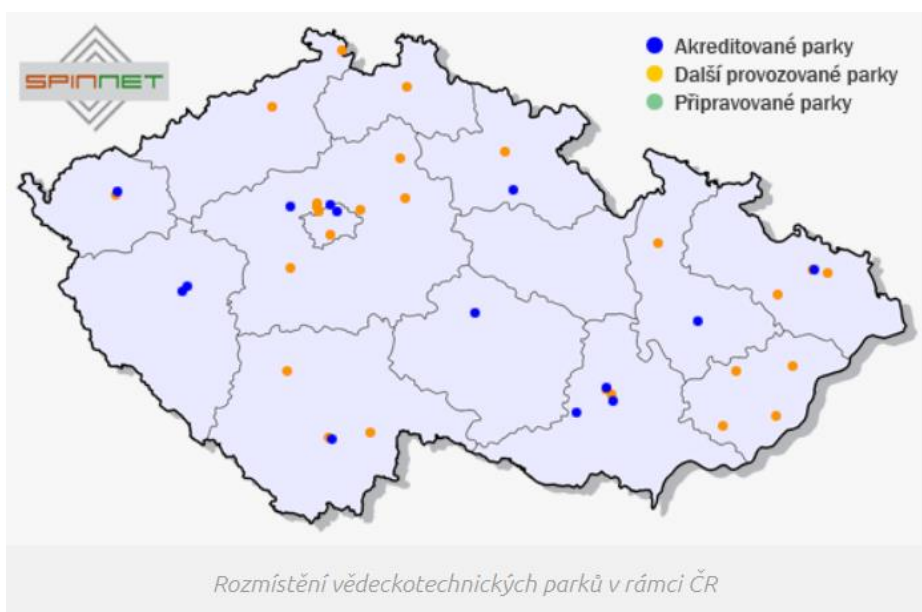
Technologické parky působí v praxi zejména v těchto formách: technologická centra, technologické parky, techno-centra, techno-parky, technopolis a podobně. Jejich hlavním posláním je zejména podpora technologického transferu a rozvoje high-tech v prioritních oborech.

Podnikatelská a inovační centra (Business and Innovative Centre – BIC) se orientují na podporu pro začínající podnikatele při tvorbě inovačních projektů, startu firmy a samotném podnikání, pomáhat při tvorbě inovačních příležitostí, podporovat kooperaci mezi inovačními firmami, zprostředkovat firmám přístup na mezinárodní trhy, kontakty s firmami v tuzemsku i zahraničí.

Zdroj: <https://www.svtp.cz>

VĚDECKOTECHNOLOGICKÉ PARKY V ČR (2020)

Akreditované parky:	Provozované parky:
• BIC Plzeň, společnost s ručením omezeným, Plzeň• Biology Park Brno a.s., Brno• COMTES FHT a.s. (VTP COMTES), Dobřany• JERUS a.s. Karlovy Vary, Karlovy Vary• Jihočeský vědeckotechnický park, a.s., České Budějovice, České Budějovice• Strojírenský vědeckotechnický park s.r.o., Buštěhrad, Buštěhrad• SVÚM Čelákovice (VTP.), Čelákovice• Technologické centrum Hradec Králové z.ú., Hradec Králové• Technologické inovační centrum s.r.o., Zlín, Zlín• Univerzita Palackého v Olomouci (VTP), Olomouc• UTB ve Zlíně (VTP), Zlín• Vědeckotechnický park Plzeň, a.s., Plzeň• VTP Brno, a.s., Brno• VÚB H. Brod (PIP), Havlíčkův Brod• VÚSH, a.s., Podnikatelský inkubátor Brno – Jih, Brno• Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (CPI VŠB-TUO), Ostrava-Poruba• VZLÚ Praha (VTP), Praha – Letňany	• BIC Brno, Brno• BIC Ostrava s.r.o., Ostrava• CAVD s.r.o., Dobříš , Dobříš• Centrum Buněčné Terapie a Diagnostiky a.s., 0V – Poruba• Centrum IT a aplikované informatiky, Slavičín• CTTV – INOTEX, Dvůr Králové n.L.• InnoCrystal s.r.o, Zlatníky – Hodkovice• Inovační biomedicínské centrum ÚEM AV ČR, Praha• Jihočeský vědeckotechnický park – I. etapa, Č. Budějovice• Jihomoravské inovační centrum, Brno• Moravskoslezské inovační centrum Ostrava, a.s., Ostrava• Pardubický podnikatelský inkubátor z.ú., Pardubice• Park Vědy Rožtoky, Rožtoky• Podnikatelské centrum RUMBURK, VTP, Rumburk• Podnikatelský a inovační park Agritec, Šumperk• Podnikatelský inkubátor Kanov, Karlovy Vary-Tašovice• Podnikatelský inkubátor Kunovice – Panský dvůr, s.r.o.• Podnikatelský inkubátor Nymburk, Nymburk• Podnikatelský inkubátor RVP Invest, Fulnek• Podnikatelský inkubátor Vsetín, Vsetín• RegioHub, s.r.o., Praha, Praha 5• Smart Innovation Center Ostrava, Ostrava• Technologické centrum Akademie věd ČR, Praha 6• Technologické centrum Písek, s.r.o., Písek• Technologický inkubátor VUT a TI2 v Brně, Brno• Technologický park Jihlava, Jihlava• Technologický park Progress, Holešov• Technologický park při VÚTS Liberec, Liberec• Vědecko technický park a PI Řež, Husinec – Řež• Vědeckotechnický park Rožtoky, a.s., Rožtoky• Vědeckotechnický park Ústí nad Labem, Ústí nad Labem• Vědeckotechnický park, ENKI, Třeboň• VTP Mstětice, Zeleneč – Mstětice• VTP VÚMOP, Praha 5• VYRTYCH – Technologický park a inkubátor s.r.o., Březno

Zdroj: <https://www.svtp.cz/katalog/>

10.2.2 KLASTRY

Pojem klastř je definován jako geograficky blízké seskupení vzájemně provázaných firem, specializovaných dodavatelů, firem v příbuzných oborech, poskytovatelů služeb a souvisejících institucí veřejného i soukromého charakteru v konkrétních oborech, které spolu navzájem soutěží, ale také prostřednictvím klastřu spolu spolupracují. Jedná se o sítě vzájemně závislých firem, institucí produkujících znalosti, přemostujících institucí a zákazníkům propojených do výrobního řetězce, který vytváří skrze synergické efekty a externalitu přidanou hodnotu (zejména skrze sdílení a výměnu znalostí a zkušeností) u pro

všechny členy klastru. Koncept klastrů je širší termín než jen spolupráce odvětvově příbuzných firem.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Klastry představují lokální koncentraci vzájemně spolupracujících a propojených firem a institucí soukromého i veřejného charakteru v konkrétním odvětví či oboru.

V širším slova smyslu je pojem klastř chápán jako řízené, vědomě spolupracující oborově specializované sítě zahrnující jak samotné klastrové organizace, tak jejich členy. Klastry obsahují např. dodavatele specializovaných vstupů (výrobní součásti, stroje a služby), samotné producenty a výrobce, poskytovatele specializované infrastruktury, výzkumné a vývojové organizace aj. Klastry se často postupně rozšiřují směrem dolů k odbytovým kanálům a společnostem v průmyslových odvětvích příbuzných z hlediska dovedností, znalostí, technologií či společných vstupů. Mnoho klastrů také zahrnuje vládní, veřejné či jiné instituce, jako např. vysoké školy a univerzity, další vzdělávací instituce, vývojové agentury, výzkumné týmy, inovační a technologická centra, další instituce podporující výzkum či obchodní asociace, které poskytují specializovaná školení, vzdělávání, informace a znalosti, výzkum a technickou podporu.

Do klastru je zapojeno velké množství aktérů, a to jak z veřejného, tak soukromého sektoru. Spolupráce firem je založena na horizontální nebo vertikální úrovni. V případě horizontální úrovně jde o spolupráci dvou vzájemně si konkurujících firem. Vertikální úroveň představuje kooperaci mezi výrobcem a dodavatelem vstupů, uživatelem výstupů nebo prodejcem výrobků (Konečný 2014, s. 49). Zúčastněné společnosti si navzájem konkurují, ale současně jsou nuceny řešit řadu obdobných problémů (vzdělávání zaměstnanců, přístup ke stejným dodavatelům, spolupráce s výzkumnými a vývojovými kapacitami, nedostatečné zdroje na výzkum apod.). Díky spolupráci v těchto oblastech mohou řadu svých omezení překonat a získat konkurenční výhodu, která se těžko napodobuje. Klastř může zejména:

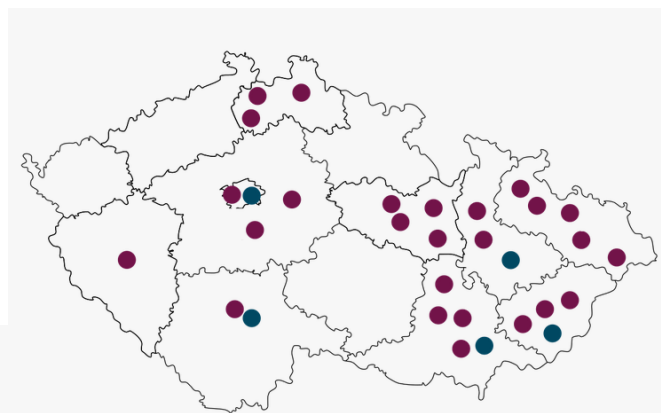
- zlepšit výsledky zapojených společností
- zvýšit počet inovací
- iniciovat vznik nových firem
- zvýšit export
- přilákat investice
- podpořit významnou základnu
- podpořit rozvoj kraje

Klastry znamenají materiální základnu ekonomiky, která je založena na inovacích, kdy inovace jsou chápány jako klíč k budoucí prosperitě státu, a proto jsou klastry spojovány s tzv. národními a regionálními inovačními systémy a se znalostí ekonomiky. Hlavní výhodou klastru je lokální koncentrace zdrojů pro podnikání v daném odvětví a na základě této

výhody je aktérům klastru umožněn rychlejší přístup k novým technologiím a informacím týkajících se spotřebitelských a tržních preferencí (Konečný 2014).

V České republice máme Národní klastrovou asociaci, která spojuje klastrové organizace na našem území. Jedná se o nestátní nezisková organizace, která sdružuje subjekty a jednotlivce s cílem koordinovaného a udržitelného rozvoje klastrových iniciativ a rozvíjení klastrové politiky v České republice na bázi koncentrace znalostí, zkušeností a expertízy pro posílení konkurenceschopnosti ČR. Národní klastrová asociace sdružuje 26/5 klastrových / výzkumných a podpůrných organizací, 523/166 firem / ostatních členů, kteří zaměstnávají cca 263 tis. zaměstnanců (2020).

MAPA KLASTRŮ A VYBRANÉ KLASTRY A JEJICH ČLENOVÉ (2020)

Moravský lesnický klaster, z. s.

Klaster IČO: 22858351 Kraj: Moravskoslezský
Počet firem: 12 Zaměstnanci (odhad): 937

IČO	Jméno	Typ	Kraj	Zaměstnanci (odhad)
27768813	APENAL, s.r.o.	firma	Moravskoslezský	0
45193142	Frenštátská lesní a.s.	akciová společnost	Moravskoslezský	7
29457106	GREENHOUSE EUROPE s.r.o.	firma	Moravskoslezský	3
45193118	Lesostavby Frýdek-Místek a. s.	akciová společnost	Moravskoslezský	375
25359673	LESPOL Olomouc, spol. s r.o.	firma	Olomoucký	3
26797674	Lesy Beskydy, a.s.	akciová společnost	Moravskoslezský	37
28633032	Lesy města Olomouce, a. s.	akciová společnost	Olomoucký	75
25321692	Lesy města Prostějova, s. r. o.	firma	Olomoucký	22
25816977	Ostravské městské lesy a zeleň, s.r.o.	firma	Moravskoslezský	37
26842998	RAUDO - výrobní družstvo invalidů	družstvo	Moravskoslezský	225
25351842	Správa lesů Fulnek, spol. s r.o.	firma	Moravskoslezský	3
00020702	Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i.	výzkumný ústav	Středočeský	150

Havířovsko-karvinský kovo klastr, z.s.				
Klastr IČO:	04583302	Kraj:	Moravskoslezský	
Počet firem:	17	Zaměstnanci (odhad):	3131	
IČO	Jméno	Typ	Kraj	Zaměstnanci (odhad)
25383655	Aspalatos s.r.o.	firma	Moravskoslezský	3
86990802	Bc. Jindřich Kaněra	FO	Moravskoslezský	0
25893165	HLIMONT s.r.o.	firma	Moravskoslezský	22
74642863	Ing. Josef Kaplan	FO	Moravskoslezský	0
29446287	INVIRA s.r.o.	firma	Moravskoslezský	8
26857812	JP KOVO s.r.o.	firma	Moravskoslezský	15
25818708	KOVOSTAR Ocelové konstrukce s.r.o.	firma	Moravskoslezský	15
29459800	MEDIATOR innovation s.r.o.	firma	Moravskoslezský	3
26629437	Národní strojírenský klastr, z.s.	klastr	Moravskoslezský	3
60793023	Okresní hospodářská komora v Karviné	komora	Moravskoslezský	3
70321027	Radim Frank	FO	Moravskoslezský	3
13644289	Střední škola Sýkorova Havířov	SŠ	Moravskoslezský	75
68321261	Střední škola technických oborů Havířov	SŠ	Moravskoslezský	75
01808753	SvarExpert s.r.o.	firma	Moravskoslezský	3
25855875	UNIRAD CZ s.r.o.	firma	Moravskoslezský	3
25366599	V - Nass a.s.	firma	Moravskoslezský	150
61989100	VŠB - TU Ostrava	VŠ	Moravskoslezský	2750

Zdroj: <https://www.nca.cz/mapa-klastru-v-cr/>

10.3 Externality

Externality jsou všeobecně považovány jako jedna z forem selhání trhu, kdy na pozadí standardních ekonomických aktivit na trhu či s trhem spojených vzniká část nákladů či výnosů, které nesou subjekty, aniž tyto by byli v těchto tržních transakcích vědomě zainteresováni. Hřebík (2008, s. 28) definuje externality jako „neoprávněné zisky či ztráty realizované v procesu ekonomické směny prostřednictvím trhu, na kterých se žádným způsobem nepodílíme“ zatímco Vlček (2009, s. 105) vysvětluje externality jako „vedlejší efekty výroby a spotřeby, které neprocházejí trhem, při nichž se náklad nebo výnosy z výroby přenášejí na nezúčastněné ekonomické subjekty a zajišťují jim újmu či prospěch“, přičemž cenový systém trhu nedokáže důsledky externalit zachytit a trh neumí jejich vzniku zabránit.

Na externality lze nahlížet z mnoha úhlů pohledu, přičemž typická klasifikace externalit reflektuje členění podle prostorového působení, účinku, schopnosti penetrace mezi sektory, vlivu na ekonomickou efektivnost a podle schopnosti tyto mimotržní jevy vyčíslit a kvantifikovat. Ekonomická teorie nabízí celou řadu řešení a minimalizaci možných externalit-

ních projevů, kdy se nabízí jak soukromá řešení, tak řešení prostřednictvím veřejných (veřejnoprávních) institucí. V rámci veřejného řešení problému externalit jde o státní intervence a nápravu trhu, kdy je podstatou přiblížit soukromé náklady (resp. užitky) spojené s tvorbou externalit k nákladům (resp. užitkům) společenským. Toho lze dosáhnout řadou možných nástrojů, především prostřednictvím tzv. korekčních daní, resp. dotací (jedná se o tzv. Pigouovy daně a dotace), ukládáním pokut, zaváděním příkazů a zákazů, skrze státní či mezinárodní regulaci, vlastní činností vlády, v případě znečišťování životního prostředí stanovením limitů znečištění (environmentální standardy) anebo například využitím státem organizovaného trhu s obchodovatelnými povolenkami na znečištění (Mankiw, 1999). Příkladem způsobu soukromého řešení externalit je soukromé vyjednávání soukromých vlastníků v relaci zachování a ctění pravidla odpovědnosti a povinnosti odpovědného vůči poškozenému nebo jasným uspořádáním vlastnických práv. Možným (ale netržním) řešením je poskytnutí jednorázového finančního vyrovnání mezi zainteresovanými subjekty. Posledním zde zmíněným řešením je takové, kterému se věnuje Coaseho teorém v kontextu internalizace externalit, jejíž snahou je přenesení externích nákladů zpět na jejich původce.

DEFINICE

Externality vznikají, když subjekt nese ze své činnosti plně své náklady (a přenáší je na někoho jiného) nebo když subjekt nedostane úplné výnosy (které obdrží někdo jiný).

Trh zde selhává, neboť jednak nepůsobí proti vzniku negativních vnějších dopadů a umožňuje přesouvat úhrady nákladů, a jednak není schopen zajistit produkci dostatečného množství statků, spojených s pozitivními vnějšími efekty.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Základní členění externalit je na externality pozitivní, kladné a negativní, záporné (resp. reciproční).

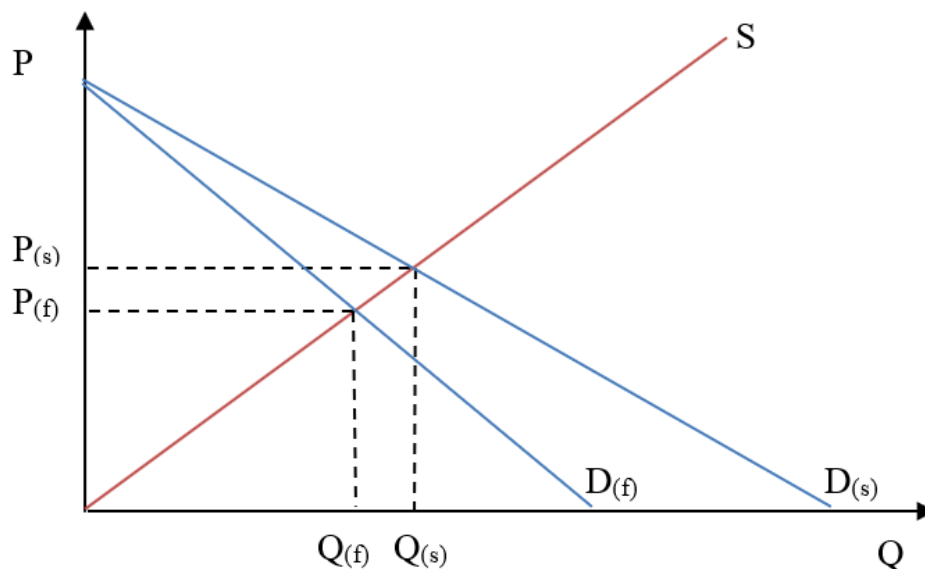
Mimo základní členění externalit na kladné a záporné jsou externality děleny podle prostorového působení, účinku, schopnosti penetrace mezi sektory, vlivu na ekonomickou efektivnost a schopnosti vyčíslitelnosti. (1) Externality podle prostorového působení lze dělit na místní (rozhlas, ohňostroj), regionální (znečištění ovzduší), národní (očkování, vzdělávací systém), mezinárodní (migrační krize, válečný konflikt mezi státy) a globální (globální oteplování). (2) Externality podle účinku lze dělit na pozitivní, negativní a reciproční. (4) Externality podle schopnosti penetrace mezi sektory lze dělit na externality v rámci daného sektoru (napadení lesů kůrovcem) a externality uvnitř daného sektoru s dopadem do dalšího sektoru (těžba uhlí s dopadem na zemědělství). (4) Externality podle

vlivu na ekonomickou efektivnost lze dělit na externality s adresným ekonomickým dopadem (autonehoda), externality s plošným ekonomickým dopadem (znečištěné životní prostředí) a bez ekonomického dopadu (štěkání psa, zpěv ptáků).

10.3.1 POZITIVNÍ EXTERNALITY

Dle Čadila, et al. (2006, s. 509) lze pozitivní externality charakterizovat jako „*situace, kdy činnost jednoho subjektu přináší prospěch jinému subjektu a ten náklady s ním spojené nemusí hradit.*“ Pozitivní externality lze nejčastěji nalézt ve vědeckém výzkumu. Jako nástroj na podporu výzkumu je využívána ochrana duševního vlastnictví ve formě patentu. Níže uvedený Obrázek 6 znázorňuje pozitivní externalitu.

OBRÁZEK 6: POZITIVNÍ EXTERNALITA

Zdroj: Čadil, et al (2006, s. 93), vlastní zpracování

Na výše uvedeném Obrázku 6 lze vidět grafické znázornění pozitivní externality. Na osách se nachází množství (Q) a cena (P). Červeně znázorněnou křivku představuje nabídku statku (S) a modré křivky znázorňují soukromou poptávku po statku, který je spojen s pozitivní externalitou ($D_{(f)}$) a společenskou poptávku po statku, který je spojen s pozitivní externalitou ($D_{(s)}$). Křivka ($Q_{(s)}$) znázorňuje společensky optimální množství statku, který je spojený s pozitivní externalitou za cenu ($P_{(s)}$) (společenský mezní užitek z jeho spotřeby je roven mezním nákladům na jeho produkci), a který je vyšší než výrobcem produované množství statku, který je spojený s pozitivní externalitou ($Q_{(f)}$) za cenu ($P_{(f)}$), neboť firmy

do svých kalkulací nezahrnují také výnosy ostatních subjektů společnosti. Společensky optimálního množství lze dosáhnout internalizací těchto výnosů, jež ovlivní rozhodování výrobce.

Pozitivní externalitou může být nepatentovaný objev. Může se jednat o situaci, kdy výzkumný ústav genetiky objeví genetický kód mikrobu způsobující tuberkulózu. Objev se tak náhle stane významným pro všechny farmaceutické firmy, které na základě tohoto objevu vyvinou léky proti tuberkulóze, které jim přinesou obrovské zisky. Otázkou však je, kdo zaplatí náklady výzkumnému ústavu genetiky spojené s objevem genetického kódu. Pacienti při nákupu léků uhradí pouze náklady farmaceutických firem spojených s výrobou léků. Výzkumný ústav svůj objev není schopen zpeněžit, neboť není svůj objev schopen patentovat. Dochází tak k využívání výsledků výzkumu jinými subjekty a čerpání výhod z nich (Holman, 2005). Dalším příkladem pozitivní externality je situace, kdy firma zabývající se průmyslovými stavbami vyvine nový materiál, který je odolnější vůči povětrnostním vlivům a má řadu dalších pozitivních vlastností. Aby firma zajistila maximální ochranu svého vynálezu, nechá ho patentovat. I přesto dochází k tzv. efektu přelévání (*spill overs*), kdy se nový materiál rozšíří po celém světě a budou z něj mít ostatní uživatelé větší prospěch než sám objevitel (Jurečka, et al, 2018).

PRO ZÁJEMCE

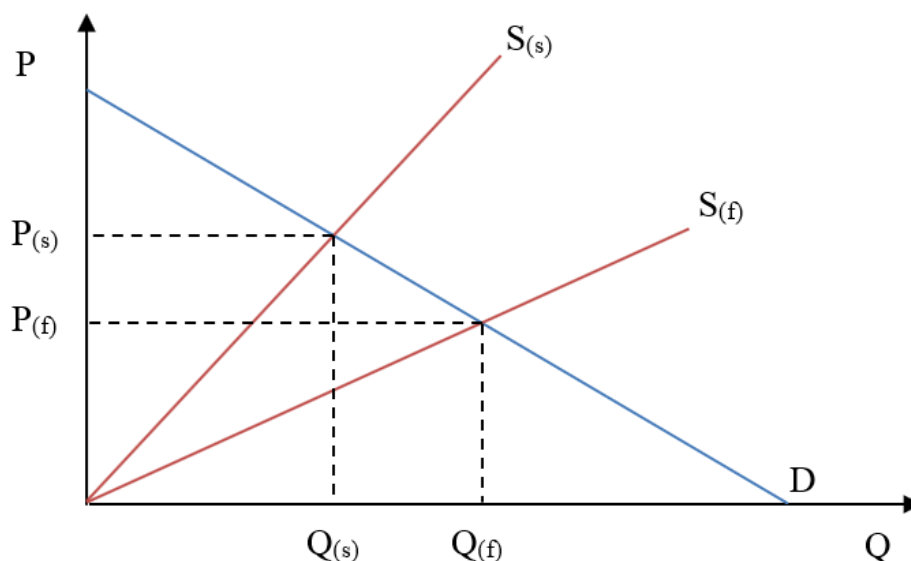

Dle Holmana (2005) se s pozitivními externalitami lze setkat také v přírodě, tzn. bez lidské pomoci. Typickým příkladem může být les čistící vodu. Majitel lesa získává výhody z těžby a prodeje dřeva, ale jeho les zároveň čistí spodní vody a brání erozi půdy, což obyvatelé okolních obcí oceňují. Díky lesu tak mohou mít ve svých studnách čistší vodu a úrodnější pozemky. Pokud není majitel lesa schopen přesvědčit okolní obce o tom, aby mu za jejich výnosy obyvatelé platili, přichází tak o část výnosů ze svého lesa. Výnosy z tohoto lesa tak čerpá jak majitel lesa, tak obyvatelé okolních obcí.

10.3.2 NEGATIVNÍ EXTERNALITY

Původcem negativních externalit mohou být jakékoliv ekonomické činnosti, výroba a spotřeba. V procesu přeměny vstupů na výstupy může docházet ke znečišťování životního prostředí a ukládání škodlivých látek do přírody a jejich dalšímu rozšiřování (Čadil, et al, 2006). Dle Holmana (2005) se původcem negativní externality může stát kdokoli. Podstatou negativních externalit je, že člověk nenese plné náklady ze své činnosti a část z nich přenáší na jiný subjekt. Níže uvedený Obrázek 7 znázorňuje negativní externalitu.

OBRÁZEK 7: NEGATIVNÍ EXTERNALITA

Zdroj: Čadil, et al (2006, s. 92), vlastní zpracování

Z výše uvedeného Obrázku 7 lze vidět grafické znázornění negativní externality. Na osách se nachází množství (Q) a cena (P). Modrá křivku (D) představuje poptávku po statku, který je spojený s negativní externalitou. Červené křivky znázorňují soukromou nabídku statku ($S_{(f)}$), který je spojený s negativní externalitou (tj. bez dodatečných nákladů třetích subjektů vyvolaných výrobou statku) a společenskou nabídku statku ($S_{(s)}$), který je spojený s negativní externalitou (tj. včetně dodatečných nákladů třetích subjektů vyvolaných výrobou statku a zahrnující společenské náklady). Křivku ($Q_{(s)}$) představuje společensky optimální množství statku (kdy jsou mezní užítky rovny mezním nákladům, které vznikají ve společnosti v důsledku jeho produkce) za cenu ($P_{(s)}$), který je nižší než firmami vyráběné množství ($Q_{(f)}$) za cenu ($P_{(f)}$), neboť firmy do svých nákladů a prodejních cen nezahrnují externí náklady, které hradí jiné subjekty než producent. Společensky optimálního množství lze dosáhnout internalizací těchto nákladů, a to například zpoplatněním, zdaněním apod.

Příkladem negativní externality může být elektrárna poškozující lesy, hluk z letadel, hluk na letišti, vztah zemědělců a chatařů a kuřáci ve vztahu k nekuřákům. Může se jednat o elektrárnu, která vyrábí elektřinu spalováním uhlí, čímž vypouští do ovzduší škodlivé emise, a která poškozuje blízké lesy. Lesy tak odumírají a jejich majitelům vznikají náklady spojené s výsadbou nových stromů apod. Elektrárna tak nenese plné náklady za svou výrobu, ale pouze její část, a to náklady na nákup uhlí, mzdy zaměstnanců atd. Neuvědomuje si tak, že svou činností způsobuje jiným subjektům náklady spojené s obnovou poškozených lesů. Z toho vyplývá, že elektrárna přenáší část svých nákladů na jiné subjekty (Hol-

man, 2005). V případě hluku z letadel se může jednat o situaci, kdy letecká společnost postaví nové letiště na místě, které se nachází nedaleko města a obyvatelé, kteří dosud žili v klidném a ničím nerušeném prostředí, jsou nyní obtěžováni hlukem z letadel. Lidé tak začnou zvažovat, zda daný dům prodat a neodstěhovat se. Problém nastává také v situaci, kdy se tato lokalita kvůli hluku z letiště stane neatraktivní a ceny domů a pozemků razantně klesnou. V tomto případě letiště nenese všechny náklady ze své činnosti a přenáší je na jiné subjekty. Na jednu stranu je s výstavbou nového letiště spojen růst cestovního ruchu a růst tržeb podnikatelů, jenž se v okolí nacházejí. Na druhou stranu je s jeho provozem spojeno také znečištění ovzduší a životního prostředí. Důvodem proč zaměstnanci letiště nepodepisují petice a neorganizují protestní akce je, že činnost vykonávají dobrovolně a letiště svým zaměstnancům hluk kompenzuje vyšší mzdou (Holman, 2005). Podobným příkladem je také situace, kdy zaměstnanci pracují ve firmě, ve které jsou denně vystaveni hluku, za který jsou však kompenzováni. Nejedná se tak o negativní externalitu, neboť se zaměstnanci mohou kdykoliv dobrovolně rozhodnout o změně zaměstnání (Hrbková, et al, 2015).

PRO ZÁJEMCE

Mezi nejčastější znečišťovatele životního prostředí patří průmyslové podniky, zemědělské závody, doprava, ale také běžné činnosti občanů (turistika, rekreace, ubytování apod.) Negativní externality mohou mít negativní dopad na vodní zdroje, ovzduší a zdraví obyvatel. Při znečištění vody je snadné vypátrat znečišťovatele. Voda představuje nejen veřejný statek (rybníky, potoky), ale také privátní statek (pitná voda, technologická voda). V tomto případě je vliv negativních externalit omezen působením kontrolních orgánů. Negativní externality tak nejvíce působí na vodní zdroje umístěné ve volné přírodě, které mohou občané, turisté, rekreanti aj. znečistit, a tak omezit práva druhého na pitnou vodu.

Při znečištění ovzduší je obtížné určit, kdo je původcem. Pokud k znečišťování docházelo pouze výjimečně, bylo všeobecně tolerováno. S rozvojem aktivit člověka a jejich negativních vlivů na zdraví či další aktivity člověka došlo k poznání, že je nutné vliv negativních externalit řešit. Zatím však ještě nikdo nedonutil uhelné elektrárny odsířovat kouřové spaliny, které představují zkázu pro české lesy. Působení negativních externalit na ovzduší je v České republice řešeno buď technicky, nebo legislativně. Mezi technické nástroje lze zařadit zavádění odsíření v uhelných elektrárnách, či malo-odpadových a bezodpadových technologií apod. Negativní externality mohou mít negativní vliv také na zdraví obyvatel. Špatné životní prostředí způsobuje zdravotní poruchy, zvyšuje invaliditu, zkracuje délku produktivního věku, a tím způsobuje vysoké výdaje ze státního rozpočtu, zejména do oblasti zdravotnictví a vyplácení sociálních podpor (Malý, 1998).

10.3.3ŘEŠENÍ EXTERNALIT

Zatímco negativní externality je potřeba omezovat, pozitivní externality je nutno naopak podporovat. K omezení negativních externalit jsou využívány opravné daně. Ty jsou nastaveny ve výši mezních externích nákladů a jejich cílem je přinutit znečišťovatele omezit produkované emise. Je však velmi obtížné stanovit rozsah mezních nákladů vyvolané negativními externalitami. K podpoře pozitivních externalit jsou využívány opravné dotace, které mají původce externality vést k produkci většího množství pozitivních externalit (Jurečka, et al., 2018).

Externality lze řešit dvěma základními způsoby, a to veřejně a soukromě. Veřejná řešení jsou založená na vládních, respektive státních intervencích a snaze o nápravu trhu. Soukromá řešení jsou založena na působení určitých samovolných tendencí trhu, jež za určitých podmínek automaticky vedou k odstranění externích vlivů. Veřejná řešení externalit spočívají ve vládní intervenci a snaze „napravit“ trh. Může se jednat například pigouovy daně, pigouovy dotace, zákazy, příkazy, státní či mezinárodní regulace, jednorázové finanční podpory, vlastní činnost vlády či aplikaci environmentálního standardu ve formě emisních povolenek aj.

Pigouovy daně patří mezi nástroje, které umožňují snížit negativní externality. Regulace nařídí úroveň znečištění, daň vytvoří pro továrny ekonomický stimul vedoucí ke snížení znečištění. Ekonomové upřednostňují daně před regulacemi, jelikož snižují negativní externality efektivněji. Regulace by vedla ke snížení znečištění o stejné množství, ale snížení o stejné množství není nejlevnější variantou. Pigouova daň vytváří právo znečišťovat a přesouvá znečištění k továrnám, které mají vysoké náklady spojené se snížením znečištění. Pigouova daň je také dle ekonomů vhodnější pro životní prostředí a vede firmy k vyvinutí nových technologií, které by snížily velikost daní. Napravují systém stimulů externalit a alokaci zdrojů k společenskému optimu. Jestliže se nemohou mezi sebou strany vzájemně domluvit, zasahuje vláda (Mankiw, 1999).

Soukromá řešení externalit jsou založená na samovolných tendencích trhů, které za jistých podmínek směřují k eliminaci externích dopadů automaticky. Může se jednat například o pravidla odpovědnosti a povinnost odpovědného, veřejný systém evidence vlastnických práv, internalizaci a soukromá vyjednávání. Veřejný systém evidence vlastnických práv zahrnuje například katastr nemovitostí či rejstříkový soud. Většina externalit zasahuje do práv velkého množství subjektů. Proto je také nemožné řešit následky externalit prostřednictvím vyjednávání. V těchto případech nastupuje vláda, která disponuje velkým množstvím nástrojů.

Mezi přímé nástroje patří například zákony na ochranu životního prostředí, normy a maximální limity pro znečištění. V případě porušení hrozí firmě sankce ve formě pokut, rozhodnutí o omezení či dokonce zákaz činnosti vedoucí ke znečištění životního prostředí. Problematické je také stanovení standardů (limitů znečištění) a kontrola znečištění, která je obtížná, a to jak z hlediska finančního, tak časového (Jurečka, et al, 2018).

PRO ZÁJEMCE

Externality mohou být řešeny také prostřednictvím morálních zásad a společenských sankcí. I přes existenci zákonů, které brání znečišťování ovzduší a vyhazování odpadů, nejsou tyto zákony vynucovány, a tak se tento problém řídí zlatým pravidlem „Nečiň jiným to, co nechceš, aby oni činili tobě.“ Zásada tedy vysvětluje, aby člověk bral v úvahu to, jaký dopad bude mít jeho činnost na ostatní. Dalším soukromým řešením je také charitativní činnost, která pomáhá řešit tyto problémy. Může se jednat o soukromé vysoké školy a univerzity, které jsou podporovány jen proto, že vzdělání má pozitivní vliv na společnost a je pozitivní externalitou. V případě výfukových plynů z dopravy, který vytváří smog a negativně působí na zdraví člověka, se vláda snaží problém řešit stanovením emisních standardů, ekologických daní apod. V případě štěkajících psů, kteří negativně působí na sousedy svým hlukem se vláda snaží zasáhnout vydáváním vyhlášek proti rušení klidu. V případě historických budov, které slouží především turistům, se vlády snaží vlastníkům budov pomoci formou daňových výhod a regulacemi boření historických budov. Spotřebu vzdělávacích služeb vláda podporuje dotacemi, jelikož vzdělanější populace vede k lepší vládě a zisku všem (Mankiw, 1999).

Nakonec si připomeňme, že negativní externality způsobují, že trhy produkují větší množství, než je společensky žádoucí a pozitivní externality způsobují, že je produkováno menší množství, než je společensky žádoucí. Tvorbu pozitivních externalit je potřeba podporovat, zatímco tvorbu negativních omezovat. Podstatou fungování průmyslových, sektorových aglomerací je právě tvorba pozitivních externalit a efektů, ze kterých těží všechny zainteresované subjekty.

OTÁZKY

1. Co je přirozenou příčinou vzniku odvětvových aglomerací?
2. Jak mohou odvětvové aglomerace vznikat a zanikat?
3. Jsou s existencí odvětvových aglomerací spojené také nějaké negativa?
4. Co jsou to vědeckotechnologické parky?
5. Mohou být členy klastrů i vzdělávací instituce?
6. Převážně jaké externality vytvářejí odvětvové aglomerace? Lze tvorbu těchto externalit podporovat?

SHRNUTÍ KAPITOLY

V desáté kapitole byl představen koncept odvětvových (sektorových, průmyslových) aglomerací, které představují územně vymezenou silnou koncentrací firem a dalších institucí, resp. soukromých a veřejných subjektů, kteří těží ze vzájemné provázanosti vlastních aktivit, synergických efektů a externalitních efektů, které jim umožňují vytvářet přidanou hodnotu a na své účasti v aglomeraci „navíc“ profitovat. Institucionalizovanými formami těchto aglomerací jsou spolupracující koalice na bázi vědeckotechnologických parků či klastrů. Díky převažujícím kladným efektům (ve formě pozitivních externalit) na své okolí by měly být tyto instituce ze strany veřejného sektoru podporovány a rozvíjeny. Hlavním přínosem odvětvových aglomerací, ale právě i klastrů či jednotlivých typů vědeckotechnologických parků je transfer zkušeností a dovedností, sdílení informací, spolupráce ve vědě a výzkumu, prohlubování kvalifikace zaměstnanců, rozvíjení inovativních postupů a procesů apod.

ODPOVĚDI NA OTÁZKY

1. Přidaná hodnota vyplývající z existence pozitivních externalit, synergických efektů, úspor z rozsahu apod.
2. Přirozenou, evoluční cestou a následně jejich institucionalizací nebo hned ze začátku uměle (zde je však jejich trvání a efektivnost dosti nejistá). Můžeme v podstatě říci, že mohou vznikat shora nebo zdola.
3. Ano.
4. Vědeckotechnologické parky představují podnikatelskou infrastruktura přispívající k růstu ekonomické úrovně regionu prostřednictvím podpory rozvoje a růstu firem se zajímavým nápadem a zaměřením.
5. Ano.
6. Pozitivní. Ano, například podporou podnikatelského prostředí, vhodnou legislativou, podporou technické a technologické infrastruktury, poradenskou činností apod.

LITERATURA

Některé vybrané části textu jsou převzaty z opor Mikroekonomie pro navazující studium (Turečková Kamila, Eva Kotlánová a Pavel Tuleja, 2017), Regionální ekonomika a politika pro bakalářské studium (Turečková Kamila, 2019) a Veřejná ekonomie pro navazující studium (Nevima Jan, 2020) vydaných OPF SU v Karviné.

BLAŽEK, J. a D. UHLÍŘ, 2002. *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum. ISBN 80-2460-384-5.

BLAŽEK, J. a D. UHLÍŘ, 2011. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. 2. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-802-4619-743.

BRÜCKER, H and P. J. H. SCHRÖDER, 2006. International Migration with Heterogeneous Agents: Theory and Evidence. *IZA Discussion Paper*, No. 2049.

BURIAN, J., V. PÁSZTO a P. TUČEK, 2013. *Geoinformatika při analýzách rurálního a urbánního prostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3783-5.

ČADIL, J. et al., 2006. *Analýza externalit, přístup ekonomické teorie*. Praha: Česká zemědělská univerzita. ISBN 80-213-1596-2.

ČADIL, J., 2010. *Regionální ekonomie: teorie a praxe*. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-191-8.

ČSÚ, *Databáze regionálních účtů*. [online]. Dostupné z: http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenka.indexnu_reg.

ČSÚ, *Klasifikace ekonomických činností CZ-NACE*. [online]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/specifikace_regionu.

ČSÚ, *Statistické ročenky krajů ČR*. [online]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/regiony_mesta_obce_souhrn.

ČSÚ, *Statistiky*. [online]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/statistiky>.

DAMBORSKÝ, M. a R. WOKOUN, 2010. LOKALIZAČNÍ FAKTORY MALÉHO A STŘEDNÍHOPODNIKÁNÍ V PODMÍNKÁCH EKONOMIKY ČR. *E+M*, 2, 32-43.

FREY, W. H. and Z. ZIMMER, 2001. *Defining the City*. Handbook of urban studies. London: SAGE Publications, s. 14-35. ISBN 0-8039-7695-X.

GALVASOVÁ, I. et al., 2007. *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno: Gergetown.

HALL, P., 1992. *Urban and Regional Planning*. London: Routledg. ISBN 0-415-07624-2.

HAMPL, M., 2005. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: DemoArt. ISBN 80-86746-02-X.

HIGGINS, B. H., B. HIGGINS, and D. J. SAVOIE, 1995. *Regional development theories and their application*. London: Transaction Publishers. ISBN 978 0 7658 0420 4.

HNILIČKA, P., 2005. *Sídelní kaše, otázky k suburbánní výstavbě rodinných domů*. Brno: ERA. ISBN 80-7366-028-8.

HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-891-6.

HORÁK, J., 2019. *Prostorové analýzy dat*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava. ISBN 978-80-248-4368-1.

HRBKOVÁ, J., et al., 2015. *Společenské vědy pro techniky: Ekonomie, právo, politologie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-2479-922-3.

HŘEBÍK, F., 2008. *Obecná ekonomie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatel Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-101-4.

HUČKA, M., 2001. *Strukturální politika a její regionalizace v kontextu vstupu České republiky do Evropské unie*. Ostrava: Repronis.

HUČKA, M., 2007. *Vznik a příčiny územních nerovností. Regionální disparity*. Working Paper, 1(1), 13-19. [online]. Dostupné z: http://disparity.vsb.cz/pdf/pracovni_listy.pdf.

International Association of Science Parks and Areas of Innovation, [online]. Dostupné z: <https://www.iasp.ws/>.

JENÍČEK, V. et al., 2010. *Vyvážený rozvoj na globální a regionální úrovni*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-195-6.

JEŽEK, J., 2008. *Regiony – jejich typologie a význam*. In WOKOUN, R., MALINOVSKÝ, J. a kol. *Regionální rozvoj: východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování*. Praha: Linde.

JEŽEK, J. et al., 2014. *Regionální rozvoj*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. ISBN 978-80-261-0462-9

JUREČKA, V., et al., 2018. *Mikroekonomie*. 3. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-2712-126-7.

JUREČKA, V., M. HON, I. JÁNOŠÍKOVÁ, E. KOLCUNOVÁ a L. SPÁČILOVÁ, 2018. *Mikroekonomie*. 3. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-271-0146-7.

KONEČNÝ, O., 2014. *Ekonomická geografie, proměny v globální ekonomice a průmyslu*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7509-080-5.

KUTSCHERAUER, A. a kol., 2008. *Teorie, identifikace, klasifikace a hodnocení regionálních disparit. Průběžná výzkumná zpráva*. [online]. [vid. 2016-04-08]. Dostupné z: http://alkut.cz/edice_cd/cd4_rocni_zprava_2008/pdf/vyzkumna_zprava_2008.pdf.

MACHÁČEK J., TOTH P. a R. WOKOUN, 2011. *Regionální a municipální ekonomie*. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1936-7.

MAIER, G., 1998. *Regionálna a urbanistická ekonomika 2: regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: Elita. ISBN 80-8044-049-2.

MAIER, K. a V. ŘEZÁČ, 2006. *Ekonomika a území: Urbanistická ekonomika a územní rozvoj*. 3. vyd. Praha: České vysoké účetní technické. ISBN: 80-01-03447-X.

MALÝ, I., 1998. *Externality a možnosti jejich řešení*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-1884-4.

MANKIW, N. G., 2012. *Zásady ekonomie*. Praha: Grada. ISBN 80-716-9891-1.

MANKIW, N., G., 1999. *Základy ekonomie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-7169-891-3.

MARCOU, G. (Ed.), 2002. *Regionalization for development and accession to the European Union: a comparative perspective*. Budapest: Open Society Institute.

MATOUŠKOVÁ, Z., J. MACHÁČEK, J. POSTRÁNECKÝ a P. TOTH, 2000. *Regionální a municipální ekonomika*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. ISBN 80-235-0061-2

MMR ČR, *Regionální politika*. [online]. Dostupné z: <https://mmr.cz/cs>.

Národní klastrová asociace, [online]. Dostupné z: <https://www.nca.cz/>.

NOHLEN, D. and F. NUSCHELER, 1992, *Handbuch der Dritten Welt*, Band 1-3: Grundprobleme-Theorien-Strategien. Bonn.

OECD, 2013. *Definition of Functional Urban Areas (FUA) for the OECD metropolitan database* [vid. 29. listopadu 2020]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/Definitionof-Functional-Urban-Areas-for-the-OECD-metropolitan-database.pdf>

OCHRANA, F., M. POTŮČEK, a D. ŠPAČEK, 2015. *Veřejná správa*. [online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1456/jaro2017/MKV_VES2/um/68159517/VE-REJNA.SPRAVA.OCHRANA.PUCEK.SPACEK.pdf

OUŘEDNÍČEK, M., P. ŠPAČKOVÁ a J. NOVÁK, 2013b. *Sub urbs: krajina, sídla a lidé*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2226-4.

- REDLICHOVÁ, R., 2013 Regionální ekonomika pro bakalářské studium. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- Portál územního plánování. [online]. Dostupné z: portal.uur.cz.
- POTÚČEK, M., 2009. Strategické versus územní plánování. *URBANISMUS A ÚZEMNÍ ROZVOJ*, 12(1).
- RODRIGUEZ-POSE, A. a R. EZCURRA, 2009. Does decentralization matter for regional disparities? A cross-country analysis. *Journal of Economic Geography*, 49(1). ISSN 1468-2702.
- ROSINOVÁ, A., 2015. Územní plán - pojem a závaznost [online]. [vid. 2020-9-04]. Dostupné z: <https://www.fbadvokati.cz/cs/clanky/336-uzemni-plan-pojem-a-zavaznost>.
- SKOKAN, K., 2004. *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis. ISBN: 80-7329-059-6.
- Společnost vědeckotechnických parků ČR, [online]. Dostupné z: <https://www.svtp.cz>.
- SUCHÁČEK, J., 2005, Regionální vývoj v České republice po roce 1990: reformace či deformace? *Ekonomická revue*, 8(4), 37-51. ISSN 1212-3951.
- SÝKORA, L. 2003. Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis*, s. 217-234, vol 39, no. 2. ISSN 2336-128X.
- ŠIHLÁNKOVÁ, V., J. KOUTNÝ, M. ČABLOVÁ, 2010. *Urbanismus a územní plánování*. Pardubice: Universita Pardubice, 2010. ISBN 978-80-7395-310-2.
- ŠIHLÁNKOVÁ, V., M. PONDĚLÍČEK, M. PAVLAS a M. MAŠTÁLKA, 2013. *Ekonomické a bezpečnostní dopady (sub)urbanizace*. Hradec Králové: Civitas per populi. ISBN 978-80-87-7560-4-1.
- ŠILHÁNKOVÁ, V., 2007. *Suburbanizace - hrozba fungování (malých) měst*. Hradec Králové: Civitas per populi. ISBN 978-80-903813-3-9.
- TUREČKOVÁ, K. a P. CHMIELOVÁ, 2018. Brownfieldy v regionálním rozvoji a v externalitní teorii. In: *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: MU ESF Brno, s. 302-308. ISBN 978-80-210-8969-3.
- TUREČKOVÁ, K., 2014. Extended sectoral structure of the economy in Czech Republic and EU countries. In: *10th International Bata Conference for Ph.D. Students and Young Researchers 2014*. Zlín: UTB Zlín. ISBN 978-80-7454-339-5.
- TUREČKOVÁ, K., 2015. Industrial coalitions and education in context of information and communication technology sector in Czech Republic. In: *Proceedings of 12th International Scientific Conference Economic Policy in the European Union Member Countries*. Karviná: SU OPF Karviná, pp. 837-845. ISBN 978-80-7510-114-3.

TUREČKOVÁ, K., 2015. Sectoral industrial agglomeration and network externalities: concept of ICT sector. In: Proceedings of 5th International Conference on Applied Social Science. USA: IERI, pp. 50-55. ISBN 978-1-61275-072-9.

TUREČKOVÁ, K., 2017. *Regionální rozdíly v odvětví Informačních a komunikačních technologií v ČR a jejich dopad na rozvoj firem podnikajících v tomto sektoru*. Dizertační práce. Karviná: OPF SU.

VAŠÍČEK, B., 2008. Prostorová ekonomie a prostorové externality: pohled teorie a empirická evidence. *POLITICKÁ EKONOMIE*, 5

VÍTKOVÁ, R., VOLKO, V. VÁPENÍČEK, A. *Konkurenceschopnost malých a středních podniků v aliancích (clusters)*. Praha: Národní informační středisko pro podporu jakosti, 2005. ISBN 80-02-01772-2.

VLČEK, J., 2009. *Ekonomie a ekonomika*. 4 vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. ISBN 978-80-7357-478-9.

Vybrané kapitoly z veřejné správy a regionálního rozvoje. 2018. Praha: Professional Publishing. ISBN 978-80-88260-19-6.

WOKOUN, R., MALINOVSKÝ, J., DAMBORSKÝ, M. a J. BLAŽEK, 2008. *Regionální rozvoj: (východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování)*. Praha: Linde.

Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)

Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje.

Zákon č. 350/2012 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů, a některé související zákony.

ŽÍTEK, V., 2004. *Regionální ekonomie a politika*. Brno: MU. ISBN 80-210-3359-2.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Záměrem této studijní opory pro navazující studium týkající se problematiky prostorové ekonomie bylo přiblížit v jednotlivých vybraných tématech takové souvislosti a oblasti, které tradičně patří do základu takto koncipovaného interdisciplinárního předmětu. Text opory je doplněn rozšiřujícími informacemi zejména z oblasti prezentace a analýzy statistických i deskriptivních dat tak, aby tato distanční opora prakticky doplnila teoretický text a rozšířila ho o reálnou rovinu aplikace prostorové ekonomie. Současně by toto mělo také učinit oporu zajímavější a teorii lépe pochopitelnou.

Obsah studijní opory je rozdělen do deseti okruhů, které respektují strukturu výukových bloků kurzu Prostorové ekonomie v navazujícím - magisterském studiu na Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné, Slezské univerzitě v Opavě. Doplníme ještě, že vybrané úvodní části opory jsou věnovány základním informacím týkající se regionální ekonomiky a politiky, ze kterých obsah předmětu prostorové ekonomie vychází. Klíčová pro prostorovou ekonomii je kapitola věnující se lokalizačním teoriím, které je prakticky ve výuce věnováno více prostoru a tvoří jádro vyučovaného předmětu.

Doplníme ještě, že snahou autorky této opory také je, ji průběžně aktualizovat tak, aby tyto změny reflektovaly případné vhodné a žádoucí modifikace v aktivní výuce předmětu Prostorová ekonomie na OPF SU.

Úvodní kapitola se věnovala obecné problematice regionů. Byla představena typologie regionů a jejich kategorizace, spolu s tím byl vysvětlen proces regionalizace a termín urbanizace. Byl vymezen rozdíl mezi regionální ekonomikou a ekonomikou. Další subkapitola se věnovala regionálním problémům, které vznikají z rozdílnosti regionů mezi sebou a jsou překážkou dalšího jejich rozvoje. Příčiny vzniku regionálních problémů lze najít v primárních a sekundárních faktorech, kdy jejich koncentrace vede k prohlubování socioekonomických rozdílů napříč regiony a promítá se do vysoké nezaměstnanosti, nízké hospodářské výkonnosti, migraci apod. Regionální problémy vznikají na pozadí regionálních rozdílů, regionálních disparit, a současně je jejich řešení hlavním cílem regionální politiky. Regionální disparitu jsme si definovali jako neodůvodněné regionální rozdíly v úrovni ekonomického, sociálního a ekologického, resp. teritoriálního, rozvoje regionů, přičemž disparitami, které je třeba řešit. Byla provedena klasifikace regionálních disparit na pozitivní a negativní a na disparity ekonomického, sociálního a teritoriálního charakteru. Dále byla provedena identifikace příčin vzniku meziregionálních disparit, které lze shrnout do tří oblastí: přírodní podmínky, socio-kulturní faktory a politicko-ekonomické faktory. Ty se projevují v kategorizaci tří hlavních problémových regionů, kterými jsou regiony nedostatečně vybavené přírodními zdroji, regiony s nedostatečným využitím vlastních zdrojů a regiony se stagnujícími základními odvětvími. Závěr kapitoly byl konkrétně věnován regionální struktuře České republiky. Česká republika tvoří jeden makroregion vyššího stupně

a člení s na tři makroregiony stupně nižšího, kterými jsou makroregion polabský, tj. Čechy, makroregion dunajský, tj. Morava a makroregion pooderský, který tvoří české území Slezska. Mezo-regiony, které jsou subregiony makroregionů, definuje integrita prostorových vztahů obyvatel. Mezo-regiony v České republice jsou kraje, jež jsou hierarchicky podřízeny regionální metropolím (krajským městům) a městu hlavnímu. Mikroregiony jsou pak územní celky s nejintenzivnějšími aktivitami místních subjektů. Mikroregionem vyššího stupně jsou okresy, zatímco mikroregionem nižšího stupně jsou samy obce. Dále v rámci regionální struktury České republiky určujeme metropole mezinárodního významu (Praha), metropole regionálního významu (Brno a Ostrava) a mezo-regionální centra (krajská města). Pro administrativní územní uspořádání dnes používáme mezinárodní klasifikaci územních celků, tzv. nomenklaturu územních statistických jednotek, NUTS. Prostřednictvím přiřazeného stupně pak určujeme, zda se jedná o stát (NUTS 0), území (NUTS 1), regiony soudržnosti (NUTS 2), kraje (NUTS 3) či okresy (LAU1) a obce (LAU 2). Některé obce mají statut obce s rozšířenou pravomocí a obce s pověřeným obecním úřadem. Kraje jsou vyšší územně samosprávné celky, zatímco obce jsou nižší územně samosprávné celky.

Ve druhé kapitole jsme se seznámili se základními informacemi o regionální politice. Nejdříve jsme si definovali pojem regionální politika, kterou jsme vymezili jako součást státní politiky ovlivňující rozmístění hlavních ekonomických nástrojů a aktivit na celém území státu nebo v jeho částech. Dále jsme uvedli důvody, které existenci regionální politiky podmiňují a klasifikovali teoretické přístupy, kterak k regionální politice přistupovat. Regionální politiku jsme si rozdělili na tradiční a endogenní a stanovili si hlavní cíle, kterými jsou snižování regionálních disparit, podpora ekonomického růstu a zkvalitňování životních podmínek obyvatel, a to za podmínky společenské a environmentální odpovědnosti. Také jsme si vyjmenovali nositele regionální politiky, kterými mohou být jednak formální a neformální instituce, tak soukromé či veřejné subjekty a současně subjekty působící na národní, regionální a místní úrovni (včetně úrovně nadnárodní). Klíčovými výkonnými subjekty jsou vláda a příslušná ministerstva, instituce veřejné správy a místní samosprávy. Poslední část kapitoly se věnovala vysvětlení podstaty nástrojů, které se používají v rámci regionální politiky k naplňování jí stanovených cílů. Nástroje regionální politiky lze členit z mnoha hledisek. Pro naše účely jsme použili hlediska tři, a to dle formy na finanční a nefinanční, dle typu uplatňované regionální politiky na exogenní a endogenní, a nakonec dle ekonomické úrovně na makroekonomické a mikroekonomické.

Ve třetí kapitole byly definovány pojmy týkající se prostorové ekonomie a vysvětlen rozdíl mezi prostorovou – regionální ekonomikou a regionální ekonomikou. Prostorová ekonomie se zabývá prostorovým rozložením ekonomických činností a dějů (a subjektů) a hledá příčiny (ne)rovnoměrného rozložení hospodářských aktiv na daném území (mezi regiony). Klíčové pro regionální ekonomii jsou lokalizační teorie, které usilují o vysvětlení uspořádání hospodářské činnosti a subjektů v rámci určitého teritoria. V druhé části této kapitoly jsou uvedeny dílčí oblasti, kterými se prostorová ekonomie zabývá a které tvoří její obsahovou náplň.

Čtvrtá kapitola se věnovala problematice regionální rozvoje. Regionální rozvoj představuje komplex procesů v území, které mají dlouhodobý pozitivní a společensky žádoucí dopady na subjekty v regionu. Regionální rozvoj je založen na přirozených vlastnostech regionu nebo na vlastnostech ovlivněných lidskou činností. Vedle tohoto rozlišujeme, zda se regionální rozvoj opírá o endogenní nebo exogenní zdroje rozvoje. Pak rozlišujeme teorie regionálního rozvoje dle přístupu „zdola – nahoru“ nebo „shora – dolů“. Teoretické přístupy k regionálnímu rozvoji také tvoří základ pro koncipování adekvátní regionální politiky. Důležité je členit teorie na teorie regionální rovnováhy (konvergenční teorie) a teorie regionální nerovnováhy (divergenční teorie). Z pohledu míry a síly zásahů státu do procesů v regionu pak teorie regionálního rozvoje členíme na teorie intervencionistické a neintervencionistické. Dílčí teorie regionálního rozvoje mají reflexi v lokalizačních teoriích, kterým je věnována následující kapitola. Ještě doplníme, že závěr čtvrté kapitoly je věnován významu strategického plánování a tvorbě strategií regionálního rozvoje.

V úvodu páté kapitoly byla vysvětlena podstata lokalizačních teorií, jejichž cílem bylo vysvětlit prostorové rozmístění ekonomických subjektů, zejména firem, a identifikovat lokalizační faktory na regionální i národní úrovni, které ovlivňují lokalizaci ekonomických aktivit v prostoru. Lokalizační teorie předcházely teoriím regionálního rozvoje, které na ně v mnoha směrech navázaly. Nejdříve je vysvětlena lokalizace zemědělské produkce, kterou se zabýval J. H. von Thünen. Na zemědělství navazuje lokalizace průmyslu, která je zastoupena čtyřmi teoretickými koncepty, a to prostřednictvím jednodimenzionálních lokalizačních modelů, Laundhardtova modelu, Weberova modelu a Weber-Mosesova lokalizačního modelu. Poslední část lokalizačních teorií je věnována teoriím vysvětlující prostorové uspořádání ekonomiky. V rámci této skupiny je představen Hotellingův model, Christallerova teorie centrálních míst a Löscheho model tržních zón. Kapitulu uzavírá shrnutí kladů a záporů lokalizačních teorií a je akcentován jejich přínos pro rozhodování ekonomických subjektů.

Šestá kapitola se v první části věnuje metodám prostorové analýzy a regionálním datům, které popisují jevy a procesy vázané na dané území. Následující text definuje regionální nabídku a poptávku a vyjmenovává dílčí faktory, které je na regionálních trzích ovlivňují. Některé faktory mají vyloženě místní charakter, jiné nelze jednoznačně lokalizovat a mají „přeregionální“ povahu. Poslední dvě subkapitoly popisují trh práce a trh půdy, resp. trh přírodních zdrojů. V rámci regionálního trhu práce je řešena problematika určení rovnovážné mzdové sazby a také jev zvaný migrace. Regionální trh půdy, resp. přírodních zdrojů, odkazuje na formy „půdy“ a ustanovení rovnovážné pozemkové renty. Rozdíly mezi regionálním trhem půdy jsou odvislé od geologického, klimatického a geomorfologického zázemí daného regionu.

Sedmá kapitola se věnuje územnímu plánování, jehož podstatou je v podstatě stanovovat využití území k různým účelům. Územní plánování je právně upraveno zákonem č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů. Výsledným dokumentem územního plánování na úrovni obcí je územní plán,

který představuje základní koncepci rozvoje území obce pro plošné a prostorové uspořádání funkcí na jednotlivých plochách katastrálního území obce. V další části této kapitoly jsou vymezeny cíle a úkoly územního plánování, které se opírají o samotnou znalost stavu území v kontextu jeho interakce se sférou sociální, společenskou, historickou, environmentální, kulturní, urbanistickou, estetickou či architektonickou. V závěru jsou následně přestaveny nástroje územního plánování, které mají povahu závaznou a dobrovolnou. Mezi povinné nástroje patří Politika územního rozvoje, Zásady územního rozvoje a Územně analytické podklady, zatímco mezi dobrovolné nástroje řadíme Územní plán a Regulační plán.

Osmá kapitola se věnovala procesu urbanizace a suburbanizace, tedy koncentraci obyvatel na vymezeném prostoru, a charakterizovala faktory i důsledky těchto jevů pro společnost. Byly vysvětleny pojmy jako deurbanizace, reurbanizace či gentrifikace, které s urbanizací úzce souvisí. Výhody koncentrace lidí v městských sídlech vysvětlují aglomerační efekty, které fakticky souvisí s velikostí města. Značně osídlené městské systémy mohou přecházet do metropolitních oblastí či megapolisů, a současně se člení na jednotlivé části města jakými je centrum, městská bloková výstavba, sídliště a jiné. Město a hodnocení jeho kvality závisí na městotvorných prvcích a jejich dostupnosti.

V deváté kapitole byly představeny ekonomické činnosti soustředěné do jednotlivých standardizovaných odvětví. Dílčí odvětví pak tvoří odvětvovou, potažmo sektorovou strukturu ekonomiky, která je klíčová pro hodnocení stavu a vývoje hospodářství nejen v daném regionu, ale i napříč nimi. K posouzení stavu a úrovně ekonomických činností a aktivit využíváme metody ekonomicko-geografické analýzy, které členíme na metody hodnocení velikosti a struktury odvětví a na lokalizační analýzu odvětvové koncentrace a regionální specializace. S tímto úzce souvisí stanovení sektorové struktury ekonomiky, kterou tradičně členíme do tří sektorů: primárního, sekundárního a terciárního; v rámci rozšířené struktury pak definujeme ještě čtvrtý sektor, sektor kvartérní orientovaný na hi-tech a vysoce odborné služby a činnosti. Poslední část této kapitoly se věnuje výrobním faktorům a jejich krátké deskripci. Výrobní faktory jsou základním elementem, vstupem do výrobního procesu, který se pak promítá do stavu a struktury právě výše definovaných ekonomických činností, odvětví a sektorů a určuje ekonomickou výkonnost daného regionu či státu.

V desáté, poslední, kapitole byl představen koncept odvětvových (sektorových, průmyslových) aglomerací, které představují územně vymezenou silnou koncentrací firem a dalších institucí, resp. soukromých a veřejných subjektů, kteří těží ze vzájemné provázanosti vlastních aktivit, synergických efektů a externalitních efektů, které jim umožňují vytvářet přidanou hodnotu a na své účasti v aglomeraci „navíc“ profitovat. Institucionalizovanými formami těchto aglomerací jsou spolupracující koalice na bázi vědeckotechnologických parků či klastrů. Díky převažujícím kladným efektům (ve formě pozitivních externalit) na své okolí by měly být tyto instituce ze strany veřejného sektoru podporovány a rozvíjeny. Hlavním přínosem odvětvových aglomerací, ale právě i klastrů či jednotlivých typů vědeckotechnologických parků je transfer zkušeností a dovedností, sdílení informací, spolupráce ve vědě a výzkumu, prohlubování kvalifikace zaměstnanců, rozvíjení inovativních postupů a procesů apod.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Název: Prostorová ekonomie pro magisterské studium

Autor: **Ing. Kamila Turečková, Ph.D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Určeno: studentům SU OPF Karviná

Počet stran: 190

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.